

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI GELİŞİM PSİKOLOJİSİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ANNE-BABASI EVLİ VE BOŞANMAKTA OLAN
ÇOCUK VE ERGENLERİN ANNE VE
BABALARINDAN ALGILADIKLARI KABUL
VEYA RED DÜZEYLERİ İLE KİŞİLİK
ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA KABAOĞLU

İstanbul, Eylül 2011

**T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI GELİŞİM PSİKOLOJİSİ**

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ANNE-BABASI EVLİ VE BOŞANMAKTA OLAN
ÇOCUK VE ERGENLERİN ANNE VE
BABALARINDAN ALGILADIKLARI KABUL
VEYA RED DÜZEYLERİ İLE KİŞİLİK
ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA KABAOĞLU

081104104

Danışman Öğretim Üyesi:

Yrd. Doç. Dr. İdil Kaya Balkan

İstanbul, Eylül 2011

ÖNSÖZ

İlk olarak, bu araştırmanın her aşamasında değerli önerileri ve yardımlarıyla desteğini gördüğüm ve her zaman değerli bilgileriyle yanımda olan tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. İdil Kaya Balkan'a, Kabul veya Red Ölçeğini uygulama iznini veren Sayın Prof. Dr. Fatoş Erkman'a, tez konusunda destek sağlayan Prof. Dr. Dilek Şirvanlı Özen'e verilerin toplanması aşamasındaki yardımlarından dolayı araştırmaya katılan okullardaki rehber öğretmenlere ve araştırmama gönüllü olarak katılmayı kabul eden tüm anne-baba ve çocuklara, aile mahkemesi uzmanlarına, en yoğun zamanlarımda manevi destekleri ile her zaman yanımda oldukları için çalışmakta olduğum İstanbul 1. ve 2. Aile mahkemesi Uzmanlarına ve Kamile Beyza Sayın, Melek Mumcuoğlu'na teşekkürlerimi sunuyorum.

Her zaman yanımda olan sevgili aileme en içten ve sonsuz sevgimle teşekkür ediyorum.

Fatma KABAOĞLU

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocuk ve ergenlerin anne ve babalarından algıladıkları kabul ya da red düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Örneklem grubu, anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan toplam 288 çocuk/ergen oluşmuştur. Araştırmada ebeveyn kabul-reddi, Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği (EKRO) ile çocuk ve ergenlerin kişilik özellikleri ise Çocuk/Ergen Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ) uygulanarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada, anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların anneleri ve babaları tarafından red edildikleri algısının, daha yüksek olduğu ayrıca anne-babası evli olan çocukların kişilik özelliklerinden Öz Yeterlilik puanlarının daha düşük olduğu, bulunmuştur. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların kişisel özelliklerinden duygusal duyarlılık arttıkça kabul düzeyi ve red düzeyi de artmaktadır.

Ek olarak anne ve babası boşanma sürecinde olan 9-11 yaş grubundaki çocukların, anne ve babalarına ilişkin kabul edilme algıları daha olumsuzdur. Anne-babası boşanma sürecinde ve ailesinin ekonomik durumunu “çok iyi” olarak değerlendiren çocukların annelerinden algıladıkları kabul edilme algıları daha olumsuzdur. Anne-babası boşanma sürecinde ve ailesinin ekonomik durumu ailesinin ekonomik durumunu “kötü” olarak değerlendiren çocukların babalarına ilişkin kabul edilme algıları olduğu saptanmıştır.

Ayrıca bu çalışma ile anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların anne ve babalarını reddedici olarak algıladıkları ve annelerinden algıladıkları kabul veya reddin kişiliklerine etkisinde babanın aracı rolü olduğunu ortaya koyulmuştur. Bulgular, ilgili araştırma sonuçları doğrultusunda yorumlanmış ve tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma süreci, Anne-baba kabul ya da reddi, Çocuğun kişilik özellikleri, Babanın aracı rolü

ABSTRACT

The target group of this study is the children and adolescents whose parents are either married or in a state of divorce, and the study aims to analyze the relationship between acceptance-rejection the target group percieve from their parents and their personality traits.

In this research totally 288 people, whose parents are in the process of divorce, are taken as the sample group of study. In the research parental acceptance-rejection has been evaluated by applying Parental Acceptance-Rejection Test, and children's and adolescents's personality traits have been evaluated by applying Infantile/Adolescence Personality Evaluation Test.

In the research it is found out that children whose parents are in the divorce process are much more prone to perceive they are being disapproved by their parents than the ones whose parents are married. The children whose parents are married have higher self-sufficiency regarding to psychological adjustment than the ones whose parents are in a divorce process. The children whose parents are in a divorce process develop emotional sensitivity as a personal trait and also acceptance-rejection elevation increases, too.

Moroever, children between 9-11 age-group whose parents are in a divorce process have a more negative perception of approval from their parents. Children whose parents are in a divorce process and evaluates their family's financial situation as "well off" have a more negative perception of approval from their mothers. Children whose parents are in a divorce process and who evaluates their family's economy as "poor" have a more negative perception of approval from their fathers.

Furthermore, with this study it is proved that children whose parents are in a divorce process perceive their parents as disapproving and the mother's acceptance-rejection has a major effect in their personalities while the father has a mediator role. The results of the study has been interpreted and discussed in the light of findings of other relevant researches

Key words: Divorce process, parental acceptance - rejection, personality traits of the children, the role of the father's tool

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	1
1.GİRİŞ	4
1.1 Aile	8
1. 1.1.Ailenin İşlevi	8
1. 1.2. Ailenin Çocuğun Gelişimine Etkisi	11
1.1.3.Babanın Çocuğun Gelişimine Etkisi	15
1.2. Boşanma	16
1. 2. 1. Boşanma Nedenleri ve Sayısal Veriler.....	19
1.2. 2. Boşanma Süreci	20
1.2. 2. 1. Boşanma Süreci Modelleri	28
1.2. 2. 2. Çocuk Açısından Boşanma Süreci Aşamaları	32
1.2. 2. 3. Boşanma Sürecinde Velayet Durumu	37
1.2. 2. 4. Boşanma Sürecinde Aile Mahkemeleri ve Uzmanları	39
1.2. 3. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri	45
1.3. Anne-Babanın Kabul/Red Yaklaşımı	46
1.3. 1. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı (Parental Acceptance And Rejection Theory)	49
1.3. 1. 1. Ebeveynliğin Sıcaklık Boyutu (Warmth Dimension).....	52
1.3. 1. 2. Kontrol Boyutu.....	54
1.3. 1. 3. EKAR Kuramı'nın Alt Alanları.....	54
1.3. 1. 3. 1. Kişilik Alanı:.....	56
1.3. 1. 3. 1. 1. Bağımlılık veya Savunucu Bağımsızlık:.....	60
1.3.1.3.1.2.Duygusal Duyarsızlık (Tepkisizlik):.....	60
1.3. 1. 3. 1. 3. Düşmanlık ve Saldırganlık:.....	62
1.3. 1. 3. 1. 4. Olumsuz Öz-Saygı:.....	63
1.3. 1. 3. 1. 5. Olumsuz Öz-Yeterlik:.....	63
1.3. 1. 3. 1. 6. Duygusal Tutarsızlık:.....	64
1.3. 1. 3. 1. 7. Olumsuz Dünya Görüşü:.....	64

1.3. 4. 1. EKAR Kuramın'da Başetme Teorisi (Coping Theory.....	67
1.3. 1. 4. 2. EKAR Kuramı Sosyo-kültürel Sistemler Modeli.....	
1.4. Boşanma Sürecinde Ebeveyn Kabul Reddinin ve Baba İlginin Çocuğa Etkisi	70
	73
1.5. Araştırmanın Amacı ve Problemleri	75
1.6. Araştırmanın Önemi	77
2. YÖNTEM	77
2. 1. Araştırmanın Modeli	78
2. 2. Evren ve Örneklem	80
2. 3. Verilerin Toplanması	81
2. 3. 1. Veri Toplama Araçları	81
2. 3. 1. 1. Kişisel Bilgi Formu	
2. 3. 1. 2. Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (Çocuk/Ergen EKRÖ/K)	81
2. 3. 1. 3. Çocuk/Ergen Kisilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ)	85
	87
2. 3. 2. İşlem	88
2.3. 3. Veri Çözümleme Yöntemleri	90
3.BULGULAR	128
4.SONUÇ VE TARTIŞMA	162
5.KAYNAKÇA	179
6. EKLER	179
Ek-1	180
Ek-2 Kişisel Bilgi Formu	181
Ek-3 Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (Çocuk/Ergen EKRÖ)....	182
Ek-4 Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (Çocuk/Ergen EKRÖ) ...	183
Ek-5 Çocuk/Ergen Kisilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ)	185
ÖZGEÇMİŞ	

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1.	Araştırmaya katılan çocukların kişisel özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları	79
Tablo 3.2.	Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-testi.....	90
Tablo 3.3.	Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-testi.....	93
Tablo 3.4.	Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin t-testi.....	96
Tablo 3.5.	Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin t-testi.....	99
Tablo 3.6.	Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi.....	102
Tablo 3.7.	Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi.....	105
Tablo 3.8.	Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının annenin öğrenim durumuna göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi	108
Tablo 3.9.	Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının annenin öğrenim durumuna göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi.....	110
Tablo 3.10.	Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi.....	112

Tablo 3.11. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi	
Tablo 3.12. Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının psikolojik destek alma ve anne-babanın ayrı yaşamasına göre karşılaştırılmasına ilişkin t-testi.....	115
Tablo 3.13. Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının psikolojik destek alma ve anne-babanın ayrı yaşamasına göre karşılaştırılmasına ilişkin t-testi	119
Tablo 3.14. Evli ve Boşanma Sürecindeki ailelerden gelen çocukların Çocuk/Ergen KİDO alt boyut ve ölçek toplam puanlarına ilişkin betimsel istatistikler	121
Tablo 3.15. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların kişisel değerlendirme ölçeği (KİDO) ve alt boyutları puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-testi	123
Tablo 3.16. Ebeveyn kabul ya da red düzeyi ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye dair korelasyon testi.....	124
Tablo 3.17. Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların, annelerinden algıladıkları kabul-red düzeyinin yordanmasına ilişkin aşamalı regresyon analizi.....	125
	127

BÖLÜM I

GİRİŞ

Aile, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde oluştuğu, eşler ve anne-babalarla çocuklar arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu kurumdur (Sayıl, 2000).

Çocuğun kişiliği ve davranışları içinde büyüdüğü bu kurum tarafından etkilenir, aile içinde ki anne ve babayı rol modeli olarak benimseyip onları taklit ederek ve davranışlarını kişiliklerinin bir parçası haline getirir. Bu nedenle aile içindeki ilişkilerin sağlıklı olması gerekmektedir. Tersine sağlıklı aile ortamında yetişen çocuklar olumsuz etkilenmektedirler (Bahar, 2002).

Bu bağlamda ailede çıkabilecek sorunların sonucunda gerçekleşen boşanma mevcut aile yapısını değiştiren en önemli etkenlerden bir tanesidir. Boşanmanın en çok etkilediği kişiler ise şüphesiz çocuklardır, potansiyel olarak onların gelişmelerini ciddi bir biçimde etkileyecek bir dizi değişikliği de beraberinde getirmektedir. Elbette bütün etkiler için çocuğun yaşı, gelişim derecesi, o yaşa gelinceye kadar yaşadıkları, içinde bulunduğu kişilik durumu önem taşıyacaktır. Etkilenmenin biçimini, derecesini, çocukların buna karşılık olan tepkilerini değiştirecektir (Türkaslan, 2007).

Amato ve Keith (1991) boşanmış ailelerin çocuklarıyla ilgili yaptıkları araştırmada, boşanma sırasında çocuğun yaşının, çocuğun psikolojik ve sosyal uyumuna ve anne-baba ile ilişkileri üzerine en anlamlı etki eden faktör olduğunu saptamışlardır. Her çocuğun gelişim hızı aynı olmasa da, aynı yaş grubundaki çocuklar benzer özellikler

taşımaktadır. Ailenin dağılması, aynı yetişkinlerde olduğu gibi, çocuklarda da bir çok değişik duygusal tepkiye yol açmaktadır. Çocukların bu duyguları, ileri ki yaşamlarının çeşitli aşamalarında tekrar yaşayabilme olasılıkları da bulunmaktadır. Çocukların içinde buldukları yaşa göre bazı duygular öne çıkarak yoğun yaşanabilirken, diğerleri geri planda kalıp ileriki yaşlarda etkisini gösterebilmektedir. Çocukların anne ve babasının boşanmasından etkilenmelerini belirleyen birçok faktör vardır. Bunlar genel olarak: yapısal, ekonomik ve duygusal olarak üç grupta toplanabilir. Boşanmayla birlikte, yapısal olarak, aile iki küçük birime ayrılmakta; bunun sonucu olarak da ebeveyn-çocuk ilişkisi değişmekte, aile rol ve sorumluluklarında değişmeler olmaktadır. Ekonomik açıdan, ailenin geliri azalmakta ve bunun sonucu olarak, aile bazen yer değiştirmek zorunda kalmaktadır. Duygusal açıdan da, aile üyeleri arasında öfke ve karmaşalık yaşanmaktadır (Tschann ve ark., 1990; akt. Özen, 1998). Bu sonuçlar da göstermektedir ki her çocuk boşanma olayından aynı şekilde etkilenmemektedir. Bu etkiler aileden aileye, çocuktan çocuğa değişmektedir.

Birçok araştırma bulgularında da çocukların boşanmadan olumsuz etkilenmelerinin sadece boşanmaya bağlanamayacağını, bir çok faktörün bir araya gelmesi sonucunda olumsuz bir etkiden söz edilebileceğini belirtilmiştir. Bazı araştırma bulguları çocuğun yaşı, cinsiyeti, kişilik özellikleri, baş etme donanımları, anne-babanın psikolojik durumu, anne-babanın boşanma konusundaki tutumları ve çevrenin desteğinin çocukların boşanmaya verecekleri tepkilerde belirleyici etkisi olduğunu göstermektedir (Emery, 1988; akt. Özen, 1998).

Boşanmış anne-baba çocukları, anne-babası boşanmamış çocuklara oranla yaşına ve cinsiyetine bulunduğu sosyo-ekonomik düzeye göre daha fazla sosyal, akademik ve davranış problemleri yaşamaktadırlar (Sargin, 2001). Bununla birlikte, bu olumsuz

etkilere neden olan faktörlerin sadece boşanma olmadığı; boşanma öncesi, boşanma süreci ve sonrasındaki yaşantıların da belirleyici etkileri olduğu söylenebilir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri her ne kadar açıklanmaya çalışılsa da boşanmanın etkileri konusunda genellemeler yapmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü her boşanma olayı, kendine özgü, karmaşık ve çok yönlüdür (Mangır ve Alisinanoğlu, 1993).

Dolayısıyla araştırma bulguları dikkate alınarak, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri konusunda kesin bir sonuca varmanın güç olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çocuklar açısından bakıldığında, boşanma sonrasında anne ve babasıyla birlikte yaşayamayacağını anlayan çocuk için, bu durumu kabullenmek çok zordur. Çocukların gelecek hakkındaki belirsizlik ve güvensizlik duygularının yanı sıra anne-babadan birisini kaybetmiş gibi kendilerini boşlukta hissetmeleri kaçınılmazdır (Trueman, 1989; akt. Çelikoğlu, 1997).

Özellikle boşanma sürecinde bu kaybı ilk defa yaşaması nedeniyle bu süreç, ayrılık ve boşanma sonrasına göre daha zor ve stresli dönemdir. Çünkü ebeveynler yasal sorunlar ve giderler ile yüzleşmekte, anne ve baba olarak rollerini yeniden tanımlamak gibi bu aşamada birçok sorun ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Çocuklarda boşanma sürecinde ev, anne-babasının ilişkilerindeki değişiklik, özellikle baba ile görüşebilme imkanları, etkileşimleri, yakın ilişkilerindeki azalma gibi yaşamını değiştiren bir çok değişikliğe alışmaya çalışmaktadır (Maccoby ve Mnookin, 1992).

Boşanma sürecinde anne babaların çocuklarına gösterdiği davranışları çocuklar reddedici bir tavır olarak algılayabilirler ve bu durum çocuğun kişiliğini etkileyebilir. Bu süreçte çocuğun babasından algıladığı ilginin önemli olduğunu destekleyen bulgulardan yola çıkarak bu araştırmanın konusunu: anne-babası evli ve boşanma

sürecinde olan farklı cinsiyetteki çocuk ve ergenlerin algıladıkları anne kabul ya da red düzeyleri ile çocukların kişilik özellikleri arasındaki ilişki ve bu ilişkide babadan algılanan kabul ya da red ilgisinin aracı rolünün incelenmesi oluşturacaktır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların yaşamında ebeveyn kabul ya da reddinin ve bu süreçteki baba ilgisinin son derece önemli olduğunu ortaya koyacaktır.

1. 1. AİLE

1.1.Ailenin İşlevi

Aile; birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen karı-koca, ebeveyn-çocuk ve kardeşler alt sistemlerinden oluşmakta olup toplumun tüm özelliklerini yansıtan en küçük birimdir. Toplumun temel kurumlarından olan aile, evlilik kurumu aracılığıyla kurulmaktadır. İnsan hayatının en önemli adımlarından olan evlenme, evrensel hale gelmiş bir toplumsal bir kurum olarak aileye kapı açmaktadır (Erdentuğ, 1990).

Aile kavramı yüzyıllar boyunca tüm toplumlarda toplumun temelini oluşturan sosyal bir kurum olarak algılanmıştır. Ailenin temel fonksiyonu, yeni doğan çocukların, bakılıp büyütülmesi ve sosyalleştirilmesidir (Calvin ve Brommel, 1991; akt. Bulut, 1990). Sosyal ve ekonomik birçok değişim, ailenin yerine getirdiği bazı fonksiyonları yeni oluşturulan kurumlara devretmesine neden olmuştur. Ancak, ailenin çocuk yapma ve yetiştirme yoluyla toplumun sürekliliğini sağlama gibi toplumsal görevini hiçbir kurum ve kişi, aile kadar sağlıklı yerine getirememektedir. Bu yüzden, çocuk yetiştirmek ve onu sosyal yaşama hazır hale getirmek, ailenin yerine getirdiği en önemli fonksiyon olarak kabul önemini korumaktadır (Pringle, 1975; akt. Şentürk, 2006).

Çocuğun kişiliği ve davranışları, içinde büyüdüğü aile tarafından şekillenir. İnsanlarla ilişkiler, ahlak ve görgü kuralları, toplumsal uyum, çocuğa anne-baba ve yakın aile bireyleri tarafından öğretilir. Çocuğun yetişmesinde ve kişiliğinin gelişmesinde anne, baba, kardeşler, büyük anne ve büyük babanın rolleri büyük ölçüde etkilidir. Bunların yanı sıra ailenin sosyo-ekonomik durumu, kültürel yapısı, aile bireylerinin kişilikleri ve aralarındaki ilişkiler, çocuğun tek evlat olup olmadığı, kaçınıcı çocuk olduğu, ailenin en büyük veya en küçük çocuğu oluşu da kişilik oluşumunu etkileyen etmenlerdir (Asagem, 2002). Benzer şekilde Satir (1990) aileyi; üyelerinin birbirlerini desteklediği, kişiler arası etkileşimle oluşan dinamik bir sistem olarak görmüştür. Bu nedenle anne-babanın çocuğa karşı tutumları ve birbirleriyle olan ilişkilerinin çocuğa yansması, çocuğun kişiliğinin gelişiminde ve başkalarına karşı geliştirdiği duygu, tutum ve davranışlarında belirleyici olmaktadır. Tüm bu etmenler ailenin sağlam bir yapıda olmasının önemini ortaya koymaktadır (Cüceloğlu, 1994).

Karakuş (2003) çocuğun birlikte yaşadığı ailenin, onun her yönden sağlıklı gelişiminde, fiziksel ve ruhsal gereksinimlerini karşılayan temel bir kurum olduğunu belirtirken; Aslan (1996) çocuğun kendini gerçekleştirme ve başarılı olmasının, aile içinde duygusal ve sosyal gereksinimlerinin karşılanmasına bağlı olduğunu söylemektedir.

Çağdaş (2002) ise anne, baba ve çocuk arasındaki ilişkilerin olumlu olabilmesinin, öncelikle anne babanın kendi aralarındaki ilişkinin doyumlu olmasına bağlı olduğunu ve çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirmesinde, içinde bulunduğu ortama uyum sağlamasında, anne-baba-çocuk ilişkisinin öneminin her geçen gün daha iyi anlaşılakta olduğunu vurgulamaktadır.

Nazlı (2000) ailenin yerine getirmesi gereken görevleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Her ailenin, aile bireylerinin kimlik gelişimine yardımcı olması gerekir. Bunlar genelde, aile değerlerine anlam verme, cinsellik ve cinsiyet gibi konularda aile üyelerini sosyalleştirme şekline sıralanabilir.
2. Sınırları düzenleme: Ailenin, aile üyeleriyle dışarı arasında etkileşim stratejileri kurma, bireylerin özerkliği için fiziksel çevresini yönlendirme gibi dışsal sınırlamaları düzenlemenin yanı sıra, aile bireylerinin özerklik ve bireyselliğini koruma şeklinde, içsel sınırlamaları düzenleme görevleri de vardır.
3. Ailenin Duygusal Atmosferini Yönetme: Aile üyelerine, her koşulda desteklendiği ve dayanışma içinde bulunduğu duygularını hissettirebilmelidir.
4. Aile Yapısında Meydana Gelen Değişimleri Yönetme: Ailenin, aile içinde zaman zaman gerçekleşebilecek değişim ve stresli olaylar konusunda dengeyi sağlayıcı bir görevi vardır.
5. Ev halkının devamlılığını sağlama: Aile besin, barınma, eğitim gibi temel ihtiyaçları karşılayarak, ailenin devamlılığını korumakla sorumludur (Nazlı, 2003).

Bu bakımdan aile etkili bir eğitim kurumu olarak çalışır ve kişilik ilk olarak aile ortamında şekillenir. Çocuğun içinde yaşadığı toplumla uyumlu bir birey olarak yaşaması, önce aile çevresinde sağlanır. Bu nedenle aile içindeki ilişkilerin çocuklar üzerinde çok önemli etkileri vardır (Calvin ve Brommel, 1991; akt. Bulut, 1990). Aile içi ilişkilerin bozuk olması, aile üyelerinin psikolojik sorunlar yaşamalarına yol açabilir. Çünkü bu sistem içinde tüm üyeler arasında karşılıklı bir etkileşim olduğundan, aile bireylerinden birinin yaşadığı bir sorun tüm aileyi etkilemektedir (Palmo, 1996; akt. Sayın, 1990).

Ruhsal açıdan değerlendirildiğinde aile birliğinin bozulması, ailenin bölünmesine ya da bütünüyle dağılmasına yol açan ve tüm aile üyelerini hatta yakın çevredeki kişileri dahi sarsabilen karmaşık bir olgudur. Bu süreçten en çok etkilenenler çocuklardır. Kuşkusuz bir çocuk fiziksel ve psikolojik gelişimini en güzel şekilde ailesinin yanında tamamlar. Çocuk hem annenin hem de babanın ilgisine, sevgisine, şefkatine muhtaç bir varlıktır.

Çocuğun ruhsal ve zihinsel açıdan sağlıklı olmasının en önemli koşullarından biri, elbette ki kişiliğinin ideal bir aile tarafından kazandırılmasıdır (Türkarıslan, 2007). İdeal aile ortamında yetişen çocuk anne-babayı rol modeli olarak benimseyip onları taklit edecek ve davranışlarını kişiliğinin bir parçası haline getirecektir. Ayrıca huzurlu bir aile ortamında yetişen çocuklar kendi kuracakları aile ortamında huzurlu olacaklardır (Gökçe, 1991). Tersine huzursuz bir aile ortamını paylaşan bireyler de bu durumdan olumsuz etkilenmektedirler (Bahar, 2002).

Huzursuz aile ortamında anne-babanın iletişimsizliği, kişisel sorunları, tartışmaları, çatışmaları, çocuklara derece derece yansır. Çekişmelerin, küslüklerin, karşılıklı suçlamaların, kavga ve şiddetin sürekli olduğu evlerde çocuklar sarsıcı bunalımlara düşer, bu durum onlarda derin izler bırakabilir (Yörükoğlu, 2000). Oysa ki aile sürekli olarak değişen ve yeniden yapılanan bir sistemdir. Aynı zamanda aile daha geniş sosyal sistemlerle de sürekli etkileşim halindedir. Aile sistemi, aile üyeleri arasındaki ilişki formlarının, güç ilişkisinin, aile üyelerinin tavırlarının, duygularının, değerlerinin ve davranışlarının toplamından meydana gelmektedir. Sağlıklı ailelerin özelliklerinin ortaya konulabilmesi için, tüm bu özelliklerin dikkate alınması gerekmektedir (Gladding, 2002).

Gladding (2002) 'e göre sağlıklı ailenin genel karakteristiklerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

1. Aile üyelerinin birbirlerine ve aileye bağılı olması.
2. Aile üyelerinin birbirlerine minnettarlık duyuyor olması.
3. Birlikte zaman geçirmeye istekli olmaları.
4. Aile içerisinde etkili iletişim örüntülerinin varlığı.
5. Kriz durumlarında pozitif davranabilme yeteneği.
6. Aile üyelerinin birbirlerini cesaretlendirmeleri, desteklemeleri.
7. Aile üyelerinin birbirlerinin rol beklentilerine uygun davranabilmeleri.

Dolayısıyla aile ortamında anne-baba ilişkisinin sağlıklı olması, çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimine çok olumlu etki eder.

1. 1. 2. Ailenin Çocuğun Gelişimine Etkisi

Çocuk aile içinde anne-baba ilişkisini her yönüyle gözlemlemekte ve etkilenmektedir. Anne babanın çocuğa karşı tutumları ve birbirleriyle olan ilişkilerinin çocuğa yansması, çocuktaki ilk kişiler arası duygu, tutum ve davranışların oluşmasında büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle ailenin sağlıklı olması son derece önemlidir (Cüceloğlu, 1994).

Sağlıklı aile; öz-değerleri yüksek olan bireylerinin aralarında açık, dürüst, doğrudan bir iletişim ve etkileşimin olduğu ve bireylerin değerli olduklarını, ailelerine ait olduklarını hissettikleri ortam yaratabilen bir ailedir (Satir, 2001). Sağlıklı ailede her bireyin kendine özgü bir kişiliği olduğu bilinir ve kabul edilir. Böylece her bireyin farklılığı korunmuş olur (Dönmezer, 1999).

Sağlıksız aile ortamı içinde yetişen kişiler ise duygu ve düşüncelerine güveni olmayan, sürekli başkaları tarafından güdülenmeye ihtiyaç duyan, “dıştan denetimli”,

“güvensiz” kişiler olurlar. Sağlıksız aile içinde yetişen kişilerin en belirgin özelliği “dıştan denetimli” olmalarıdır. Sağlıksız ailede kendi gerçeğinin sürekli, inkar edilmesi sonucu, çocuk kendi algı, duygu ve düşüncelerine güvenemez. Başkalarının algılamalarıyla, duygularıyla ve kanılarıyla var olmaya çalışır. Böylece, sağlıksız ailede yetişen çocuk, dıştan denetimli bir kişilik oluşturur. Davranışlarının temelinde “Başkaları ne der?” endişesi yer eder. Zamanla, kendi duygu ve düşüncelerinden kopar ve kendine yabancılaşır (Cüceloğlu, 1996).

Çocuk anne ve babasının kişilik ve cinsiyet modellerine öykünerek, sosyal normları ve ahlaki değerleri öğrenerek, karşılıklı bir etkileşim içinde büyür. Bu etkileşimde sorun yaşayan çocuklar saldırgan ya da bağımlı davranışlar sergileyebilmekte ve düşük bir öz güvenle yetişmektedirler. Olumlu etkileşimin en belirgin koşulu çocuğu onaylamak, olduğu gibi kabul etmektir (Wolff, 1986; çev. Oral ve Kara, 2004).

Ebeveynin çocuğu kabul etmesini Baumrind (1978), ebeveynsel kabul ve ebeveynsel kontrol olmak üzere iki şekilde tanımlamıştır. Baumrind bu kabulleri; otoriter, disiplinler ve serbest olarak adlandırılan anne-baba tutumlarını tanımlamak için kullanmıştır

Anne-baba tutumu; anne-babaların çeşitli durumlarda gösterdikleri yaklaşım, uygulama ve sözel olmayan ifadelerinin bir bütünüdür. Bu açıdan bakıldığında anne-baba tutumu, ailenin toplumsallaşması ve çocukların bu tutumları ne ölçüde benimsediği meselesine kaynaklık eder (Darling ve Steinberg, 1993).

Kabullenme ve reddedilme birey tarafından öznel olarak yaşanan durumlardır. Sıcak ve ilgili ailelerde bile çocuk bazen reddedileceğini düşünebileceği gibi, anne babanın çocuğunu ihmal ettiği durumlarda çocuk reddedilme duygusunu yaşamayabilir. Önemli olan çocuğun o sırada kendisini nasıl hissettiğidir (Şendil ve Kaya, 2005).

Kabul edici ebeveynler sevgilerini ve tepkilerini; öpme, kucaklama, koruma, okşama gibi sözel ve bedensel biçimlerde gösterebilmektedirler (Kitahara, 1987). Kabul edilen çocuk ise, kendine güvenen, kendi değerini her zaman ispatlayan ve kendini koruma ihtiyacı duymayan, duygularında kendini özgür hisseden çocuktur (Hortaçsu, 1997).

Reddedici ebeveynler ise tepkilerini çocuğuna karşı saldırgan tavırlar ve ihmal ile göstermektedir. Bu ihmal fiziksel açıdan çocuktan uzak durma, çocuğun ihtiyaçlarıyla ilgilenmeme şeklinde gerçekleşebilir. Reddedici tutumla yetiştirilen çocuklarda ileriki yıllarda saldırganlık, kişilere bağımlılık, düşük öz güven, düşük öz yeterlilik, karamsarlık, duygusal anlamda katı olmak, duygusal tepkisizlik, duygusal belirsizlik görülebilmektedir (Kitahara, 1987). Bunun sonucunda birçok reddedilmiş çocuk, daha fazla reddedilmekten korunabilmek için kendisini duygusal olarak kapatır. Diğer bir deyişle, duygusal açıdan daha tepkisiz olurlar. Bu durumda, sevgi gösterebilme, sevgi göstermeyi isteme, nasıl sevgi göstereceğini bilme ve başkalarının kendisine gösterdiği sevgiyi kabul etmede sık sık sorun yaşanır (Rohner, 1998).

Dolayısıyla anne-babaları tarafından kabul edilmek veya reddedilmek çocukları etkileyen çok önemli deneyimlerden biridir. Birçok araştırma anne-baba tarafından kabul veya reddedilmenin çocukların hem duygusal, davranışsal ve sosyal-bilişsel gelişimini hem de yetişkinlikteki psikolojik uyumlarını etkilediğini göstermiştir ki, bu durumu en iyi ebeveyn kabul ya da red kuramı (EKAR) açıklamaktadır.

1. 1. 3. Babanın Çocuğun Gelişimine Etkisi

Çocuğun büyümesinde ve gelişmesinde babanın çok önemli bir rolü vardır. Etkin bir baba rolü, çocuğun her türlü gelişimine olumlu yönde etki etmektedir. Alanda yapılmış araştırma sonuçlarına göre babanın çocuğu ile ilişki kurma biçimi, çocuğun kişiliğini etkiler. Babasından ilgi ve sevgi gören çocukların arkadaşları ile ilişkilerinde daha uyumlu, liderlik özellikleri gelişmiş, yetenekleri artmış çocuklar olduğu gözlenmiştir. Anne ve babanın birbirine uyumlu ve dengeli olması, çocuğun yetiştirilmesinde tüm gereksinimlerin karşılanmasında sorumluluk alması, çocuğun kendisiyle ve dünya ile barışık, mutlu bir birey olmasına katkıda bulunur. Ayrıca ebeveynin kabul ya da reddi ile ilgili yapılan araştırmaların sonuçları da babanın ilgisinin ve davranışlarının çocuğun üzerinde olumlu ve olumsuz bir çok davranışa neden olduğunu göstermektedir.

Nitekim, Rohner (1998)'in baba sevgisinin çocuk gelişimi üzerine etkilerini incelediği makalesinde, babaların sevgi ifadeleriyle ilgili davranışlarının öneminin, annelerin sevgisine kıyasla uzun yıllar boyunca ihmal edildiğini, çocuk gelişiminde annenin etkisi kadar ve bazen de annenin etkisinden bağımsız olarak oldukça önemli olduğunu ve baba sevgisinin çocuğun kişiliği üzerinde özgün sonuçları yordayabileceğini belirtmektedir. Baba sevgisini EKAR Kuramı çerçevesinde, çocuğun babasına yönelik algıladığı kabul ve red olarak tanımlayan Rohner, 1970'li yıllara dek babaların çocuk yetiştirme sürecinde etkisiz kabul edildiğini ancak 1970'lerden 1990'lara gelindiğinde, yapılan çalışmalarla bu bakış açısının değişmeye başladığını belirtmiştir.

Rohner ve Veneziano (2001), çocuktaki olumlu sonuçları öngörmede doğrudan etkileşim, ulaşılabilirlik ve çocuk için sorumluluk duymak gibi konularda baba çocuk

ilişkinin kalitesinin önemli olduğu vurgulamaktadırlar. Rohner ve Brothers (1999), baba çocuk ilişkisinin aynı zamanda yetişkinin kişilik bozukluğu ya da borderline kişilik organizasyonunu etiyojisinde de önemli bir yere sahip olduğunu savunmaktadırlar.

Ayrıca Lamb'ın (2000) çalışmasında çocuklarıyla ilgili babaların, çocuklarına ilgisiz olanlara kıyasla bilişsel ve sosyal düzeyde daha başarılı, psikolojik açıdan uyumlu ve daha sempatik oldukları bulunmuştur. Literatürdeki bir çok yayın, babanın yokluğu ve ilgisizliğinin çocukta anti sosyal davranışlar ve yetişkin olduklarında da yakın ilişki kurmada ve sürdürmede güçlüklerle karşılaşan kişiler oldukları yönündedir.

Ayrıca diğer bazı çalışmalarda (Cole ve McPherson, 1993; Barrera ve Garrison-Jones, 1992) annenin etkisinin dışlanarak yapılan analizler de, baba sevgisinin çocuk ve gençlerde gözlenen depresif belirtilerle ilişkili olduğu ve çocuğun genel uyumunu doğrudan etkilediği belirtilmektedir (akt. Rohner, 1998).

Benzer biçimde Lamb (2000) de kültürler arasında farklılaşan rolüne rağmen babaların çocuk gelişimi üzerinde önemli bir yere sahip olduklarını savunmaktadır.

Amato (1994), baba sevgisinin hem kız, hem erkek çocukların yaşam doyumları, kendilerini iyi hissetmeleri ve psikolojik uyumlarıyla ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Hoffman (1994), babanın davranışlarının kız çocukların ruhsal gelişiminde, psikolojik akademik ya da kariyer uyumunda ve cinsel rol gelişimini etkileyerek karşı cinsle ilişki kurmasında, evlilik ilişkisinde önemli olduğunu savunmaktadır.

Cinsiyet rol gelişiminde çocuk küçük yaşlardan itibaren anne modelinin yanı sıra bir de baba modeline ihtiyaç duymaktadır. Baba modeline sahip olan çocuk, annesinden farklı bir modelin var olduğunu, annesinin dışında bir dünya olduğunu öğrenmektedir. Çocuğun gözünde baba, dış dünyanın simgesidir. Baba çocuğa

anneninin dışındaki dünyada geçerli olan kuralları hak ve sorumlulukları öğretmekte, ona saygı, itaat ve otorite kavramlarını kazandırmakta ve gelecek yıllarda yakın ve uzak çevresi ile kuracağı ilişkilerinde etkili olmaktadır. Çocuğun hayatından baba modelinin tamamen çıkması onun içine kapanık, gergin, kaygılı kişilik geliştirmesine neden olabilmektedir (Atilla 1989, Özmen 1989; akt. Aral, 1995).

Çocuğun hayatından baba modelinin tamamen çıkması ile çocuğun kaygı puanları arasındaki farkın önemli olmadığı saptanmasına rağmen, babadan ayrılık yaşı 5-10 yaş ve üstünde olan çocukların kaygı puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 5-12 yaşlar, bağımsızlaşmanın başladığı bir dönem olduğundan anneye duyulan ihtiyaç yavaş yavaş azalmakta okul çağında babanın rolü ön plana çıkmaktadır. Duygusal desteğin yanı sıra otorite ve güven temsilcisi olan baba, uygun davranış biçimlerinin oluşmasında çocuğa model oluşturmaktadır. Bu nedenle babanın varlığı çocuğun sağlıklı kişiliğe sahip olmasında önemli rol oynamaktadır (Bille,r 1970; Akyüz 1978, Şahbaz 1994).

Literatürdeki çalışmaları derlediği yazısında Rohner ve Veneziano (2001), özellikle erkek çocukların cinsiyet rolüyle ilgili çalışmalar, maskülen babaların sıcak ve ilgili olduğu durumlarda çocuğun erkek rolüyle barışık olduğunu gösterdiğini belirtmişlerdir.

Babanın, kız çocuğun gelişiminde anne kadar önemli rol oynadığı, yapılan ölçümler sonucunda baba ile olumlu ilişkiler içinde olan kız çocuğunun sosyal gelişiminin daha iyi olduğu görülmüştür. Babadan ayrı olmanın kız çocuklarında saldırganlık, kendine zarar verme, kaygı duyma, cinsiyet rolü ile ilgili uyum problemleri, karşı cinsle uyum kurmakta zorlanma gibi, kişilik bozuklukları oluşturduğu gözlenmiştir. Baba-oğul ilişkisinin olmadığı veya bu ilişkinin düşmanlık ve iticilikle dolu olduğu durumlarda, erkek çocukların, pasif saldırgan kişilik geliştirdikleri, daha az rekabetçi,

sporla daha az ilgili ve başkalarına bağımlı oldukları ve babadan ayrı yetişen çocuklarda, özgüven kavramının yetersiz kaldığı gözlenmiştir. Baba ile birlikte olan erkek çocukların ise, sorumluluk taşıdıkları ve lider pozisyonunda oldukları saptanmıştır. Erkek çocuklar sorumluluk, başarı, babalık, diğer insanlarla geçinme, karşı cinsle ilişki kurma ve saldırgan davranışlarını kontrol etme gibi konularda uygun erkek davranışlarını da babalarından öğrenirler (Çelikel, 2006).

Tüm bu çalışmalar, uzun süre ihmal edilen baba sevgisinin çocuk ve yetişkinlerin ruh sağlığıyla ilişkili olduğunu; aynı zamanda psikolojik ve davranışsal sorunları öngörmede önemli olduğunu göstermektedir.

Çocuk, olumlu aile tutumları ve sağlam aile ilişkileri olduğu sürece mutludur. Aile ilişkilerinin çeşitli nedenlerle bozulması, hafif bir tartışmadan boşanmaya kadar çeşitli çatışmalara yol açabilir. Anne-babanın boşanması ise, hiç kuşkusuz hem çocuklar hem de ebeveynler için oldukça zor ve stresli bir süreçtir. Çocuk açısından düşünülecek olursa, o güne kadar en fazla bağlı olduğu iki kişiye bundan sonra eşit olarak ulaşamayacak ve dünyası bir anlamda bölünecektir (Amato, 1994; Benedek ve Brown, 1995; Butler, 2003; Furstenberg ve Kiernan, 2001; Isaacs, 2002; Lamb, Sternberg ve Thompson, 1997; Madden-Derdich ve Leonard, 2000).

Fergusson ve Belsky (2000), şimdiye kadar yapılan çalışmalarda, çoğu evlilik çatışmaları ve boşanmanın; çocuklardaki anksiyete, saldırganlık, davranış bozukluğu gibi birçok uyumsuzluk, sosyal, bilişsel yetersizlik ve düşük ders başarısı ile ilişkili olduğunun ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Bu nedenle “boşanma” olgusu birçok çalışmanın ve araştırmanın odak noktası haline gelmiştir. Boşanmanın tanımı, nedenleri ve etkilerinin araştırılması ile bu olgunun yol açtığı diğer sorunlara çözüm getirmek amaçlanmıştır.

1. 2. BOŞANMA

Aile ilişkilerinin bozulması sonucu oluşan boşanma, evlilik anlaşmasının sona erdiğini belirten bir olgudur. Çocuğun sağlıklı aile ilişkilerinden mahrum kalması, onun ruhsal, bedensel ve zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkilemekte ve çocuğun ayrılık olarak ifade edilen kaygı dolu bir deneyim yaşamasına neden olmaktadır (Yorburg, 1983; Kaynaroğlu 1984; Yavuzer, 1986; akt. Aral, 1998).

Kaygı, "tehlikeyle başetmek için uyum sağlayıcı bir mekanizma, temel bir insan duygusu ve çok yönlü bir duygu durumu" olarak tanımlanabilmektedir. Kaygının gelişimi genetik ve biyolojik eğilimlerden önceki öğrenme ve deneyimlerden ve kişinin içinde bulunduğu sağlıksız ortamdan etkilenecek ortaya çıkmaktadır (Özusta, 1995). Sağlıksız aile koşulları çocuğun kaygıyı yoğun yaşamasına neden olabilmektedir. Anne ve babasının sürekli tartıştığına ve boşanma olayına tanık olan çocuk kaygı dolu bir kişilik yapısı geliştirebilmektedir.

En küçük toplumsal kurum olan ailenin, yasalarla ve geleneklerle belirlenen çeşitli işlevleri arasında, çocukları ruh ve bedenen sağlıklı yetiştirme ve kişiliklerinin gelişimini sağlama işlevi de önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle çocuk, ailenin sevgi, ilgi ve rehberliğinden yoksun kaldığında psikolojik gelişimi kolaylıkla bozulabilmektedir (Nazik, 1988; Aral, 1997).

Ebeveyn-çocuk ilişkisi ve ebeveyn davranışları da çocuğun kişilik gelişiminde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Boşanma gibi sarsıcı bir durum sonrası çocuğun yeni duruma ve değişen ilişki biçimine uyum sağlaması gerekmektedir. Çocuğun bakış açısından, boşanma sonrası olası en iyi durum, anne-babanın açıkça birbirlerine düşmanlık göstermedikleri, çocuk için birbirleriyle ilişkiler kurdukları ve çocukla ilişkilerini güçlü ve olumlu bir şekilde sürdürebildikleri durumdur (Gindes, 1998; Koemer, Wallace, Lehman ve Raymond, 2002). Ancak boşanma sonrasında veya

boşanma sürecinde gerek eşlerin birbirleri ile olan ilişkileri, gerekse anne-babanın çocukları ile olan ilişkileri değişmektedir. Bu nedenle giderek daha sık görülen ve birey, aile ve toplum açısından çeşitli sorunlara yol açabilen bir olgu olarak boşanma, aile hukukunun en çok tartışılan, aynı zamanda kamuoyunun ilgisini çeken bir konudur.

Boşanma, eşler henüz hayatta iken, bir eşin kanunda öngörölmüş olan nedenlerden birine dayanarak açacağı dava sonucunda evlilik birliğine hakim kararı ile son verilmesi olarak tanımlanmaktadır (Akıntürk, 2003). Yeni yaşam koşullarına uyumu gerektiren bir süreç olmasıyla da hem hukuki hem psikolojik, hem de sosyal bir olgudur. Boşanma çoğu kültürde olumsuzlukla karşılanmasına rağmen yine de her zaman var olan bir olgu olarak karşımıza çıkmakta, hatta boşanma oranı her yıl artmaktadır.

1. 2. 1. Boşanma Nedenleri ve Sayısal Veriler

Boşanma oranlarına bakıldığında batı ülkelerinde ve gelişmiş ülkelerde bu oranlar sürekli artış göstermektedir. ABD’de 1900-1985 yılları arasında boşanma oranları yüzde 700 artış göstermiştir. Özellikle ABD’de 1915 yılında her on evlilikten biri boşanma ile biterken, 1974 yılında her on evlilikten biri boşanma ile sonuçlanmıştır (Yörükoglu, 1992). Aynı tarihlerde Fransa’da da her dört evlilikten biri boşanma ile sonlanmaktadır. Bu oran ülkenin büyük şehirlerinde yüzde 50’yi bulmaktadır. İngiltere’de ise Batı Avrupa’nın en yüksek boşanma oranları görölmektedir. Son 20 yılda İngiltere’de boşanma oranları dörde katlamış olup en yüksek boşanma oranına sahip ülkelerin ABD başta olmak üzere Litvanya ve Letonya olduğu görölmektedir (Asagem, 2009).

Türkiye ise, boşanma oranı bakımından gelişmiş ülkelere göre oldukça geride olmasına rağmen son yıllarda ülkemizde de bu oran gittikçe artmaktadır. Sosyo-ekonomik ve kültürel düzey, evlilik rolleri, kadının çalışma yaşamına katılması, eşler arası iletişim ve evlilikten beklentiler gibi konularda ortaya çıkan değişikliklerin boşanmaların artmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Bilir ve Dabanlı, 1981).

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) belirlemiş olduğu boşanma istatistiklerine bakıldığında; 1930 ve 1941 yılları arasında boşanma sayısının 2127'den 4028'e çıktığı görülmüştür. Bu oranın 1955-1960 yılları arasında yüzde 44 ile yüzde 40 arasında değiştiği, 1970 yılında yüzde 27'ye düştüğü görülmüştür. Düşen boşanma oranının 1997 yılında tekrar yükselerek yüzde 52'ye ulaştığı saptanmıştır. 1999 yılında ise bu oran biraz düşmüş ve yüzde 49 olarak belirlenmiştir. DİE'nin 2001-2009 yılları arasındaki verilerine göre 2001 yılında 91 994, 2002 yılında 95 323, 2003 yılında 91 022, 2004 yılında 95 895, 2006 yılında 93 489, 2007 yılında 94 219, 2008 yılında 99 663, 2009 yılında 114 162 sayıda boşanmanın gerçekleştiği görülmektedir. Oranlara bakıldığında son 9 yılda boşanma davalarının yüzde 72 oranında arttığı görülmüştür (Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE], 2009).

Araştırmalar kapsamında boşanmış çiftlerin yüzde 25'i bir çocuk, yüzde 17,5'i iki çocuk, yüzde 7'si 3 çocuk sahibidir. Boşanma oranları bölgelere göre incelendiğinde, Ege Bölgesi'nin binde 1.9 ile en yüksek boşanma oranına sahip olduğu görülmektedir. Boşanma oranının en düşük olduğu bölge ise binde 0.4 ile Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu Bölgesidir. Evlilik süresine göre boşanma oranı incelendiğinde, Türkiye'de boşanmaların yüzde 42.6'sının evliliğin ilk 5 yılı içinde meydana geldiği görülmektedir (Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE], 2009).

Bu oranların artışında birbirinden bağımsız bir çok nedenin yer almasının yanı sıra içinde bulunduğumuz dönemde toplumda boşanma olayına daha fazla hoşgörüyle yaklaşılmasının da bu artışa etkisi olduğu düşünülebilir (Yazıcıoğlu, 1995).

Boşanmanın en sık görülen nedenleri arasında, sosyo-ekonomik statü farklılıkları, evlenme yaşı, ırk, din gibi değişkenler sayılmaktadır. Son zamanlarda, boşanmanın toplum tarafından daha fazla kabul edildiği ve artık boşanan kişilerin toplumsal çevre tarafından etiketlenmediği, bu sayede boşanma kararını daha kolay alabildikleri gözlenmektedir. Aileyi oluşturan bireylerin ruhsal yapıları, davranış biçimleri, beklentileri ve etkileşimleri aile içi sorunlara neden olabilmektedir. Ailedeki birey sayısının çokluğu da ortaya daha fazla ve çeşitte sorun çıkmasına yol açabilmektedir. Aile bireylerinden birisinin kendi iç sorunu ya da iki birey arasındaki sorun tüm aileyi bulaşıcı bir hastalık gibi sarabilmektedir (Özgüven, 2000).

Yaşanan bu aile içi sorunlar, aile bireylerinin problem çözme becerisine yeterince sahip olmamasından dolayı aile birliğinin sonlandırılmasına, kısacası boşanmaya neden olabilmektedir. Kadınların toplumsal rollerinin değişmesi ve dışarıda ki çalışma yaşamına daha aktif katılmalarıyla birlikte, ekonomik özgürlüklerinin artması da boşanma oranındaki artışta önemli bir rol üstlenmektedir.

Boşanma nedenleri arasında, eşler arasındaki çatışma, yakınma/şikayetler, eşlerin duygu ve bakış açılarının değişmesi gibi kişiler arası veya kişisel birçok sorun sayılmaktadır (Hortaçsu, 1991; Hopper, 2001; Johnson ve Wu, 2002; Walzer ve Oles, 2003). Boşanmanın nedenleri üzerine yapılan araştırmalarda pek çok sebep bulunmakla birlikte, en sık rastlanan ve en önemli olanlar; eşin hayatına müdahale etme, aldatma, kaba davranışlar, terk etme, uyumsuzluk, aile büyükleri ile aynı evde oturma, aile büyüklerinin veya kocanın, kadını hizmet etmesi gereken kişi olarak görmesi, eşler arasındaki cinsel sorunlar, çok çalışma, eşlerin birbirlerine yeteri kadar

zaman ayıramaması, işsizlik, din ve mezhep farklılıkları, alkol, kumar ve şans oyunlarına düşkünlük, eşlerden birinin psikolojik sorunlarının olmasıdır (Özkan, 2004).

Türk Medeni Kanunu'na (2001) göre ise, boşanmanın sebepleri; zina, cana kast ve kötü muamele, suç ve onur kırıcı davranışlar, terk, ruh hastalığı, sürekli geçimsizlik halleridir. Medeni Kanun'da belirtilen bu nedenlerden ilk beşi "özel", sürekli geçimsizlik ise "genel" boşanma nedeni olarak kabul edilmektedir. Evlilikte ki sorunlar giderilmediği durumunda evliliği sonlandırmak adına eşler den biri ya da her ikisi yasal işlemlerin başlatıldığı boşanma sürecini başlatmaktadır.

1. 2. 2. Boşanma Süreci

Boşanma sürecindeki çiftler, artık evlilik birliği içindeki paylaşımları bırakıp, birbirlerine uzak durma ya da hiç bir paylaşımda bulunmama gibi davranışlar içine girebilmektedir. Evlilikteki umutların boşa çıkıp boşanma sürecine kadar gelmek, mutsuz olmak, eşleri önce çatışma ve anlaşmazlık durumlarıyla karşı karşıya bırakmakta, sonraki evrelerde sorunların çözülmesi durumunda ise, boşanma bir seçenek olarak taraflardan birinin ya da ikisinin düşüncesinde yer almaya başlamaktadır (Asagem, 2002).

Boşanma sonrasında ise, boşanma sürecinde yaşanan birtakım sorunların çözüme kavuştuğu görülmektedir. Ancak bu süreci yaşayan çocukta derin ve çözümlenemeyecek problemler ortaya çıkabilmektedir.

Bu nedenle boşanma sürecinde yaşanan olayların niteliği önemlidir. Eğer boşanma sürecinde şiddet ve çatışmalar yoğun yaşanmış ise, çocuklar bozuklukları daha şiddetli yaşamakta ve uzun süreli etkilere daha yatkın olmaktadır (Wallerstein ve Kelly 1980).

Boşanma süreci kompleks ve çok boyutlu bir fenomen olup, uzun periyotta gerçekleşen psikolojik ve sosyal bir süreç olarak her bireyde farklı seyrettiğinden, teorisyenler ve araştırmacılar boşanma sürecini açıklayabilmek için çeşitli modeller geliştirmiştir (Kessler,1975; akt. Özgüven, 2001). Bu modeller şöyle sıralanabilir:

1. 2. 2. 1. Boşanma Süreci Modelleri

MODEL I: Bir Yas Süreci Olarak Boşanma

(Divorce as a Process of Mourning)

MODEL II: Boşanmanın 6 (Altı) İstasyonu

(The six stations of Divorce)

MODEL III: Psikososyal Süreç Olarak Boşanma

(Divorce as Psychological Process)

MODEL IV: Boşanma ve Erikson'un Gelişim Teorisi

MODEL I: Bir Yas Süreci Olarak Boşanma

Bu modelde; boşanma, bir aile bireyinin ölümünü takiben oluşan duruma benzeyen bir psikolojik kriz olarak varsayılmaktadır.

Wiseman (1975) bu süreci 5 evreye ayırmıştır:

1. İnkâr
2. Kayıp ve depresyon
3. Kızgınlık ve ambivalans
4. Yeni yaşam tarzı ve kimliğe uyum sağlama
5. Kabul ve yeniden işlev görme

İnkâr :Evliliğin bozulmasına yol açan sıkıntı verici faktörler tam olarak açığa çıkıncaya dek bu evre sürer. Bu evrede evlilik, baskı ve sıkıntılı tarzda devam eder. İnkâr sıklıkla evliliği devam ettirmeyi amaçlayan bir mekanizmadır (Kessler, 1975; akt. Özgüven, 2001).

Kayıp ve Depresyon: Stres kaynağı ister iç, ister dış odaklı olsun eşlerde, " evlilikte bir şeyler çok ciddi şekilde yanlış gidiyor" düşüncesi oluşur. Bu evrede kişi, sıkıntılarının evliliğiyle ilişkili olduğunun farkına vardığında, tipik reaksiyonlar olarak; anlam kaybı, üzüntü, depresyon, yalnızlık hissi ve diğer insanlarla iletişimden çekilme gibi duyguları yaşar (Kessler,1975; akt. Özgüven, 2001).

Kızgınlık ve ambivalans: Boşanma daha gerçekçi bir düşünce halini almaya başlayınca, kızgınlık hisleri daha da artar. Bu kızgınlık; çocukların velayeti, nafaka, çocuklarla görüşmenin ayarlanması ve diğer konular hakkında kararların alındığı zamanda sıklıkla artar (Kessler,1975; akt. Özgüven, 2001).

Yeni yaşam tarzı ve kimliğe uyum sağlama : Bu evrede boşanma tamamen gerçeklik olarak algılanır ve her bir birey bu yeni gerçekle başa çıkmanın en etkin yolunu bulmaya çalışır.. Boşanma sürecini yaşayan kişinin temel görevi; evlilik, kişilik, meslek, cinsel ve toplumsal alanlarda yeni bir kimlik geliştirmektir. Bu evrenin en belirgin özelliği, eski kimlikte çözümlenmemiş sorunların yeniden açılması ve yeniden çözülme fırsatının oluşmasıdır (Kessler,1975; akt. Özgüven, 2001).

Kabul ve yeniden işlev görme: Kabul, yeterli sosyal, cinsel ve mesleki düşünce ve kimliğe sahip olmaya başlayınca, bir süre sonra gelişir. Bu evrede, yeni oluşmuş başa çıkma yöntemleri pekişir. Yeni ilişkilere karşı korku ve endişeler yatışarak, ikinci evlilik için fırsatlar doğar. İkinci bir evlilikte başarı, her bir önceki evrelerde

çatışmaların başarılı bir şekilde çözümlenmesine bağlıdır (Kessler,1975; akt. Özgüven, 2001).

MODEL II: Boşanmanın 6 (Altı) İstasyonu (The six stations of Divorce)

Bohannan (1970); boşanmanın 6 paralel süreçten (istasyondan) geçtiği görüşündedir. Bu aşamalarda yaşanan güçlükler, farklı zamanlarda ve farklı şiddetlerde oluşmaktadır. Bu 6 yaşantı veya istasyon şunlardır: (Baruch ve Miller, 1992; akt. Ay, 2000)

Duygusal boşanma (Emotional divorce)

Hukuki boşanma (Legal divorce)

Ekonomik boşanma (Economic divorce)

Anne-baba olarak (ebeveyn) boşanma (Co-parental divorce)

Toplumsal boşanma (Community divorce)

Ruhsal boşanma (Psychic divorce)

Duygusal boşanma: Emosyonel boşanma evliliğin çözülme sürecidir. Bu ilk evrede en azından eşlerden birinde, karı-koca ilişkisine yönelik duygusal isteklilik ve arzular azalır. Aile birliği işlev görmesine rağmen ilişkinin niteliği iyi değildir. Eşlerin birinde bilinçli ya da bilinçsiz çekilme ve umursamazlık vardır. Evlilik yaşantısında beliren rutin zorluklar genellikle olduğundan daha güç olarak algılanmaktadır (Baruch ve Miller, 1992; akt. Ay, 2000) .

Hukuki boşanma: Evlilik birliğinin, mahkeme kararının kesinleşmesi ile son bulmasıdır. Boşanma, yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin yasal olarak sona erdirilmesi ve kadın ile erkeğin yeni bir evlenme yapacak şekilde hukuki bir kararla evliliklerin tamamen sona erdirilmesidir (Baruch ve Miller, 1992; akt. Ay, 2000).

Ekonomik boşanma: Aile aynı zamanda ekonomik bir birimdir, çoğunlukla karı ve kocanın mülkiyetlerinin birleşiminden oluşur. Boşanma durumunda bunların bölünmesi kararı ortaya çıkar (Baruch ve Miller, 1992; akt. Ay, 2000) .

Anne-baba olarak (ebeveyn) boşanma: Belki de boşanmanın en acı verici yönü ebeveyn olarak boşanmadır. Ebeveyn boşanması anne babanın birbirinden boşanmasıdır, yoksa çocuklardan boşanmaları demek değildir. Bu durum çocukların velayeti bir tarafa verilse bile geçerlidir (Baruch ve Miller, 1992; akt. Ay, 2000).

Çocuğun eğitimi ve yetiştirilmesi konusunda karar alma aşamasında boşanmış eşler bir araya geldiklerinde büyük sorunlar yaşamaktadırlar. Baba sıklıkla, annenin çocuklarını kendisinden ayırmaya ve uzaklaştırmaya çalıştığını ve çocuklarında kendisine benzeyen yönlerini körelttiğini düşünür. Diğer yandan anne, kararlar alma hakkına sahip tek sorumlu kişinin kendisi olduğuna inanıp, kocasının, çocuklarına karşı kendi otoritesini zayıflattığını düşünür. Boşanmış annelerin çoğu, yanlarında, kendilerine yol gösterecek fakat eleştirmeyecek, destekleyecek ve sorumluluklarını paylaşacak birisinin olmasını isterler. Anne-babanın birbirlerine karşı şüpheleri ya da güvensizliklerinin olması çocuklarla iletişimlerinde zorluklara, sürtüşmelere ve acılara yol açmaktadır (Baruch ve Miller, 1992; akt. Ay, 2000).

Toplumsal boşanma: Boşanma toplumsal yaşantıda çok büyük değişikliklerin tetikleyicisi olabilir. Boşananların çoğu evlilik dönemlerinde oluşturdukları dışarı arkadaş ilişkilerinde büyük hayal kırıklıkları yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bu zor dönemlerinde arkadaşlarının yanlarında bulunmadığını ve terk edildiklerini hissederler (Baruch ve Miller, 1992; akt. Ay, 2000).

Ruhsal boşanma: Boşanmanın bu evresinde, eşiyile büyük ölçüde bütünleştiğini duyumsayan kişi ayrılığın gerçekleşmesiyle kendini bağımsızlaştırmaya, eşinden ayırıştırmaya yönelir. Bu süreç, boşanmış kişinin tekrar otonomi kazanmasına ve

tamamen bağımsız bir hal kazanıncaya kadar sürer. Bütün boşananlarda, özellikle zaafları doğrultusunda eş seçimi yapmış olanlarda ruhsal boşanma çok güç olmasına karşın, kişilik gelişimi için büyük bir fırsattır. Ruhsal boşanma, boşanma sürecinin en önemli evrelerinden biridir. Bu evrede yeni ayrılmış olan eşlerin her biri, yeterlilik ve bağımsızlıklarını geliştirmeye çalışırlar. Her bir eş, eşinin desteği olmaksızın, birbirlerinden bağımsız tarzda, başarısızlıkları ve yanlışları için suçlayacak birini bulmaksızın, tek başına yaşamayı öğrenmelidir. Boşanan kişiler önceleri problemleri çözmek için önceden kullandıkları yöntemleri denerler, oysa ki boşanma sonrasında işe yaramayan eski başa çıkma yollarından vazgeçip yeni çözüm yolları için çabalamalıdır (Baruch ve Miller, 1992; akt. Ay, 2000) .

MODEL III: Psikososyal Süreç Olarak Boşanma

Boşanmanın psikososyal analizi en ayrıntılı bu modelde yapılmıştır. Kessler'in analizleri (Kessler, 1975; akt. Özgüven, 2001) çeşitli evreleri yaşayan yetişkinlerde yaptığı klinik çalışmalara dayanmaktadır. Kessler boşanmayı psikolojik süreç olarak 7 emosyonel evreye (aşamaya) ayırmıştır:

1. Gözünü açmak, tatsız olan gerçeği görmek (Disillusionment)
2. Erozyon (Eresion)
3. Ayrışma (Detachment)
4. Fiziksel ayrılık (Physical separation)
5. Yas (Mourning)
6. İkinci ergenlik (Second Adolescence)
7. Araştırma ve sıkı çalışma (Exploration and hard working)

Bu süreçteki evrelerin başlangıç ve bitiş noktaları açık değildir. Bu evrelerin süreleri, kişilerin karakter yapılarına göre değişmektedir.

Gözünü açmak, tatsız olan gerçeği görmek: Emosyonel boşanma balayının bitmesiyle başlar. İlk oluşan romantik duygular kaybolduğunda, uyumsuzluklar ve güçlükler fark edilmeye başlandığında kişinin gözü açılmaya başlar. Problemlere karşı ilgisiz kalma, eşlerde, ilişkinin olumsuz yönlerine odaklanmalarına ve düşünmelerine yol açar. Gözün açılması, herhangi bir ilişkinin aslında tamamlayıcı evresidir. Bu süreç ilişkinin bozulmasının sebebi olabileceği gibi, ilişkinin derinleşmesi ve güçlenmesinin anahtarı da olabilmektedir. Bu evre; eşlerin birbirlerinden beklentilerinden feragat edip, gerçeğe tanışma, yüzleşme zamanıdır (Kessler, 1975; akt. Özgüven, 2001).

Bu evrede farklılıklar açığa çıkar ve eşler realite ile zihinlerindeki ideal eş algısı arasındaki ayırımı yapma dönemine girerler. Algılamanın derecesi gelecekteki hayal kırıklıklarının şiddetini belirler. Realite, eşlerin birbirlerini zayıflıkları ve güzel taraflarıyla birlikte kabullenmesi ve sevmesi fikrine dayanmaktadır (Kessler, 1975; akt. Özgüven, 2001).

Başlarda gözünü açma belirgin ve bilinçli şekilde olmayabilir. Fakat zamanla olumsuzluklar üzerine odaklanma ve farkındalık, sorunlar üzerinde yoğunlaşmaya yol açar. Kişi, eş idealizasyonu ve hayal kırıklıkları arasında mekik dokur. Bundan böyle enerjisinin çoğunu eşinin ve ilişkinin olumsuz yönlerine harcar. Eğer bu evre geçilemezse, ilişki azalarak diğer evreye geçilir (Kessler, 1975; akt. Özgüven, 2001).

Erezyon: Çok az kişi gözünü açma evresini başarıyla halleder. Sıklıkla bu dönemi erozyon takip eder. Bir önceki evrede baskılanmış olan acı, hayal kırıklıkları ve kızgınlıklar açığa çıkmaya başlar. Kişi eşiyle ilgili hayal kırıklıklarının ve hoşnutsuzlukların bilinçli olarak farkına varmaya başlar. Bu evrede eşler, iletişimlerini olumsuz olsa bile, birbirlerine sürekli müdahale etmeye kalkışırlar. Özensiz

davranışlar gösterirler, birbirlerine karşı derin yaralar açacak tarzda incitici davranışlar sergilerler. (Kessler 1975; akt. Özgüven, 2001).

Ayrışma: Ayrışma evliliğe yatırımın anlamlı derecede azaldığı anlamına gelir. Buradaki baskın tavır umursamazlıktır. Bu evre, çatışmalar üzere yoğunlaşmadan ziyade ilgisizlikle karakterize edilir. Eşlerin eylemleri başka alanlara kaymaya başlar. Bu ayrışma eşlerin birinde daha baskın olarak yaşanır. Eşler veya eşlerden biri artık boşanma sonrası yaşam hakkında düşünmeye ve tek başına yaşama hakkında düşler ve planlar kurmaya başlamıştır (Kessler, 1975; akt. Özgüven, 2001) .

Fiziksel ayrılık:"Duygusal boşanma sürecinin en travmatik evresi fiziksel ayrılıktır" (Kessler, 1975). Eşler yalnızlık, anksiyete ve karmaşık düşünceler içine girerler, yeni kimlik oluşturma gereksinimi hissederler. Boşanmanın başlaması sıklıkla eşlerde suçluluk ve yetersizlik hislerinin oluşmasına yol açar, bu duygular kolaylıkla kızgınlık duygularına dönüşebilmektedir. Suçluluk duyguları; eşine ve çocuklarına ayrılığın verdiği incinme ve acıdan sorumlu olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Oluşan yalnızlık, eşleri yeni ilişkilere iter (Kessler 1975; akt. Özgüven, 2001)

Yas: "Yas; kızgınlık, incinme, yalnızlık ve çaresizlik duygularını içerir" (Kessler, 1975). Yasta kayıp'ın verdiği psikolojik süreç işler. Eşlerin birbirlerinin psikolojik varlıklarından kendilerini özgürleştirme çabalarını içermektedir. Önceki ilişkilerin anıları yeni bağımsızlığın başlangıcında kişiyi tehdit eder. Anılar, içeriği ister iyi ister kötü olsun, kişinin güvenini sarsar ve hareketlerini kısıtlamasına yol açar. Kızgınlık ve depresyon, yas sürecinin ana unsurlarıdır. Eğer kızgınlık, evlilik döneminde yaşanan acılara yönelik ise yıkıcı olabilmektedir. Eğer bağımsızlık oluşturma ve yeni ilişkiler geliştirmeye yönelik ise yapıcıdır (akt. Özgüven, 2001).

Depresyon yas sürecinin önemli unsurlarındandır. Bu kızgınlığı yansıtan başka bir durumdur. Suçluluğun dışarıya yansıtılan tarzı kızgınlık, içe yönelik tarzı

depresyondur. Ayrılık tamamen gerçekleşir gerçekleşmez depresyona, ardından hüzne yol açar. Depresyonun önlenmesine rağmen, hüznü önlemez. Yıkıcı kızgınlıktan yapıcı kızgınlığa geçiş ve depresyonun hüzne dönüşmesi ruhsal işleyişin devam etmesi için gereklidir (Kessler, 1975; akt. Özgüven, 2001).

İkinci ergenlik: Bu evre kendini rehabilite etmek için sıçrama tahtası olabilir. Bu aşamada iyileşme duygusu ve özgürlük için yeterlilik ve hazırlık yaşanmaya başlanır. Boşanmaya ait kızgınlığın yerini objektif bakış almıştır. Günlük evlilik yaşamının ve boşanma sürecinin verdiği sıkıntılardan kurtulma, kişinin geleceğe yönelik daha iyimser ve gerçekçi bakmasını sağlamaya başlamıştır. Bu evrede geleceğe yönelik kurulan heyecan verici ve büyüleyici düşünceler ergenlikteki yaşantıyı andırmaktadır. Baskılanmış arzu ve istekler yeniden alevlenmiştir. Buradaki tepkiler aşırı bir nitelik kazanabilir fakat sonra dengeye ulaşır (Kessler, 1975; akt. Özgüven, 2001).

Araştırma ve sıkı çalışma (Exploration and hard working): Bu evrede tekrar oto kontrol oluşur. Kendine ve başkalarına karşı oluşan içgörü, ilave girişim ve araştırmalar için cesaret verir (Kessler, 1975; akt. Özgüven, 2001). Önceden tanımlanan amaçlar şimdi özgün ve gerçekçi hal alır. İlişkilerde yeterlilik, pasiflik yerini aktif katılıma bırakmıştır. Bu evreye ulaşmış kişiler artık rahatsızlık duymadan geçmişe bakabilirler.

MODEL IV: Boşanma ve Erikson'un Gelişim Teorisi

Smart (1977) tarafından geliştirilen bu modelde, boşanma sürecine Erikson'un kişilik gelişimi bağlamından bakılmaktadır. Erikson (1963) çocuğun gelişimini değerlendirirken, her bir evrenin bir krizle karakteristik olduğunu, çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirmesi için bu dönemlerdeki krizleri çözmesi gerektiğini öne sürmüştür. Daha sonraları oluşan krizlerde başarı ile çözümlenmemiş evrelere

regresyon olur. Bu regresyonlar, söz konusu problemlere daha yüksek seviyede çözümler oluşturma fırsatı vermesine karşın, daha yoğun krizlerde olumsuz biçimde artışa da yol açabilmektedir. Smart'a göre boşanma böyle bir krizdir ve kişi regresyona uğrar. Eşlerin boşanma olayında gösterdikleri tepkilere benzer tepkileri çocuklar da göstermektedir.

Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki yansımaları, yaşları ve gelişimsel düzeylerine bağlı olmakla birlikte her durumda psikolojik bir bozukluğa yol açtığı söylenemez (Billick ve Perry, 1994). Ayrılığın hemen arkasından çocukların gösterdikleri duygusal ve davranışsal tepkiler, özellikle okul öncesi çocukların ayrılma anksiyetesi, anne babalar tarafından çocukların ayrılığa karşı verdiği duygusal bir tepki olarak algılanmaktan çok, diğer tarafla kurulan teması karşı verilen tepki olarak görülür ve bu tepkiler aşama aşama kendini gösterir (Verduyn ve Carlton Smith, 1995).

1. 2. 2. 2. Çocuk Açısından Boşanma Süreci Aşamaları

Boşanma süreci ile ilgili modellere bakıldığında boşanma birden bire değil, süreç içerisinde olumsuz etkenlerin birikimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Boşanma, eşler için de kolay bir karar olmamaktadır. Her boşanma için geçerli olmasa da çoğunlukla her eş boşanmadan olumsuz biçimde etkilenmektedir. Boşanma süreci sorunların en ağır yaşandığı dönemdir. Özellikle eşlerin psikolojik olarak boşanmaya hazır olmama durumunda boşanma, eşlerde şok etkisi yaratabilir. Eşlerden biri bile boşanmaya hazır değilse boşanmadan sonra depresyon, öfke, şaşkınlık ve duygusal kararsızlık yaşayabilirler (Mackinnon, 1989, akt. Fiyakalı, 2008). Bireyler tıpkı ölüm gibi yas sürecine girebilirler. İlk aşamada hislerin donması ve şok hali, ardından kaybedilen kişiyi arama ve özlem çekme, üçüncü aşamada kişisel organizasyonun sarsıntıya

uğraması, kendini organize edememe görülür. Dördüncü aşamada umutsuzluk, beşinci aşamada ise bir dereceye kadar yeniden organize olma başlar. Yas sürecine eşlik eden depresyonun çocuklu ebeveynde belirgin bir ruhsal çöküntü yaratması çevresindekilere, doğal olarak da çocuklarına ilgi ve duyarlılığın azalmasına yol açar (Akar, 2005). Bu durum aynı zamanda boşanmış anne-babaların çocuklarına karşı bir kayıtsızlık yaşamalarına da neden olabilir ve çocuklarıyla istenilen düzeyde ilgilenmelerini engelleyebilir (Cohen ve Dottan, 2005). Eşlerin boşanma olayından sonra gösterdikleri tepkilere benzer tepkiler çocuklarda da görülmektedir. Çocuklarda görülen bu tepkilerin aşamalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Boşanmanın kabul edilmeyip inkar edilmesi
2. Boşanmayı yaratan nedenlere öfke duyulması
3. Ebeveynleri birleştirme çabası içine girilmesi
4. Depresyon ve çöküntü yaşanması
5. Boşanma durumunun kabul edilmesi (Özgüven, 2000).

Çocuklar bu aşamalardan geçerken karmaşık ve yoğun bir çok duyguyu aynı anda iç içe yaşayabilirler. Üzüntü, kaygı, öfke, gücenme, korku ve suçluluk bunlar arasında sayılabilir (Weyburne, 2000). Ayrıca çocukların boşanmadan sonra stresli bir döneme girdikleri, bunun sonucunda da gelişimsel, duygusal ve davranışsal gerilik gösterdikleri gözlemlenmiştir (Spigelman, 1991). Çünkü çocuğun ailesinde ve çoğunlukla çocuğun yaşam koşullarında bir düzen değişikliği meydana gelir. Yine de boşanma ve ayrılığın çocuk üzerindeki stres boyutları tam olarak anlaşılammamaktadır (Shapiro, 1997).

Boşanma süreci ve boşanmadan sonraki süreç çocukların yaşantılarını ve gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Hetherington, Stanley-Hagan ve

Anderson, 1989; Robson, 1991; Wills, Blechman ve McNamara, 1996; akt. Özcan, 2005). Çocukların çoğu, anne babalarının boşanma süreçlerini stresli bir şekilde yaşamaktadır. Çocukların anne-babalarının boşanmalarına verdikleri tepkiler farklılık göstermektedir. Bazıları mücadele ederek bu geçişle baş edecek becerileri geliştirirken, bazılarında ise gelişimsel gerilikler ve rahatsızlıklar görülebilmektedir. Bazı çocukların bu geçişlere erken yaşlarda uyum sağladıkları görülürken, aynı çocuklarda ergenlik dönemlerinde gerilikler görülebilmektedir. Bu geçişlerle ilgili uzun vadeli etkiler çocuğun gelişimsel dönemine, cinsiyetine, karakterine, ev ve aile çevresinin kalitesine, çocuk ve anne baba için var olan desteklere ve kaynaklara bağlı olarak değişmektedir (Hetherington, Stanley-Hagan ve Anderson, 1989; akt. Özcan, 2005).

Boşanmanın ardından çocuğun baba ile görüşme sıklığı, babadan gelen parasal ve duygusal destek, eğitim, kariyer ve sosyal ilişkiler gibi konularda babanın tavsiye ve yönlendirmeleri, hem çocukluk hem de ergenlik döneminde çocuğun hayatını olumlu yönde etkilemektedir. Boşanmanın baba-çocuk ilişkisi üzerine etkilerini inceleyen uzun süreli araştırmalar da, boşanma sonrası baba-çocuk arasındaki ilişkinin niteliğini çocuğun psikolojik gelişimiyle ilişkilendirmiştir.

Boşanmayı takiben birçok çocuğun babası ile ilişkisinde niceliksel ve niteliksel azalma yaşadığı ortaya konmuştur (Amato,1987; Amato ve Gilbreth, 1999; Kitson ve Morgan, 1990). Boşanma sonrasında baba ile ilişkinin çocuğun psikolojik durumu üzerindeki etkilerini inceleyen bir meta-analiz çalışmasında Amato ve Gilbreth (1999) konuyla ilgili 63 araştırma incelemiş ve boşanma sonrasında babanın çocuğuyla ilgili birçok sorumluluğundan uzaklaştığını vurgulamıştır. Bu bulgulara göre, babanın sadece eşinden değil “çocuğundan da boşandığı” ileri sürülmüştür.

Tüm bunlar çocuğun babası tarafından daha az önemsendiği, daha az istendiği ve daha az sevildiği gibi değerlendirmeler yapmasına yol açabilmektedir.

Bu nedenle son yıllarda çocukların anne ve babaların boşanma sürecinde ne hissettikleri, beklentilerinin ne olduğunu belirlemek adına çocuğun bakış açısının ve tanıklığının kullanılması ile ilgili artan bir anlayış gelişmiş ve pek çok ülkenin hukuksal mevzuatında bu konuların daha fazla önem kazandığı gözlemlenmiştir.

Bu sebeple çocukla görüşme teknikleri ve çocuğun tanıklığının kullanılması ile ilgili çeşitli materyaller mahkemelerce de kullanılmaya başlanmıştır. Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki yansımaları, çocukların yaşları ve gelişimsel düzeylerine bağlı olmakla birlikte her durumda psikolojik bir bozukluğa yol açtığı söylenemez (Billick ve Perry, 1994). Ayrılığın hemen arkasından çocukların gösterdikleri duygusal ve davranışsal tepkiler, özellikle okul öncesi çocukların ayrılma anksiyetesi, anne babalar tarafından çocukların ayrılığa karşı verdiği duygusal bir tepki olarak algılanmaktan çok, diğer tarafla kurulan temasa karşı verilen tepki olarak görülür (Verduyn ve Carlton Smith, 1995).

Boşanma sorunsuz gerçekleşen bir olay değildir, bu yüzden boşanmaların ardında birçok sorun, yabancılaşma ve tartışmalar yaşanır. Bütün bu olumsuzluklar boşanma sürecini oldukça sancılı bir durum haline getirmektedir (Yörükoğlu, 1986). Boşanma sürecinde yaşanan velayet ise bu süreci daha da sıkıntılı hale getirmektedir; çünkü çocuğun velayetini üstlenen kişi, intikam almak veya çocuğunu kaybetmek korkusuyla, diğer eşin çocuğu görmesini engellemek isteyebilir (Tepp, 1983; akt. Çelikel, 2006).

1. 2. 2. 3. Boşanma Sürecinde Velayet Durumu

Ebeveynler yaşadıkları öfke duygulanımları nedeniyle, birbirlerinden intikam almak güdüsüyle çocuğun velayetini almak istemeyebilirler. Velayet konusunda değerlendirme yapan uzmanın anne-babanın yaşadıkları duyguları tanımlayarak velayet konusundaki isteklerine açıklık kazandırması, velayet kararını büyük ölçüde etkileyebilir (Billick ve Perry, 1994).

Velayetin hukuki ifadesi, küçüklerin istisnai ergin olan kısıtlıklarından dolayı bakım ve korunmalarının sağlanması için, onların kişilikleri ve malları üzerinde anne ve babanın sahip oldukları görev, yetki ve hakların tümüdür (Grassinger, 2009).

Bu görüşe göre, boşanma veya ayrılık durumunda velayetin kendisine verildiği taraf, velayet hakkının verdiği tüm yetkilere tek başına sahiptir. Bu tek taraflı sahiplişin gerekçesi de, boşanmada oluşan çatışmalar yüzünden eşler arasında oluşan düşmanlığın çocukların aleyhine bir duruma yol açtığı düşüncesidir. Karşit görüş ise, anne babanın velayet hakkını birlikte kullanmalarının çocuğa olumsuz yansımayaacağı yargısını içermektedir. Anne babanın kavgalı olduğu durumlarda, zaten velayet hakkı kötüye kullanan taraftan her zaman hakim kararıyla alınabilecektir. Bu çocuğun menfaati için saklı olan bir haktır (Çetiner, 2000).

Boşanma veya ayrılma durumunda çocuğun velayeti konusunda karar verilirken uzun yıllar kadın ve erkek hakkındaki cinsiyete dayalı ön yargılar etkin rol oynamıştır. Kadın ve erkeğin doğuştan gelen bazı özellikleri olduğu, bu özelliklerin değişmezliği ve çocuğun bakımı, gözetimi ve yetiştirilmesinde belirleyici olduğu kabul edilmiştir. Çocuğun velayeti hakkındaki kararlarda, toplumsal cinsiyete yönelik bu kalıp yargılar çerçevesinde hareket edilirken, son zamanlarda cinsiyet ayrımcılığının farkına varılmasıyla birlikte ortaya çıkan değişim, velayet hakkındaki yaklaşımları da etkilemiştir (Warshak, 1996).

Yüzyıllardır ataerkil kültüre dayalı geleneksel toplumda, kadın ve çocuklar ‘erkeğin malı’ olarak görülmüş (Faron, 2001), bu yaklaşım velayet ile ilgili uygulamaları da doğrudan etkilemiştir (Einhorn, 1986; akt. Altuntaş, 2010). Çocuk üzerinde mutlak kontrole sahip olan babanın, koşulsuz hakkının ve cezalandırma yetkisinin tartışmasız kabul edildiği feodal anlayışta (Billick ve Perry, 1994), çocuk aynı zamanda gelir de getirdiği için babanın ‘taşınabilir mülkü’ olarak görülüyordu. Devletin müdahalesine bile gerek kalmadan çocuğun velayeti doğrudan babaya geçiyordu (Sadoff ve Billick, 1981; akt. Altuntaş, 2010).

Bu anlayışta babanın çocuğu daha iyi koruyup gözeticeği yargısı rol oynuyordu. (Warshak, 1996) Geleneksel toplumda kadınların ekonomik özgürlüklerinin sınırlı olması ve toplumsal statülerinin erkeğe göre daha düşük olması da bu yargının haklılığını meşru kılıyordu (Billick ve Perry, 1994). Çocuk hakları gibi bir anlayış çok yakın zamanlara kadar bilinmediğinden, boşanma ya da ayrılma süreçlerinde çocuğun görüşünü almak gibi bir uygulama zaten hiç görülüyordu. Böylece sorgusuz sualsiz çocuğun velayeti doğrudan babaya veriliyordu. (Warshak, 1996).

Velayet davalarında son yıllarda yaşanan değişimler, velayetin kullanılmasında ‘çocuğun yüksek yararının gözetilmesi doğrultusunda yeni standartların oluşmasına yol açmıştır (Billick ve Perry, 1994). Çocuğun yüksek yararı ilkesi, psikolojik sorgulamaları geçmişe göre daha fazla içermektedir (Ash ve Guyer, 1984). Bu ilkenin uygulanması pek çok araştırmacının (Golstein, Freud, Solnit gibi) da ilgi odağı haline gelmiştir. Böylece, velayet davalarında psikologların rolü artmış, ebeveyn-çocuk ilişkileri ve çocuğun duygusal ihtiyaçları doğrultusunda yapılacak düzenlemelerin olası sonuçları hakkında en iyi kararı alabilmek için bilimsel araştırmalara başvurmak önemli olmuştur (Billick ve Perry, 1994).

Velayet kararı verilirken çocuğun yüksek menfaati temel alınmalı, çocuğun duygu ve düşünceleri, yaşı ve bilişsel kapasitesi değerlendirilerek açıkça ortaya konmalı, fiziksel, duygusal ve bilişsel olarak ihtiyaç duyduğu uyaranlara ulaşabilmesi sağlanmalı, yaşam şartlarındaki değişimin etkileri öngörülmesi, yaş, cinsiyet ve kişilik özellikleri değerlendirilmeli, yaşayabileceği olumsuz durumlar tespit edilmeli ve velayeti alacak ebeveynin çocuğun ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayabileceği hesaba katılmalıdır (Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989).

Boşanmanın çocuğun psikolojik yapısı üzerindeki etkileri, velayetin anne ve babada olmasına göre farklılıklar göstermektedir. Bu sorun boşanma süreciyle başlamakta, boşandıktan sonra da uzun süre devam edebilmektedir. Boşanma sürecinde eşler çoğu zaman velayeti kimin üstleneceği konusunda bir anlaşmazlığa düşmekte, hatta bazen eşlerden biri ya da her ikisi, bu süreci “intikam almak” veya kaybettikleri özgüveni yeniden kazanmak amacıyla kullanmak istemektedirler (Walter, 2000). Dolayısıyla boşanma sadece çiftleri değil ailedeki tüm bireyleri etkilemektedir. Boşanmada çocukların varlığı, boşanma sürecinde ve boşanma sonrasında yaşanan olumsuz durumlarda belirleyici bir rol oynamaktadır.

Hetherington (1979) boşanmanın etkileri üzerine yaptığı araştırmasında, boşanmanın özellikle çocukları olan aileler üzerinde daha fazla olumsuz psikolojik etkilere yol açtığını bulgulamıştır. Bu sonucun elde edilmesi beklenen bir durumdur. Çünkü boşanmadan sonra çocuk yoksa bireyleri birbirine bağlayan hiçbir bağ kalmamakta ve kişiler enerjisini, zamanını sadece kendileri için harcayabilmektedir. Oysa çocuk varsa boşanma sadece çiftler arasında yasal olarak gerçekleşmekte anne-babalık rolü ise devam etmektedir. Boşanmadan sonra çocuğun kimin yanında kalacağı (velayetin anneye mi babaya mı verileceği), sorumluluğun nasıl paylaşılacağı, çocuğun bundan

nasıl etkileneceği gibi faktörler devreye girmekte, boşanma ve sonrasındaki süreç çocuğu olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Cüceloğlu, 2000; Fıfıloğlu, 2005).

Boşanmanın hem çocuklar hem de ebeveynler üzerindeki psikolojik etkileri zaman içinde ortaya çıkabileceği için gelecekte yaşanabilecek olumsuz etkilerin farkına varılmasında uzmanların değerlendirmeleri daha da önem kazanmaktadır (Billick ve Perry, 1994). Velayet davalarında psikolojik değerlendirmenin artan önemine paralel olarak (Billick ve Perry, 1994) ve artan boşanma oranlarının da etkisiyle, hukuk sistemi, psikolojik değerlendirme yapıp görüş bildirecek uzmanlara her geçen gün daha fazla ihtiyaç duymaktadır.

Boşanma sonrası çocuk, velayeti alan ebeveyn ile yaşamaya başlamakta ve velayeti almayan ebeveyn farklı bir eve taşınmaktadır. Bauserman (2002), çocuğun boşanmaya uyumunda velayetin önemi üzerinde durmaktadır. Özellikle boşanma süreci ve boşanmanın hemen ardından anne babanın velayet konusunda anlaşması veya anlaşmazlığı, çocuğun uyumunu etkilemektedir. Özellikle anne-babanın velayeti paylaşması durumunda, ebeveynler arasındaki çatışmanın az olması veya olmamasının çocuğun boşanmaya uyumunu artırıcı bir etkisi olduğunu öne sürülmektedir.

Ancak bu bakış açısı çerçevesinde yapılan araştırmalarda, boşanma sonrası tek ebeveynle yaşayan çocukların, çok çatışmalı evli ebeveynlerle yaşayanlara göre iyilik halinin daha iyi olduğu bulunmuştur. Diğer taraftan boşanma sonrası eski eşlerin çocuğa destek, velayet ve çocuğu ziyaret konularındaki kronik gerginliklerinin çocuğun iyilik halini olumsuz etkilediği de belirtilmektedir (Amato,1993).

Her iki ebeveynin davranışları ve uyumunun çocuk üzerinde etkili olmasına rağmen, bu bakış velayeti alan ebeveyn üzerinde odaklanmaktadır, çünkü çocuk yetiştirmede

asıl görevin çocukla birlikte yaşayan ebeveyne düştüğü söylenmektedir. Boşanma sonrasında velayeti alan ebeveynin psikolojik uyumunun, çocuğun iyilik halini olumlu etkilediği ve benzer şekilde; çocuk ile velayeti alan ebeveynin ilişki kalitesinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki olumlu etkisinden söz edilmektedir. Ayrıca çocuğun davranış sorunlarının velayeti alan ebeveynin çocuk yetiştirme davranışlarından ve ebeveynin psikolojik uyumundan etkilendiği belirtilmektedir (Amato,1993). Bu durumun özellikle 6 yaşa kadar olan çocuklarda düşük psikolojik uyuma neden olduğu (Pruett ve ark., 2003), ergenlerin ise, boşanma sonrasındaki düzenlemeleri daha adil buldukları, kurallara uymaya daha eğilimli oldukları görülmektedir (Parkinson, Dashmore ve Single, 2005).

Velayeti almayan ebeveynler açısından ise annelerin babalara göre çocukla ilişkilerini daha uzun süre sürdürdükleri, çocukla daha fazla iletişim kurup onun aktivitelerine katılım ve destekleme konusunda daha istekli oldukları ifade edilmektedir (Gunnoe ve Hetherington, 2004).

Ayrıca boşanma sonrası velayeti almayan ebeveyn ile görüşmenin, ebeveynler arası çatışmaya bağlı olduğu söylenmektedir. Eğer eski eşler arasında düşmanlık sürüyorsa bu çocuğa da yansıtılmakta, velayeti alamayan ebeveynin çocukla olan görüşmenin kısıtlandığı, velayeti alan tarafın durumu, velayeti almayan ebeveyne karşı kullandığı görülmektedir. Özellikle velayeti alamayan ebeveynin baba olması durumunda, baba ile çocuk arasındaki bağın sıklıkla koptuğu bunun da çocuk için yıpratıcı olduğu belirtilmektedir (Amato, 2005).

Amato'nun (1993) yaptığı meta-analizde incelenen çalışmaların 16'sında, çocuk ile velayeti almayan ebeveynin sık görüşmesinin, çocuğun iyilik halini arttırdığı bulunmuştur. Ancak incelenen diğer 16 çalışmada ise, velayeti almayan ebeveyn ile çocuğun sık görüşmesinin çocuğun sorunlarını arttırdığı bulunmuştur. Bu konuda

yapılan çalışmaların niteliğinin, sonuçları etkilemiş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu konuda yapılan diğer araştırmalarda da, velayeti almayan ebeveyn (baba) ile çocuğun ilişkisinin, çocuğun boşanmaya uyumu üzerinde önemli etkileri olduğu görülmüştür (Madden-Derdich ve Leonard, 2000; Madden-Derdich ve Leonard, 2002).

Çocukların babaları hakkındaki algıları onları ne sıklıkla gördüklerine göre değişim gösterebilir. Örneğin babalarıyla çok seyrek görüşen veya iletişimlerini tamamen yitiren çocuklar şiddete yönelik anıları bastırarak babalarını idealize edebilir, annelerini babalarının yokluğu nedeniyle suçlayabilirler. Periyodik aralıklarla babalarıyla görüşebilen çocuklar ise babalarını kahramanlaştırmadıkları gibi onlar hakkında daha gerçekçi algılar geliştirebilirler. Ayrıca babaları ile düzenli bir şekilde görüşebilen çocuklar anneleri ile de daha olumlu bir ilişki geliştirirler (Smith-Stover ve ark., 2003).

1. 2. 2. 4. Boşanma Sürecinde Aile Mahkemeleri Ve Uzmanları

Boşanma sürecinde, çocuk üzerindeki olumsuz faktörlerin azaltılmasında aile mahkemesi uzmanlarının gerekliliği önem taşımaktadır. Türkiye’de; aile mahkemeleri 4787 sayılı “Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun”la kurulmuş ve 18 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Aile Mahkemeleri’nde sosyal çalışmacı, pedagoğ ve psikolog olarak üç uzman bulunmaktadır. Bu mahkemelerde bulunan uzmanlar en çok; velayetin verilmesi, değiştirilmesi, kaldırılması, çocukla kişisel ilişkilerin düzenlenmesi, evlat edinme gibi davalarda hakime yardımcı olurlar. Çocukla ve ebeveynlerle görüşmeler yapıp, yaşadıkları ortamları, duygu ve düşüncelerini değerlendirerek rapor haline getirirler (Şimşek, 2007).

Amerikan Psikologlar Derneği’ne göre, çocuğun velayeti konusunda karar verirken;

- a) ebeveyn-çocuk arasındaki karşılıklı ilişkinin kalitesi,
- b) çocuğun ihtiyaçları ve tarafların ebeveyn sorumluluklarını karşılama kapasiteleri
- c) işleyişle ilgili aile dinamikleri göz önüne alınmalıdır (Apa, 1996).

Verduyn ve Carlton Smith (1995)'e göre; uzmanlar çocuğun değerlendirilmesinde mevcut zihinsel sağlığını, bu duruma gelmesinde etkin olan koşulları ve durumun sıkıntısını azaltacak etkenleri göz önüne alarak, çocuğun geleceği için en uygun olduğu düşünülen velayet kararını rapor etmelidir.

Boşanmanın hem çocuklar hem de ebeveynler üzerindeki psikolojik etkileri zaman içinde ortaya çıkabileceği için gelecekte yaşanabilecek olumsuz etkilerin öngörülmesinde, uzmanların değerlendirmeleri daha da önem kazanır (Billick ve Perry, 1994). Mahkeme sürecine katılan bu uzmanlar çocukların stres karşısında geliştirebilecekleri davranışlar konusunda anne-babaları bilgilendirerek, hem ebeveynlere hem de çocuklara yardımcı olabilirler (Billick ve Perry, 1994). Ayrıca uzmanlar ebeveynlere de, boşanma karşısında yaşayabilecekleri kayıp duygusunun neden olabileceği depresyon, öfke ve intikam alma isteği ile baş etmede de yardımcı olabilirler (Billick ve Perry, 1994).

Uzmanlar, velayet değerlendirmelerinde çoğunlukla çocuğun yaşına uygun gelişim düzeyinde bulunup bulunmadığını, herhangi bir geri kalım söz konusu ise bu gecikmenin nasıl telafi edileceğini ve hangi ebeveynin gelişim sürecinde daha olumlu katkı sağlayabileceğini değerlendirirler (Kelly ve Lamb, 2000). Boşanma sürecinde anne ve babanın özellikle velayet konusunda yoğun çatışma içine girebileceği göz önünde bulundurulduğunda, aile mahkemesi uzmanlarının

gerekliliği, çocukların yükleneceği stres faktörünün azaltılmasında ve boşanma sürecinden en az zararla kurtulmasında önem kazanmaktadır.

1. 2. 3. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri

Literatürde boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri konusunda ayrışmalar söz konusudur (Rohrbaugh, 2008). Bazı araştırmacılar boşanmanın her halükarda çocukları olumsuz etkileyeceği görüşünü savunurken (Walterstein, Lewis, ve Blakeslee, 2000), diğerleri Walterstein ve arkadaşlarını sadece klinik görüşmelere dayandıkları ve kontrol grubu oluşturmadıkları için eleştirmektedirler. Çoklu değerlendirme yöntemlerinin kullanıldığı, klinik dışı boşanmış ve evli çiftlerden oluşan örneklemelerin yer aldığı araştırmalar çoğunlukla

boşanan ebeveynlerle evli ebeveynler arasında yeterlik konusunda fark olmadığını, boşanmış ebeveynler tarafından yetiştirilen çocukların da, birlikte yaşayan ebeveynler tarafından yetiştirilen çocuklarla aynı düzeyde psikolojik uyum gösterdiklerini kanıtlamaktadır (Hetherington, Bridges, ve İnsabella, 1998; Hetherington, ve Kelly, 2002; Kelly ve Emery, 2003).

Tüm bu sonuçlara karşın, boşanmış ailelerde yetişen çocukların birlikte yaşayan ebeveynler tarafından yetiştirilen çocuklara göre; akademik başarı, davranış problemleri, psikolojik uyum benlik algısı, özsaygı ve sosyal ilişkiler konularında sorun yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Akademik başarı açısından, boşanmış ebeveynlerin çocuklarının; birlikte yaşayan ebeveynlerin çocuklarına oranla daha düşük notlar alma, başarı testlerinde daha düşük değerler elde etme ve okulu bırakma konularına 2-3 kat daha eğilimli olduğu ortaya konmaktadır. Yine bu çocuklar, agresyon, sapkınlık, şiddet, sigara içme ve okulu

asma davranışları geliştirmeye; depresyon, intihar ve psikolojik yardım alma konularına daha yatkındırlar. Ayrıca bu çocuklar daha düşük benlik algısı ve özsaygı gösterir, daha zayıf sosyal beceriler geliştirir, arkadaşlık ve romantik ilişkilerinde bazı güçlükler çekerler (Amato, 2005).

Bazı araştırmalar, küçük çocukların bir kısmının anne-babalarının boşanmaları konusunda diğerlerine göre daha duyarlı oldukları yönünde sonuçlar ortaya koymaktadır. Tekrarlanmamış sonuçları olsa da her yaş dönemindeki çocuk için boşanmanın olumsuz sonuçları vardır (Rohrbaugh, 2008). Çocuklar genel olarak ayrılık esnasında “(a) Doğru/ yanlış nedir? (b) Anne-babamı/kendimi nasıl koruyabilirim? (c) Bu durumun sorumlusu kim? (d) İyi olan ebeveynime mi, kötü olana mı çektim?” sorularında endişe yaşarlar (Johnsten ve Roseby, 1997).

Dolayısıyla çocuklar anne-babalarının ayrılmasına ve boşanmasına, suçluluktan (sorumlunun kendileri olduğu duygusu) kızgınlığa (anne-babanın birini ya da her ikisini suçlama) ve yadsımaya (hiçbir şey olmamış gibi davranma) kadar değişen şekillerde tepkiler gösterirler (Gardiner ve Gander, 1998).

Rutter’a (1974) göre bu tepkiler, ailedeki kopukluğun süresine, anne-babanın durumu ele alışına, söz konusu çocuk ya da çocukların cinsiyetine ve yaşına bağlı olarak değişecektir (akt. Onur, 2007). Boşanmanın çocuk üzerine olan etkilerine yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında;

Guidubaldi (1984), parçalanmış aileye mensup çocukların, özellikle erkek çocuklarının akademik başarı problemleri yaşadığını söyleyerek, bu çocukların ihtiyaçlarına duyarlı olmanın gerekliliğinden söz etmiştir (akt; Öngider, 2006).

Boşanmanın çocuğun sosyal ilişkilerine etkilerine yönelik yapılan araştırmalar da ailenin parçalanması sonucu çocukta, davranış ve uyum problemleri ortaya çıktığını,

bu durumun da sosyal yaşamına da yansıdığını ortaya koymaktadır. Anne ya da baba yoksunluğu ergenlerde ve çocuklarda birçok ruhsal bozukluğun ortaya çıkmasına neden olabilir. Anne yoksunluğu yaşayan ergenler; ilişki kurduğu insanları kaybetme korkusu içindedirler ve kendisine yapılan her engellemeye karşı hassastırlar. Bu durum ergenin arkadaşlarıyla uyumunu güçleştirebilir. Baba yoksunu olan ergenler ise kendine güvensizdir. Akranları ile ilişkilerinde zorlanırlar ve çeşitli sosyal uyum sorunları yaşayabilirler (Akduman ve Cantürk, 2007) Yine yapılmış başka araştırmalarda boşanmış ve evli ebeveynlerin çocuklarının gösterdikleri uyum problemleri ile, algıladıkları sosyal destek arasında bağıntı olduğu görülmektedir (Cowen, Pedro- Carroll, Albert, 1990; Lusting, Wolchik, Braver, 1992; Teja, Stolberg, 1993; akt. Asagem, 2009).

Aile yapısının bozulması ile çocuğun yaşamında, psikolojik, sosyal ve ekonomik değişikliklerle birlikte, yeni rollerin ve yeni ilişkilerin kurulması ve bu yeni düzene uyum sağlanmasında güçlükler yaşandığı görülmektedir. Ayrıca çocukların, anne-babaları tarafından reddedildikleri yönündeki algıları da depresyonun artmasında etkili olmaktadır (Baran 1995, Elmacı 2001). Bu konuda Aral ve Gürsoy (2000)'un yaptıkları çalışma sonucunda; parçalanmış aileden gelen çocukların sağlam aileye sahip çocuklara oranla daha yüksek depresyon düzeyine sahip olduklarını saptamışlardır. Parçalanmış aileden gelen ve anne-babasıyla yaşayan çocukların depresyon düzeyleri çeşitli araştırmalarda incelenmiş, parçalanmış aileye sahip çocukların depresyon düzeylerinin anne-babasıyla birlikte yaşayan çocukların depresyon düzeylerinden yüksek olduğu ortaya konmuştur. Ailenin ekonomik ve sosyal yapısının yüksek düzeyi, yaşanacak olumsuz olayların etkilerini azaltabileceğinden, depresyonu engelleyebilmektedir. İhtiyaçları karşılamadaki

zorluklar, çocuğu akranları ile kıyaslamalara götürerek depresyona eğilimi hızlandırmaktadır (Küçükendirci 2000).

Ayrıca boşanmanın çocuk üzerinde olumsuz etkisinin yanı sıra, Amato, Loomis ve Booth (1996), yaptıkları 12 yıllık boylamsal bir çalışmada mutsuz bir evliliğin boşanma ile sonuçlanmasının çocuklar üzerinde daha olumlu etkileri olduğunu gözlemlemişlerdir. Aynı şekilde Amato ve Keith (1991b), 92 araştırmayı değerlendirdikleri bir meta-analiz sonucunda, çok fazla çatışmanın yaşandığı ailelerde, çocuklarının benlik saygıları ve psikolojik uyumlarının, anne babası boşanmamış ve çatışmasız aile çocukları ile, boşanmış çiftlerin çocuklarına göre daha düşük düzeyde olduğu sonucuna varmışlardır (akt. Özen, 1998).

Benzer şekilde ülkemizde de Özen (1998)'in, eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolü başlıklı karşılaştırmalı çalışmasında, çatışmalı aile çocuklarının anne-babası boşanmış çocuklardan daha fazla davranış problemi gösterdikleri ortaya konmuştur.

Boşanmanın çocuk ve ergenler üzerindeki yansımalarında, anne-baba eğitim düzeylerinin de etkili olacağı düşünülmektedir. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin benlik algılarının karşılaştırıldığı bir çalışmada, annenin eğitim düzeyinin ergenlerin benlik algısı üzerinde etkili olduğu bulgulanırken, babanın eğitim düzeyinin ergenlerin benlik algısı üzerinde etkili olmadığı bulunmuştur (Sönmez, 2001).

Ailelerin, çocuklarını ayrılma ve boşanma hakkında yeterince bilgilendirmemeleri, duygusal olarak hazırlamamaları çocukların bu durumla baş etmesini zorlaştırmakta ve çocuklar stres, anksiyete, öfke, şok ve güvensizlik duyguları yaşatmakta ve bu durum da çocukların duygularında izolasyona, bilişsel ve duygusal karmaşa

yaşamalarına neden olmaktadır (Wallerstein ve Kelly, 1980; Hetherington ark., 1982). Ailelerin boşanmayla ilgili çocukları ne derecede bilgilendirdiğini araştıran bir çalışmada, araştırmaya katılan çocukların % 23'ü ailelerinin onlarla boşanma hakkında konuşmadığını, % 45'i birden bire bilgi verildiğini, sadece % 5'i tam olarak bilgilendirildiklerini ve soru sormaya cesaretlendirildiklerini belirtmişlerdir (Smart ve Neale, 2000; Dunn ark., 2001).

Boşanmanın cinsiyete bağlı olarak çocuklar üzerinde yarattığı etkilere bakıldığında, bu etkilerin genelde kız ve erkekler açısından farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bir çok araştırma, okul öncesi dönemdeki erkeklerin, kızlara oranla daha fazla gelişimsel bozukluklar gösterdiği ve bu problemlerin daha uzun sürdüğünü göstermiştir (Hetherington ark, 1979; Wellerstein ve Kelly 1980). Benzer şekilde erkek çocuklar daha çok dışa yönelim türü davranış problemleri gösterirken; kız çocukları ise daha çok içe yönelim türü davranış problemleri göstermektedirler (Aydın, 2005). Amato (2001) boşanmış aile çocukları üzerinde yaptığı çalışmasında, erkeklerin kızlara oranla daha çok davranış problemleri gösterdiğini bulmuştur. Bu davranış problemleri erkek çocuklarında yaşa bağlı olarak değişiklik göstermektedir. İlköğretim dönemindeki erkek çocuklarında davranış problemleri gözlemlenirken, ortaöğretimde ilk başlarda davranış problemi gözlemlenmekle birlikte sonraki yıllarda bu etki azalmaktadır. Ergenler üzerinde yapılan araştırmalarda, boşanmanın içe (kaygı, depresyon gibi) ve dışa (saldırganlık gibi) yönelim türü problem davranışlara neden olduğu, özellikle dışa yönelim türü problem davranışların daha çok erkek ergenlerde görüldüğü göze çarpmaktadır.

Aynı zamanda konuyla ilgili olarak yapılan iki yıllık bir izleme çalışması sonucunda, boşanma sonrası, kız çocukların sosyal, duygusal ve akademik yönden düzelme

gösterdikleri; erkek çocukların ise, bu alanlarda daha da bozulma gösterdikleri belirtilmektedir (Amato, 2000).

Ayrıca, boşanma genellikle babanın evden ayrılmasıyla sonuçlandığı için cinsiyete uygun model eksikliği yaratan bu olayın, erkek çocukların uyumunu olumsuz yönde daha fazla etkilediği, depresyon, karşı koyma ve dürtüsel hareket etme gibi belirtileri içine alan olumsuz davranışları daha fazla gösterdikleri belirtilmektedir (Harold ve Conger, 1977, Emery, 1982, Hoyt ark, 1990, Reid ve Crisafulli, 1990, Jennings ark, 1991; akt. Özen, 1998).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinde yaşı da önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Boşanmanın yaşa bağlı etkilerinde, içinde bulunulan gelişimsel dönemin özelliklerinin de belirleyici etkileri olabileceği düşünülebilir. Okul öncesi dönemde çocuklar, boşanma olayını tam olarak kavrayamazlar. Boşanmadan kendilerini sorumlu tutabilir ve suçluluk duyabilirler. Özellikle küçük çocuklar, boşanma ile babayı kaybetmeyi bir tutarlar. Babadan ilgi ve sevgi görmeyen çocuklarda güvensizlik, özsaygı yitimi ve terk edilmişlik duyguları oluşmaktadır (Tezcan, 1992).

Wallerstein ve Kelly (1980) anne-babası boşanmış, farklı yaş gruplarından 131 çocukla yaptıkları çalışmada, çocukların yaşlarına göre farklı tepkiler gösterdiklerini gözlemişlerdir: Okul öncesi çocukların bebeksi davranışlar sergiledikleri, boşanmadan dolayı kendilerini sorumlu tuttıkları ve suçladıkları, davranış bozuklukları yaşadıkları; 7-8 yaşlarındaki çocukların terk edildikleri hissine kapılıp, depresif belirtiler gösterdikleri, anne- babalarına kızgın oldukları ve anne-babalarının yeniden birleşmelerini umutla bekledikleri; 9-10 yaşlarındaki çocukların anne-babadan birini ya da her ikisini tüm problemlerden sorumlu tuttıkları ve suçladıkları, anne ve babalarının başkalarıyla birlikte olmalarına aşırı tepki gösterdikleri ve okul

başarılarının düştüğü açıklanmıştır. Araştırmalar ergenlerin boşanmaya çocuklardan daha farklı tepkiler verdiklerini göstermektedir (Wallerstein ve Kelly, 1980). Cooney ve arkadaşları (1986), ergenlerin boşanmadan daha az etkilendiklerini öne sürerler, buna gerekçe olarak, ergenlerin yaşananları daha iyi anlamalarının, daha olgun ve bağımsız olmalarının etkili olabileceğini vurgulamaktadırlar. Benzer şekilde, Weiss (1979), boşanma sonrası yaşanan deneyimlerin ergenler açısından daha kolay baş edilebilir olduğunu, çünkü bunların, anne-babaların yol göstericiliğine gerek kalmadan yaşamlarını sürdürebildiklerini belirtmektedir.

Bazı araştırmalar ise boşanmanın çocuk üzerinde olumsuz etkilerinin ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerin; boşanma sürecinin nasıl yaşandığı, ailesel uyum, ailesel çatışma, yardım, ebeveynlerin ikisinin ya da birinin evlenmesi, baba yoksunluğu ve çocukların kendilerine ait bireysel kaynaklar (problem çözme, sosyal beceri gibi) olduğunu göstermektedir (Kelly ve Emery, 2003).

1.3. ANNE-BABANIN KABUL/RED YAKLAŞIMI

Çocuğun aile içindeki etkileşimlerden gereği gibi yararlanabilmesi, anne- babaların çocuklarına yönelttikleri sağlıklı tutuma bağlıdır (Çağdaş, 2002). Anne-babanın kişilik yapıları ve geçmiş yaşantıları çocuk yetiştirme yaklaşımlarını da belirler. Son yıllardaki araştırmalar ana-baba davranışlarının iki temel boyutunda yoğunlaşmaktadır. Bunlardan biri denetim- özerklik boyutudur. Bu yaklaşım, ana-babaların davranış kurallarını uygulamada ne ölçüde kısıtlayıcı ya da izin verici oldukları üzerinde yoğunlaşır. İkinci boyut olan kabul-red yaklaşımı ise; sıcak (kabul edici ya da onaylayıcı) ya da düşmanca (reddedici ya da onaylamayıcı) olabilen ana-baba davranışları üzerinde odaklanır. Sıcak ve kabul edici ilişkiler bağımsızlık ya da özerklik duygusunu destekler ve çocukların olumlu bir benlik geliştirmelerine yardımcı olur. Öte yandan, düşmanca ve reddedici ilişkiler, çocukların öğretmeni ve

yaşıtları tarafından reddedilmesine, güvensiz ve utangaç kişilik yapısı geliştirmelerine neden olur (Gander ve Gardiner, 1998).

Ebeveyn kabul-red teorisi, ebeveynin kabul- red davranışlarını içeren müşfik ve düşmanca tutumlarını, farklı değişkenler açısından inceleyen bir kuramdır. Ebeveyn kabul-red teorisine göre çocukların temel ihtiyacı, ebeveynlerinin sağlayacağı bakım, konfor, destek ve sevgidir (Khaleque ve Rohner, 2002; Rohner ve Khaleque, 2005; Rohner, 2006).

1. 3. 1. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı (Parental Acceptance And Rejection Theory)

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı, (EKAR) temelleri 1930'lu yıllara dayanan sosyo-kültürel sistemler modelinden geliştirilmiştir. Ebeveyn çocuk ilişkisinin, kişinin psikolojik gelişimi üzerindeki etkilerini açıklamak için Ronald P. Rohner (1975, 1986) tarafından Ebeveyn Kabul ve Reddi Kuramı (EKAR, Parental Acceptance and Rejection Theory- PARTheory) geliştirilmiştir

Rohner, EKAR Kuramı'nı, çocuğun anne-babası tarafından kabul veya red edilmesinin, çocuğun genel uyumu üzerindeki etkilerini araştıran bir "sosyalizasyon" kuramı olarak tanımlamıştır. Bu kurama göre, çocuklukta anne-baba tarafından kabul veya reddedilme, bireyin duygusal, davranışsal ve sosyal-bilişsel gelişimini etkilemektedir (Rohner, 1986).

Rohner'in EKAR Kuramı, 20. yüzyılda batılı psikologların ebeveyn çocuk etkileşimine ilgi duymaları sonucu doğmuştur. İlk olarak psikanalitik kuram içinde yer alan bu konu, daha sonraları sosyal öğrenme kuramcılarının da ilgisini çekmiştir. Böylece, ebeveyn davranışlarının ölçülmesiyle ilgili çalışmaların önü açılmıştır.

Rohner 1960 yılında, ebeveyn kabulünün kültürler arası karşılaştırılması konusunda yaptığı yüksek lisans teziyle, bu konuyla ilgili ilk çalışmalarına başlamıştır. Daha sonra, 1975 yılında EKAR Kuramı'nı tüm detaylarıyla ortaya koymuştur. Ardından da 1986'da kuramı geliştirmiştir (Öngider, 2006).

Rohner (1975), kuramında evrensel bir yaklaşım benimsemiştir ve insan davranışının, kültürden bağımsız olarak, genellenebilir ilkelerini tanımlamayı amaçlamıştır. Kuramın temel varsayımı; dünyadaki tüm insanların, kendileri için önemli olan kişilerden sıcaklık alma ihtiyacında olduklarıdır. Bu ihtiyaç; kültür, ırk, fiziksel özellikler, statü, dil, coğrafya gibi birçok kısıtlayıcı koşuldan bağımsız olarak tüm insanlarda bulunmaktadır (akt. Salahur, 2010).

EKAR Kuramı'nda, bir yandan ebeveynliğin niteliği incelenirken, bir yandan da bunun çocuk ve yetişkinlerdeki olası yansımaları ele alınmaktadır. Tüm insanlar için çocukluklarında başat rol üstlenen, kendilerini yetiştiren insanlar (ebeveynleri/anne babaları) çok önemlidir. Bu nedenle çocukları, anne-babaları tarafından kabul veya reddedilmek kadar bunca etkileyen başka hiçbir yaşantı yoktur (Öngider, 2006).

Kuramda ebeveyn kabulü, şefkat, sıcaklık, destek, ilgi, bakım gibi sevginin ön plana çıktığı durumları içerirken reddetme ise, bu durumların yokluğu bir yana çocuğa karşı belirgin bir şekilde sözel veya fiziksel şiddetin sergilendiği davranışları içerir.

Ebeveyn Kabul-Red (EKAR) Kuramı'nda kabul edici ebeveynler, sevgi ve sıcaklıklarını çocuklarına sözlü veya fiziksel davranış olarak gösteren kişiler olarak tanımlanmıştır. Sevginin fiziksel olarak gösterilmesi; çocuğu okşama, öpme, kucaklama ya da sarılma gibi davranışları içerirken; sözel olarak ise çocuk hakkında veya çocuğa hoş şeyler söyleme veya onu övme şeklinde olabilir. Bütün bunlar çocuğa şefkatli bir bakım verme, onu destekleme, sevildiğini ve kabul edildiğini hissettirme yollarıdır (Rohner,1986; akt. Candan, 2006).

Reddedici ebeveynler ise çocuklarına sevgi göstermeyen, onları onaylamayan veya onlara kızan kişiler olarak tanımlanmışlardır. Rohner'in ilk çalışmalarına (1980, 1984; akt.Candan, 2006) göre reddetme iki şekilde gösterilir; Ebeveyn saldırganlığı ve düşmanlığı şeklinde ortaya konan reddetme biçiminde, anne-babalar çocuklarına karşı düşmanca, sabırsızca, sinirli, öfkeli ya da kızgın davranışlar sergilerler. Ebeveyn ilgisizliği ve ihmalkarlığı şeklinde ortaya çıkan diğer reddetme biçiminde ise, anne ve babalar çocuklarına karşı kayıtsızdırlar, yeterince ilgi göstermezler ve onları umursamazlar.

Ebeveyn ilgisizliği ve ihmalkârlığı daha açık deyişle, çocukların hem maddi ve fiziksel ihtiyaçlarının hem de sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının yeterince karşılanmaması anlamına gelir. Örneğin çocuklarını ihmal eden anne-babalar, çocuklarının rahatlık ve huzur içinde olma, destek alma veya ilgi görme ihtiyaçlarını yeterince önemsemezler. Bu anne-babalar, fiziksel ve psikolojik olarak tepkisiz, ulaşılmaz ya da kayıtsız olabilirler (Rohner, 2000). Çocuklarına çok az ilgi gösterirler, onlarla mümkün olduğunca az zaman geçirme eğilimindedirler. Ebeveyn reddinin iki şekli de çocuklarda, anne babaları tarafından sevilmedikleri, kabul edilmedikleri yorumuna yol açar (İmam, 2001).

Rohner, daha sonraki çalışmalarında reddetmenin; soğuk ve duygusuz, düşmanca ve saldırgan olmak üzere dört temel ifade yolunun her hangi birinin ya da birkaçının ortaya çıkabileceğini öne sürmüştür (Rohner, 2001). Bu dört tutumun her hangi birine sahip ebeveynler bunu çocuklarına fiziksel olarak (vurma, itme, bir şey fırlatma, çimdikleme, yaralayıcı olan sembolik el-kol hareketleri yapma gibi) ve/veya sözel olarak (alay etme, bağırma, çocuğa veya çocuk hakkında düşüncesiz, aşağılayıcı ve eleştirici şeyler söyleme gibi) kötü davranarak gösterirler (Rohner, 2001). "Ayrılmamış reddetme", anne-babanın çocuklarını ihmal ettikleri, ya da

onlara karşı şefkatsiz veya saldırgan olduklarına dair açık bir davranışsal gösterge olmamasına rağmen, çocukların anne-babalarının umurunda olmadıklarına veya onlar tarafından sevilmediklerine inanmalarıdır (Rohner, 2001).

EKAR kuramı, tüm insanların kendileri için değerli saydıkları kişilerden şefkat ve sıcaklık alma ihtiyacında oldukları gerçeğinden hareketle, çocukların kendilerini yetiştiren ve duygusal evrenlerinde ışıklı bir rol üstlenen ebeveynlerinden her daim koşulsuz onay ve kabul görmelerinin, topluma uyum sağlayan, mutlu ve özgüvenli bireyler olarak yetişmelerinde temel bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır

1. 3. 1. 1. Ebeveynliğin Sıcaklık Boyutu (Warmth Dimension)

Anne-baba tarafından kabul veya reddedilme, birlikte anne-babalık etmenin sıcaklık boyutunu oluştururlar. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin bir bileşeni olan sıcaklık boyutunun bir ucunda, anne-babanın çocuklarına karşı gösterdikleri sıcaklık, şefkat, bakım, ilgi, destek ya da kısaca sevginin ön plana çıktığı "kabul etme" vardır. Boyutun diğer ucunda ise, bu duygu ve davranışların olamadığı veya belirgin şekilde esirgendiği, bunun yanı sıra, çocuğu inciten çeşitli fiziksel veya psikolojik davranış veya duyguların sergilendiği "reddetme" yer alır. Tüm insanlar, çocukluklarında kendilerine bakan kişilerden az ya da çok sevgi gördükleri için, bu boyut üzerinde uygun bir noktaya yerleştirilebilir. Dolayısıyla, sıcaklık boyutu, ebeveynlerle çocuk arasındaki duygusal bağın kalitesi ile anne-babanın bu duygularını ifade etmekte kullandıkları fiziksel ve sözel davranışlar ile ilgilidir (Öngider, 2006).

Sıcaklık boyutu, çocuk ile kendisine bakanlar arasındaki etkileşime ait bir tutumun yanı sıra, bu etkileşimin çocuğun zihnindeki tasarımına işaret etmektedir. Çocuğun zihinsel tasarımı, sevildiği, kabul edildiği, sevilmediği ya da reddedildiğine dair

sübjektif algıdır. Kuramda, kabul ya da redde yola açan ebeveyn davranışlarının kültürel olarak farklılaşabileceği ancak özellikle sübjektif reddedilme algısının farklı toplumlarda dahi kendilik değeriyle ilgili benzer sonuçları doğuracağı, öne sürülen en önemli savdır (Rohner, 2000).

Yapılan çalışmalar, ebeveyn reddinin dört temel davranış örneğine sahip olduğunu göstermektedir.

- a) Soğuk-sevgi eksikliği: Ebeveynlerin çocuğa karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlarındaki azalma ya da bu davranışların tamamıyla ortadan kalkmasıdır (Rohner ve Khaleque, 2002).
- b) Düşmanlık-saldırganlık: Ebeveynlerin çocuğa karşı olumsuzluk, saldırganlık, düşmanlık içeren davranışlarıdır. (Rohner ve Khaleque, 2002).
- c) İlgisiz-ihmal: Ebeveynlerin çocukların çeşitli ihtiyaçlarına (fiziksel ve ruhsal) ilgisiz kalmasıdır (Rohner ve Khaleque, 2002).
- d) Ayrımlaştırılmamış/reddetme: Ebeveynin çocuklarına karşı olumlu davranışlarına rağmen, çocuk tarafından reddedici olarak algılanması ya da ebeveynin farkında olmadan çocuğa olumsuz tavırlar sergilemesidir (Rohner, 2002; Rohner, 2004; Rohner ve Khaleque, 2005).

Teori, ebeveynlerin kabullenme ve reddedici davranışlarının, çocukların kişilik gelişimini biçimlendirmede büyük etkisinin olduğunu varsayar. Ebeveynler veya diğer bağlanılan kişilerden gelecek olumlu tepkilere duyulan duygusal istek, çocuklar için güçlü bir güdüdür. Bu ihtiyaç, bağlanılan kişilerce karşılanmadığında çocuklar, duygusal ve davranışsal olarak farklı şekillerde tepki verebilirler. Reddedilen çocuklar, kendilerini anksiyeteli ve güvensiz hissedebilmektedirler. Ayrıca, ebeveynlerin reddedici çocuk yetiştirme tutumu, çocuk ve yetişkinlerde diğer

kişilikle ilgili sonuçlara yol açabilir. Bunlar, düşmanlık, agresyon, pasif agresyon, düşük benlik değeri ve olumsuz bir dünya görüşü gibi sonuçlardır. Yapılan araştırmalar, bu iki farklı yoldan varılan sonuçların birbirlerinden çok farklı olduğu durumlarda, fenomenolojik yaklaşımla elde edilmiş bilgilere daha fazla güvenilebileceğini ortaya koymaktadır (Candan, 2006).

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nda benimsenen fenomenolojik yaklaşıma göre, insanın davranışlarında yaşanan olaylardan çok, kişinin bu olayları nasıl algıladığı, yorumladığı ve anlamlandırıldığı önemlidir. Rohner'in kuramında önemle belirttiği nokta, sözü edilen "reddedilmenin" bir yargı değeri taşımadığıdır. Diğer bir ifadeyle, ebeveynlerin reddedici davrandığı olgusu çocuğun algısıdır. Çocukları tarafından ısrarlı bir biçimde "reddedici" olarak algılanan ebeveynlerin çocuklarının, EKAR kuramında öngörülen sorunları yaşadığı araştırmalarla ortaya konmuştur. Buradaki önemli nokta, reddedilmenin çocuğun subjektif yaşantısı olduğudur. Rohner, Kagan'ın (1987) şu ifadesi üzerinde durur: "Bir ebeveynin yadsıyıcı ya da kabul edici olduğu onun davranışlarının gözlenmesiyle anlaşılabilir, çünkü ne onay, ne de reddetme davranışın belirgin bir niteliği değildir. Ebeveyn sevgisi de onun davranışlarının bir göstergesi değil, çocuğun taşıdığı bir inançtır." (akt. Rohner, 1994). Gerçekte olan, anne-baba tarafından reddedilmenin çoğu semboliktir. Bu sebeple, reddedilmenin etkilerini anlayabilmek için, çocuğun sembolik doğasının anlaşılması gerekir. Dünyanın her yerindeki anne-babalar, belirli bir dereceye kadar kabul etme (sıcaklık, şefkat, bakım ve ilgi) ve reddetme (soğukluk, şefkatsizlik, düşmanlık, saldırganlık, kayıtsızlık ihmal) davranışı sergilemektedir. Ancak, bunu farklı kültürlerde farklı biçimlerde sergileyebilirler. Örneğin bir çok toplumda anne-babalar çocuklarını övebilir onlara güzel şeyler söyleyebilirler. Ancak, belirli bir

sosyo-kültürel ortamda sergilenen bu davranışın, başka bir sosyo-kültürel ortamda hiç bir anlamı olmayabilir (Rohner, 2000).

Örneğin Amerika’da ve Almanya’da yapılan araştırmalarda, anne-babaların çocukları sıkı bir şekilde denetlemesinin, çocuklarca anne-baba tarafından reddedilme olarak algılandığı bulgulanmıştır (R. Rohner ve E. Rohner, 1978; Saavedra, 1980; Trommsdorff,1985 akt; Kağıtçıbaşı, 2008). Ancak, Japonya da (Kornadt, 1987; Trommsdorff, 1985; akt. Kağıtçıbaşı, 2008) ve Kore de (Rohner ve Petengill, 1985) anne-baba tarafından gösterilen aynı denetimin, çocuğun gözünde, anne –babası tarafından sevilme ve korunma olarak görüldüğü ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak, Amerikalı ve Alman çocuklarla ergenler, anne babalarının kendilerine uyguladığı sıkı disiplini az sevildikleri şeklinde yorumlarken, Koreli ve Japon çocuklar da tersi bir durum olarak algılamışlardır. Alman ve Türk ergenlerle yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlarla karşılaşmıştır. Alman ve Türk ergenlerin anne-babalarının davranışları arasında fark olmadığı, farklı olan şeyin anne-baba-çocuk ilişkilerindeki algılama farklılığı olduğu ortaya çıkmıştır (Hantal, Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2006).

1. 3. 1. 2. Kontrol Boyutu

Ebeveynliğin diğer bir boyutu ise “Ebeveyn Kontrolü”dür. Bu boyut bireyin çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemindeki gelişimi üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Ebeveyn Kabul-Red Kuram’ında ebeveyn kontrolü, aşırı izin verici ile aşırı kısıtlayıcı ebeveyn davranışlarını içeren iki uçlu bir uzantı üzerinde kavramsallaştırılmıştır (Pettingill & Rohner, 1985).

Çocuklarının davranışlarını nadiren kontrol eden ebeveynler, kuramda izin verici (düşük düzeyde kontrollü) olarak; çocuklarının davranışlarını dakika dakika kontrol

eden ebeveynler ise kısıtlayıcı (yüksek düzeyde kontrollü) olarak tanımlanır. Ebeveynler, çocuklarını genellikle cinsellik, dürüstlük, tuvalet eğitimi, evdeki görevler, belli ahlaki değerler, düzenlilik, gürültü, kurallara itaat ve saldırganlık gibi alanlarda kontrol etmektedir. Bu boyutun bir ucunda hiç kontrolün olmaması yer alır. Bu durumda ebeveynler tarafından, çocuğa hiç bir kural getirilmez ya da sadece çocuğun güvenliği ve fiziksel sağlığı için gereken kontrol sağlanır. Ayrıca, ebeveyn çocuğun yaptıklarına karşı yönlendirici değildir. Çocuğun kendi yolunu bulmasına ve kararlarına tamamen izin verir. Özerklik-kontrol boyutunun diğer ucunda ise aşırı kontrol yer alır. Aşırı kontrol ucunda, ebeveynin bir çok durum ve ortamda çocuğuna çok fazla kural ve kısıtlama getirerek çocuğu bu kurallara uymaya zorlaması görülür. Aşırı kontrol eden bir ebeveyn, çocuğun davranışlarını her an takip ederek belli becerileri edinmesini ve özerkliğini kazanmasını kısıtlar (Rohner, 2000).

Özetle, tüm bu yukarıda sayılan nedenlerle EKAR Kuramı, çocuğun algıladığı subjektif sıcaklık, düşmanlık veya kayıtsızlık gibi duyguları vurgulamaktadır. Böylelikle, kuram çocuğun duygularını temel aldığı için etnik sınırlamalardan bağımsız kültürler arası ampirik çalışmalara olanak tanımaktadır. EKAR Kuramı, dünyanın her yerindeki çocukların “kabul” veya “red” olarak algıladıkları tutumlara karşı tutarlı tepkiler verdiklerini öngörmektedir (Rohner, 1986; akt. Eryavuz, 2006).

Ebeveyn kabul ve reddinin, sembolik bir dil olması, ebeveyn kabul-reddinin farklı kültürlerde farklı biçimlerde ifade edilebildiği nedeni ile EKAR üç alt alandan beş temel soruyu kapsamaktadır (Rohner,1994).

1. 3. 1. 3. EKAR Kuramı'nın Alt Alanları

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı, "kişilik", "baş etme" (coping) ve "sosyo-kültürel" alanlar olmak üzere, üç farklı alanı içermektedir.

1. 3. 1. 3. 1. Kişilik Alanı:

Yetişkinlikte ve çocuklukta algılanan ebeveyn kabul ve reddinin kişilik ve akıl sağlığı ile ilgili psikolojik sonuçlarını açıklamayı amaçlayan alt teoridir (Rohner,1994; akt. Önder & Gülay, 2007). Kişilik alt teorisi kuramda yer alan beş temel sorudan ikisi ile ilgilenmektedir. Bu sorulardan ilki, "Farklı sosyo kültürel çevrelerden, etnik gruplardan ve cinsiyetlerden gelmelerine rağmen ebeveynlerinin kabul ve reddine karşılık, bireyler aynı tepkileri mi verirler?" şeklindedir. Diğer soru da çocuklukta reddedilmenin, yetişkinliğe ve daha ileriki yaşlara etkisinin ne düzeyde olduğudur (Khaleque & Rohner, 2005; Campo ve Rohner, 1995; akt. Önder, 2007).

EKAR Kuramı, insanların kendileri için önemli olan kişilerden olumlu tepki almak gereksiniminde oldukları varsayımından yola çıkmaktadır. Bu durum, insanın evrim süreci içerisinde oluşmuş, biyolojik kökenli temel bir gereksinimdir (Khaleque ve Rohner, 2001). Olumlu tepkiye duyulan gereksinim, insanın farkında olarak veya olmayarak bakım, ilgi, destek, şefkat araması olarak düşünülmektedir. Bu duygusal gereksinim, yetişkinlik döneminde daha karmaşıklaşarak, ne düşündüğüne önem verdiğimiz kişiler tarafından beğenilme isteğini de içine almaktadır (Khaleque ve Rohner, 2001).

Bebeklik ve çocukluk dönemlerinde bu gereksinimi en iyi karşılayabilecek kişiler doğal olarak çocuğun anne ve babasıdır. Ancak, ergenlik ve yetişkinlik döneminde, kişinin bu gereksinimini karşılayabilecek 'diğer önemli kişiler' (significant others)

ortaya çıkmaktadır. Evrensel bir bakış açısı benimsemiş olan EKAR'da, çocuğun uzun süreli temel bakımını üstlenmiş herhangi bir kişi "ebeveyn" olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, ebeveyn olarak nitelendirilen kişi, çocuğun anne-babası olabileceği gibi, büyükanne/büyükbaba veya başka bir akrabası; hatta, çocuğu evlat edinmiş veya kurumsal bir ortamda anne-baba yerini almış bir kişi de olabilmektedir. Çocuğun duygusal güvenliği ve gelişimi, anne-babasıyla olan ilişkisinin niteliğine bağlı olduğu için ebeveynler çocukların yaşamında çok özel bir yer tutmaktadırlar. Bu nedenle, EKAR'da çocuğun anne-babası tarafından kabullenilmesi veya reddedilmesi, çocuğun kişilik gelişimi üzerinde en etkili faktörlerden biri olarak görülmektedir (Rohner, 2000).

EKAR'da kişilik kavramı, kişinin çeşitli ortamlarda veya yaşamsal durumlarındaki, göreceli olarak stabil olan tepki verme eğilimleri (duygusal, bilişsel, algısal ve güdüsel) ve sonuçta ortaya çıkan davranışları (gözlenebilen davranışlar) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda, davranışın hem dışsal (çevresel) hem de içsel (örn. duygusal, biyolojik ve öğrenme) faktörler tarafından etkilenip güdülenebileceği, ayrıca, davranışın bir zaman ve mekandan diğerine genellikle tutarlılık göstereceği kabul edilmektedir (Khaleque ve Rohner, 2001). Hiçbir kuramda, anne-baba tarafından kabul veya reddedilmenin tüm etkilerinin ele alınmasının beklenemeyeceği belirtilmektedir (Rohner, 2000). Dolayısıyla, EKAR'da da, dünyanın çeşitli ülkelerinde anne-babaları tarafından reddedilmiş çocuk veya yetişkinleri tanımlayan en belirgin özellikler ele alınmıştır. Diğer bir deyişle kuramda, anne-baba tarafından reddedilmenin kişilik üzerindeki en belirleyici gözükten etkileri üzerinde durulmuştur.

Teoriye göre çocukların duygusal ihtiyaçlarının (güvenlik ve rahatlık) karşılanması, ebeveynleri ile ilişkilerinin kalitesine bağlıdır. Bu nedenle hem bağlanma kuramına

hem de kabul red teorisine göre çocuklukta en önemli bağlanma nesnelere ebeveynlerdir (Campo & Rohner,1995).

Bu alt teoriye göre ebeveynleri tarafından reddedilen çocuk ve yetişkinlerle yapılan araştırmalar, bu kişilerin kùltür, dil, cinsiyet gibi değişkenlere göre farklılık göstermeyen yedi karakteristik özelliğe sahip olduklarını ortaya koymuştur Khaleque ve Rohner, 2002; Rohner, 2004).

1. Bağımlılık veya savunucu bağımsızlık (yaşanılan reddedilmenin derecesine ve biçimine bağlı olarak)
2. Duygusal tepkisizlik (duyarsızlık)
3. Düşmanlık, saldırganlık, pasif saldırganlık veya düşmanlık veya saldırganlığın denetimiyle ilgili sorunlar
4. Olumsuz öz-saygı
5. Olumsuz öz-yeterlik
6. Duygusal tutarsızlık
7. Olumsuz dünya görüşü

1. 3. 1. 3. 1. 1. Bağımlılık veya Savunucu Bağımsızlık:

Bağımlılık, EKAR'da ele alınan yedi kişilik özelliği arasında en karmaşık ve en sorunlu olanıdır. Bunun önemli bir nedeni bağımlılık kavramına farklı kuramlarda farklı anlamlar verilmiş olmasıdır. Bağımlılık ve bağımsızlık kavramları bazen aynı uzantının iki zıt ucu gibi değil, birbirlerinden niteliksel olarak farklı iki ayrı fenomen olarak görülmüştür (Beller, 1955; Heathers, 1955; akt. Rohner, 2000).

EKAR'ın kişilik kuramında, bağımlılık ve bağımsızlık aynı kişilik boyutunun zıt uçları olarak düşünülmektedir. Kavramsal olarak "bağımlılık,, bir insanın başka bir insana rahatlama, onay alma, cesaretlendirilme gibi ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla duygusal olarak dayanması, bel bağlamasıdır. Bağımlı kişiler, olumlu tepki almak için sık ve yoğun arzu duyarlar ve bunu elde etmek için birçok talepkar davranış içerisine girerler. Uzantının diğer ucunda yer alan "bağımsızlık", bu tür duygusal bel bağlamaların olmadığı ya da kişinin bu tür taleplerde bulunma ihtiyaç veya isteğinden uzak olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bağımsız kişiler, yaşamlarındaki "diğer önemli kişiler" den ilgi, bakım, destek alma isteğini sık veya yoğun bir şekilde yaşamayan ya da bu yönde davranışlar içerisine girmeyen kişilerdir. İşe vuruk tanım açısından, "bağımlılık" çocukların olumlu tepki almak için yaptıklarıdır (Öngider, 2006).

Çocuklar elbette her zaman olumlu tepki almak için uğraşmaz. Bazen davranışları tamamen ilgi çekmeye yöneliktir ve çok olumsuz veya rahatsız edici olabilir. Ancak, duygusal rahatlama, şefkat onay, destek veya cesaretlendirilme peşinde oldukları sürece, tanım itibariyle, bağımlıdırlar. Bu nedenle çocuklarda bağımlılığın diğer göstergeleri arasında, "yapışmak" (clinging), dikkat çekmeye yönelik davranışlar, anne-babadan ayrıldığında kaygılı (anksiyöz), güvensiz, ağlamaklı olmak veya mızızlanmak, birinden (genellikle anne-babadan) bakım verici bir tepki beklemek veya talep etmek sayılabilir (Rohner, 2006).

Diğer yanda, "bağımsız" çocuklar duygusal destek, cesaretlendirilme, doğrulanma, rahatlatılma vs. için sık sık başkalarına bel bağlamayan, olumlu tepki almak için "uğraşmayan", incindiğinde ya da bir derdi olduğunda arkadaşları veya ailesinin ilgisini, sempatisini alma ihtiyacı duymayan kişilerdir. Duygusal açıdan sağlıklı kişilerin de elbette zaman zaman böyle ihtiyaçları olabilir. Burada önemli olan,

kişinin bu olumlu tepki alma ihtiyacını ne kadar sık ve yoğun yaşadığıdır. (Rohner, 2006)

Bu noktada, bağımsız olmanın kendi kendine yetmeden (self reliance) farklı olduğunun vurgulanması gerekir. Bazen "bağımsız olma" ile "kendi kendine yetme" eşanlamlı kavramlar olarak kullanılmaktadır. Oysa, kişilik kuramında bu iki kavramın birbirlerinden farklı olduğu düşünülmektedir. Kendi kendine yeterli olma, "araçsal gereksinimlerle" (instrumental needs), bağımsız olma ise duygusal gereksinimlerle ilgilidir. Babasından belirli bir işin yapılmasında

yardım isteyen bir çocuğun bu talebi tamamen o işin yapılmasına yönelikse, bu çocuğun "kendi kendine az yetebilen" bir çocuk olduğu düşünülmez. Ancak, bu çocuğun yardım talebi babasının ilgisini çekmeye yönelikse, o zaman bunun "bağımlılık" olduğu düşünülebilir (Rohner, 2006).

Tüm bu psikolojik incinme nedeniyle, bazı reddedilmiş çocuklar özellikle ergenlik döneminde savunucu bir şekilde bağımsız olabilirler. Savunucu bağımsızlık, kişinin olumlu tepki almak için göreceli olarak daha az çaba ve talep içerisinde oluşundan dolayı sağlıklı bağımsızlığa benzer. Ancak, bu kişiler her zaman farkında olmasalar da, duygusal açıdan halen yakınlık, sıcaklık ve destek (olumlu tepki) aramaya devam ettikleri için, savunucu bağımsızlık sağlıklı bağımsızlığa benzemez. Hatta, kronik reddedilmenin yol açtığı öfke, güvensizlik ve diğer olumsuz duyguların üzerlerinde yarattığı ağırlık nedeniyle, bu kişiler sıklıkla olumlu tepki alma gereksinimlerini açıkça inkar ederler. Bu, bir anlamda, "Hepinizin canı cehenneme! Size ihtiyacım yok! Benim hiç kimseye ihtiyacım yok!" demektir (Rohner, 2001).

Savunucu bağımsızlığın beraberinde gelen duygu ve davranışlar ergenlik döneminde bazen bir "karşıt reddetme" sürecine yol açar ve genç, bu durumda kendisini reddeden anne babasını reddeder. Bu durum bazen aile içerisinde bir şiddet

döngüsüne dönüşebilir. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı kişilik alanında "diğer önemli kişiler" den olumlu tepki alma gereksinimini güçlü bir güdüleyici olarak değerlendirilmektedir. Bu gereksinimleri anne-babaları tarafından yeterince karşılanmayan çocukların, duygusal ve davranışsal olarak belirli bir tepki örüntüsü içerisine girmeye açık bırakıldığı da, ileri sürülmektedir. Kurama göre, özellikle reddedilmiş çocuklar kendilerini endişeli (anksiyöz) ve güvensiz hissetmeye eğilimlidir. Reddedilmiş çocukların, bu olumsuz duyguları hafifletmek ve olumlu tepki alma gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla, olumlu tepki alma çabalarını ve taleplerini arttırdıkları belirtilmektedir. Diğer bir deyişle, bu çocuklar daha bağımlı olmaya eğilim göstermektedir. Burada bağımlılık teriminden, duygusal destek, ilgi, bakım ve benzeri anne-baba davranışlarına karşı hissedilen (diğer bir deyişle, belirli bir amaca ya da işe yönelik olmayan) içsel ve psikolojik bir istek ya da arzu kastediliyor.

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nda ele alınan diğer tüm kişilik özellikleri gibi, bağımlılık-bağımsızlık boyutunda da, her insan bu boyut üzerinde belirli bir noktaya yerleştirilebilir. Kurama göre, çocukların bağımlılık konusunda birbirlerinden farklılaşması, kendilerini ne derece kabullenilmiş veya reddedilmiş olarak algıladıklarına bağlıdır. Reddedilmiş bir çok çocuk veya yetişkin, sürekli olarak onaylanmaya, doğrulanmaya ve duygusal desteğe gereksinim hissetmektedir (Rohner, 2006).

1. 3.1.3.1.2.Duygusal Duyarsızlık (Tepkisizlik):

Rohner (1975), EKAR’da ele alınan diğer kişilik özelliği de “duygusal duyarsızlıktır”. Anne-babaları tarafından ciddi şekilde reddedilmiş çocuklar, model alabilecekleri sevgi dolu anne babaları olmadığı için, sevgi vermeyi öğrenmemişlerdir. Şefkate çok ihtiyaç duymalarına rağmen, bunu vermekte ve almakta zorluk çekerler. Kendilerini duygusal olarak daha fazla hırpalanmaktan korumak amacıyla reddedilmiş çocuklar duygusal olarak geri çekilme, giderek olumlu tepki almak için daha az girişimde bulunmak ve duygularının üzerini örtmek eğilimindedirler. En sonunda, kendileri için önemli olan insanlardan olumlu tepki almak için çabalamaktan vazgeçebilirler. Ama tüm bunları yaparken, genellikle farkında olmadıkları, bazen de şiddetli bir şekilde inkar ettikleri bir sevgi hasreti içerisinde olurlar. Bu şekilde, reddedilmiş çocuklar duygusal açıdan yalıtılmış, başkalarıyla özgürce ve açıkça sıcak ve yakın ilişkiler kuramayan kişiler olurlar. Bağlanmalarında duygusal sınırlılık veya savunuculukta sorunlar yasarlar ve aşırı vakalarda apati görülür veya duygulanımları açısından küntleşebilirler (akt. Eryavuz, 2006).

1. 3. 1. 3. 1. 3. Düşmanlık ve Saldırganlık:

Rohner (1975), EKAR’da ele alınan “Düşmanlık ve Saldırganlık” kişilik özelliklerine göre ise; reddedilmiş çocuklar anne-babalarına öfkelenme veya kızgınlık duyma eğilimindedirler. Öfkelerini doğrudan ortaya koyabilirler veya içlerinde biriktirirler ki, bu da öfke denetiminde sorunlara yol açar. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı’nın kişilik kuramına göre, anne-babanın çocuğu reddetme biçimi, düşmanlık ve saldırganlık şeklinde ortaya çıkıyorsa, reddedilmiş çocuklar düşmanlık duyguları hissetmeye, saldırgan olmaya veya pasif/agresif bir tutum içerisine

girmeye eğilimli olurlar. Bu şartlar altında, çocuklar ayrıca saldırgan bir modelle de karşı karşıya kalırlar. Bu şekilde saldırganlık eğilimleri daha da yoğunlaşabilir. Ancak, bazen, anne-babalar çocuklarının öfkelerini açıkça ifade etmelerine izin vermezler. Bu çocuklar öfke denetiminde sorunlar yaşamaya eğilimli olurlar. Bastırılmış, aşırı kontrol edilmiş öfke, sıklıkla kişinin saldırganlıkla endişeli bir şekilde “uğraşmasında”, saldırganlık içeren hayal veya rüyalarda, ya da kişinin başkalarının hayali veya gerçek saldırganlıklarıyla garip bir şekilde ilgilenmesi gibi başka kılıklara bürünmüş olarak veya sembolik şekillerde ortaya çıkabilir. Ancak, en uygun koşullarda bile çocuklarda (veya yetişkinlerde) hiçbir saldırganlığın görülmemesi mümkün olmayacaktır. Dünyanın her köşesinde normal çocuklar (veya yetişkinler) zaman zaman sinirlilik, öfke gibi düşmanlık veya saldırganlık içeren bir tablo içerisine girebilirler. Hiçbir zaman öfkeli veya saldırgan gözükmeyen çocuklar, aşırı saldırgan olan çocuklardan farklı, ama aynı derecede psikolojik olarak sorunlu olabilirler (akt. Eryavuz, 2006).

Özellikle reddedilmiş çocuk ve yetişkinler için, bu durum daha da geçerlidir. Örneğin, anne-babası tarafından reddedilmiş birçok insan ortada böyle bir şey yokken düşmanlık algılamaya veya ters yönde pek çok veri olmasına rağmen kendi kişisel değerlerini düşük görmeye eğilimlidir. Hatta, reddedilmiş çocuklar kendi çarpıtılmış tasarımlarına uyan deneyim ve ilişkiler arar, içine girdikleri durum, ilişki veya yaşantılarını, yine kendi çarpıtılmış tasarımlarına uyan bir biçimde algılar ve yorumlarlar. Kendi zihinsel tasarımlarına uymayan durumlardan uzak durur ya da bu durumları yeniden yorumlarlar. Ayrıca, reddedilmiş çocuk ve yetişkinlerin zihinlerindeki imgelerde kişiler arası ilişkiler yordanmaz, güvenilmez hatta zedeleyicidir.

Bu düşünceler yeni ilişkilere taşınır. Bu yüzden reddedilmiş çocuk ve yetişkinlerin duygusal olarak "başkalarına" güvenmeleri çok zordur. İlişki içerisinde duygusal güvensizliği çağrıştıracak en ufak işaretlere karşı bile aşırı duyarlı ve hassastırlar (Khaleque ve Rohner, 2001).

Anne-baba tarafından reddedilmenin yol açabileceği tüm bu duygusal, davranışsal ve sosyal-bilişsel etkilerden dolayı, reddedilmenin dünyanın her yerinde ruhsal sağlıklı ilişkili olduğu görülmüştür. Dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular, anne-baba tarafından reddedilmenin, kişilikte yol açtığı örüntünün yanı sıra, depresyon ve depresif duygulanım, davranım veya davranış sorunları, alkol veya madde kötü kullanımıyla ilişkili olabileceğini ortaya koymuştur.

Ayrıca, anne-baba tarafından reddedilmenin, "borderline kişilik bozukluğu" ve diğer psikiyatrik sorunlar, suç işleme, yüksek tansiyon, astım gibi psiko fizyolojik reaksiyonlar, okul başarısı ve zihinsel performans sorunları, yaşlılar/arkadaş ve eşle ilişkilerde sorunlar gibi daha bir çok gelişimsel sorunla ilişkili bulunmuştur (Varan, 2006).

1. 3. 1. 3. 1. 4. Olumsuz Öz-Saygı:

Rohner (1975), EKAR'da ele alınan diğer bir kişilik özelliği ise kişinin kendi değeri ve ederi hakkında yaptığı genel duygusal değerlendirmesidir. Olumlu öz- saygı, kişinin kendisini beğendiği, onayladığı, kabul ettiği, kendisiyle rahat olduğu, kendisini değerli, başkalarının saygısını hakkeden biri olarak gördüğü, ender olarak kendisinden memnun kalmadığı anlamına gelir. Diğer yanda, olumsuz öz-saygı, kişinin kendisini beğenmediği veya onaylamadığı, kendi değerini düşük gördüğü, kendisini hiçbir değeri olmayan, suçlanmayı hak etmiş biri olarak algıladığı ve

kendisini diğer kişilerden aşağı gördüğü anlamalarını taşır. Tüm insanlar bu iki nokta arasında yer alan öz-saygı uzantısı üzerinde belirli bir noktaya konulabilir (akt. Öngider, 2006).

1. 3. 1. 3. 1. 5. Olumsuz z-Yeterlik:

z-yeterlik ise, kendi yeterliliğimiz hakkında yaptığımız değerlendirmeleri içerir: “Ben karşıma çıkan sorunlarla baş etmek ve kendi araçsal gereksinimlerimi karşılayabilmek için yapmam gereken işleri yapabilecek kadar yeterli miyim?” Olumlu z-yeterlilik duyguları, kişinin kendisini "sorunlarıyla yeterince başa çıkabilen", "yapacağı işlerde başarılı olacağını düşünen", "kendinden emin", "kendine güvenen" ve "sosyal açıdan yeterli" biri olarak gördüğü anlamına gelir. Diğer yanda, olumsuz öz-yeterlik, yetersizlik duyguları, günlük yaşamın taleplerini karşılamada yetersiz kaldığımızı düşünme, kişinin istediği şeyler için yeterince mücadele edemediğini hissetmesi gibi duygu ve düşüncelerle ilgilidir (Rohner, 2001).

1. 3. 1. 3. 1. 6. Duygusal Tutarsızlık:

EKAR’ın ele alınan diğer kişilik özelliği “Duygusal tutarsızlık” tır ve bu kişilik özelliğine göre kritik düzeydeki reddedilme deneyimine sahip çocuklar ve yetişkinlerde kızgınlık, öfke ve diğer yıkıcı duygular yoğunlaşabilmektedir. Reddedilen birçok kişi reddedilmenin olumsuz sonuçlarından kendini korumak için duygusal açıdan ie kapanabilir. Bu da duygusal dengesizliği beraberinde getirebilir. Duygusal dengesizlik ile birlikte kişiler sevgi gibi olumlu duygularını göstermekte ya

da bu duygular, diğer insanlar tarafından onlara gösterildiğinde uygun tepkiler vermekte zorlanabilmektedir (Rohner, 2004).

1. 3. 1. 3. 1. 7. Olumsuz Dünya Görüşü:

Olumsuz dünya görüşü kişilik özelliğine göre ise; kişinin kendine yönelik olumsuz algılamaları ve reddedilmenin diğer olumsuz sonuçları, çocukların ve yetişkinlerin stres ile baş edebilme yeterliliklerine de zarar vermektedir. Bu yüzden reddedilen kişiler, reddedilmeyenlere göre duygusal istikrar açısından daha zayıftırlar. Yaşanan tüm olumsuz, yıpratıcı durumlar olumsuz dünya görüşüne zemin hazırlamaktadır. Teoriye göre reddedildiğini hisseden kişiler; insan varlığı, yaşam, insan ilişkileri hakkında olumsuz dünya görüşü geliştirmekte ve düşmanlık, arkadaşça olmayan, güvensizlik gibi tepkiler gösterebilmektedirler (Rohner, 2004).

1. 3. 4. 1. EKAR Kuramın'da Başetme Teorisi (Coping Theory)

Ebeveyn Kabul-Red Kuramının diğer alt alanı “başetme teorisi”dir”. Bu alan, reddedilme yaşantısıyla, diğer reddedilenlere göre duygusal açıdan daha etkili biçimde başa çıkan yetişkin ve çocuklarla ilgilenen bir alt teoridir (Rohner, 2004)

EKAR Kuramı'nda, insanların ruh sağlığının, yasadıkları reddedilmenin sıklığına, şiddetine ve süresine bağlı olarak bozulduğu ileri sürülmektedir. ABD ve tüm dünyada yapılan çalışmalarda, kuramın öngördüğü gibi çocuk ve yetişkinlerin yaklaşık yüzde 80'ninin Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nın kişilikle ilgili görüşleri doğrultusunda tepki verdikleri belirlenmiştir.

Rohner (1975), kuramın beklentileri doğrultusunda tepki vermeyen kişilerin bir bölümü “sorunlu” kişiler olarak adlandırılmıştır. “Sorunlu” kişiler bir reddedilme

yaşamamış olmalarına rağmen ruhsal sağlıkları yine de zedelenmiş kişilerdir. İnsanlar, anne-baba tarafından reddedilmeyle hiçbir ilişkisi olmayan pek çok nedenden dolayı psikolojik olarak rahatsızlanabileceği için, Ebeveyn Kabul-Red Kuramı araştırmacıları bu kişileri yeterince çalışmamışlardır (akt. Eryavuz, 2006).

Bu alt teori, beş temel sorudan bir tanesine odaklanmıştır: “Neden bazı yetişkin ve çocuklar çocuklukta reddedilme ile diğerlerine göre duygusal açıdan daha etkili biçimde başa çıkmaktadırlar?” (Rohner, 2005). Bazı yetişkin ve çocukları, başa çıkmada daha etkili kılan sosyal bilişsel yeterlilikler, belirgin biçimde ortaya çıkmış kendilik değeri, kendi kendine karar verme ve her şeyi kişisel almama davranışlarını gösterebilmelidir. Kararlılık, bireylerin, karşılaştıkları durumları kontrol etme becerisini kazanmalarını ifade etmektedir. Bu iç psikolojik algıya dayanan reddedilmenin en yıkıcı sonuçlarından en az düzeyde etkilenmeyi sağlar. Olayları kişisel olarak algılayanlar, elde olmadan gerçekleşen küçük olayları, reddedilme ya da diğer yıkıcı durumlar gibi yorumlamaya meyillidirler. Olayları kişisel olarak algılamayanlar ise kişiler arası problemlerle daha olumlu bir bakış açısı ile mücadele etmek için psikolojik bir kaynağa sahiptirler. Bu üç sosyal bilişsel unsur (belirgin biçimde ortaya çıkmış kendilik değeri, kendi kendine karar verme ve her şeyi kişisel olarak algılamamak), reddedilmenin olumsuz etkileriyle mücadeleyi sağlamaktadır (Khaleque ve Rohner, 2005).

Baş çıkma kuramının esas üzerinde yoğunlaştığı, ciddi bir şekilde reddedici olan aileler tarafından yetiştirilmelerine rağmen yine de duygusal ve genel ruh sağlığı iyi olan "duygusal baş ediciler" lerdir. Diğer yanda, "araçsal baş ediciler", mesleklerinde veya işlerinde ve diğer iş yapmaya yönelik etkinliklerde başarılı olan ama duygusal ve ruhsal sağlığı zedelenmiş kişilerdir. "Araçsal baş ediciler" ciddi bir reddedilme yaşamış olmalarına rağmen, mesleklerinde veya yaptıkları işlerde çok yeterli ve

başarılı olabilirler. Maxim Gorki gibi birçok ünlünün yaşamında bunu görmek mümkündür. Oysa "duygusal baş ediciler" reddedilmenin en yıkıcı etkilerinden bile bir şekilde sıyrılan kişilerdir. Bu kişiler reddedilmeden hiçbir zarar görmemiştir (Rohner, 1999).

Rohner (1999), hem kuramsal hem de ampirik açıdan, baş etme mekanizması Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nın en az gelişmiş kısmıdır. Bazı kişilerin algılanmış reddedilme ile diğerlerine göre daha etkin başa çıkabilmelerinde rol oynayan mekanizma ve süreçler hakkında güvenilir bir bilgi henüz yoktur. Yine de, Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'na göre, baş etme mekanizmasını (hatta, tüm kabul edilme - reddedilme sürecini) anlayabilmek için, hem kişiyi hem de kişinin içerisinde bulunduğu durumu göz önüne alan, çok-yönlü bir bakış açısı benimsemek gerekecektir. Bu bakış açısının üç ögesi vardır: Kişinin kendisi, diğerleri ve içinde bulunulan durum-bağlam. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nda benimsenen çok-yönlü davranış modeli, kişinin davranışının (örn. algılanan reddedilme ile baş etme davranışı) kişi, diğerleri ve bağlam arasındaki etkileşimin bir fonksiyonu olduğunu ileri sürer. Kişinin kendisi ile ilgili özellikler çocuğun zihinsel tasarımları ile daha önce değinilen diğer iç ve dış (kişilik) özellikleri kapsar. "Diğerleri" ile ilgili özellikler, reddedici anne-babanın kişisel özelliklerinin yanı sıra, reddedilmenin şekli, sıklığı, süresi, ve ağırlığı gibi faktörleri içerir. "Bağlam" özellikleri ile kastedilen ise, çocuğun yaşamındaki "diğer önemli kişiler" ile çocuğun içerisinde bulunduğu çevrenin sosyal - durumsal özellikleridir. Hipotetik olarak diğer bütün koşulların eşit olduğu bir durumda, reddedilmiş çocukların reddedilme ile baş etme olasılığı, sıcak, destekleyici, bir alternatif "bakım veren" kişi veya bir "diğer önemli kişi"nin varlığı ile yükselecektir (akt. Candan, 2007).

Çocukluktan yetişkinliğe uzanan zaman içerisinde, çok ağır bir şekilde reddedilmiş ve psikolojik olarak çok hasar görmüş kişiler hariç, birçok reddedilmiş kişilerin, ailelerinin dışında, maruz kaldıkları reddedilmenin bir çok duygusal, bilişsel ve davranışsal etkilerini hafifletecek yeterince olumlu deneyimleri olur. Dolayısıyla, başarılı bir psikoterapi, olumlu iş yaşantıları, tatmin edici bir evlilik gibi diğer bazı doyurucu süreç ve sonuçlarla, çocuklukta anne-babaları tarafından reddedilmiş çocuklar, reddedici anne - babalarının doğrudan etkisi altında oldukları günlere nazaran duygusal ve psikolojik olarak daha uyumlu olabilirler. Ancak, bu kişiler yine de kendilerini, çocukluklarından beri sevildiğini hissetmiş olan kişiler kadar, iyi hissetmeyeceklerdir. Reddedilmenin önemli öğeleri yetişkinliğe de uzanır. Çocuklukta anne baba tarafından reddedilmenin sık görülen, olumsuz sonuçlarından biri de, duygusal baş edicilerin durumunda bile, reddedilmenin bir sonraki kuşağa aktarılmasıdır. (Rohner, 1999).

EKAR'ın diğer bir alt alanı olan "sosyo-kültürel sistemler modeli" de toplumdaki davranışların ve kişisel inançların, hem ebeveynleri hem de çocukları nasıl etkileyebileceğine odaklanan bir alt teoridir (Rohner, 2004).

1. 3. 1. 4. 2. EKAR Kuramı Sosyo-kültürel Sistemler Modeli

EKAR'ın diğer bir alt alanı olan "sosyo-kültürel sistemler modeli" bazı ebeveynlerin neden sıcak ve sevgi dolu, bazılarının ise soğuk, saldırgan ve reddedici olduklarını inceleyen alt teoridir.

Teorinin ele aldığı, sosyo kültürel sistemdeki öğeler, doğal çevre, koruma sistemleri, ebeveyn davranışı, çocuğun kişiliği ve davranışları, kurumlaşmış ifade edici sistemler ve davranışlardır (Rohner, 2005).

Ebeveyn davranışları; kabul ya da red gibi herhangi bir davranışı temsil ederken, koruma sistemi ise aile yapısı, ev organizasyonu, ekonomik organizasyon ve savunma sistemini ifade etmektedir. Sisteme göre ebeveyn davranışları çocukların davranışlarını doğrudan etkilemektedir (Önder, 2007). Örneğin, yüksek düzeyde ebeveyn reddi ile karakterize olan bir sistemde, gelecek kuşakların çocukları da reddeden ebeveyn olacak ve kendi çocuklarını reddedeceklerdir (Rohner, 1986).

Sistemdeki diğer önemli nokta, öğeler arasında karşılıklı ilişkinin bulunmasıdır. Kurumlaşmış ifade edici sistemler; gelenek, görenek, davranışlar, kişilerin estetik anlayışlarını, tercihlerini vb. diğer sembolik, çoğunlukla etkisiz olan ve yaşamsal anlamı olmayan inançları ve davranışları içerir (Önder, 2007).

Teori, sosyo kültürel sistem çerçevesinde ebeveyn kabul ve reddinin dünya genelindeki sebeplerini açıklamaya çalışmaktadır (Rohner, 2005). Örnek olarak yapılan araştırmalar, kültürel farklılıkların ebeveyn kabul reddi ile ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Çocukların reddedildiği topluluklarda doğaüstü dünyanın genellikle olumsuz sıfatlarla (düşman, tahmin edilemez, yıkıcı, kaprisli, güvenilmez vb.) nitelendirildiği belirlenmiştir. Buna karşılık, doğaüstü dünyanın olumlu sıfatlarla (sıcak, destekleyici, cömert, korumacı vb.) nitelendirildiği toplumlarda da çocuklara kabullenici yaklaşımın gösterildiği belirlenmiştir (Rohner, 2005).

Genel olarak bakıldığında EKAR Kuramı çerçevesinde ebeveyn kabul ve reddinin gerek çocuğun, gerekse yetişkinin psikolojik uyumlarına etkileriyle ilgili pek çok çalışma yapıldığı halde ebeveyn kabul ve reddinin yakın ilişkilerle ilişkisi, yeni çalışmaya başlanan bir konudur. Rohner'e göre, çocukluklarında kabul gördüklerini algılamış olmalarına karşın, bugünkü psikolojik uyumları bozuk olan kişilerin bu durumları halen sürmekte olan (ya da yakın bir zamanda yaşanmış) yakın duygusal ilişkilerinde reddedildiklerini algılamalarından kaynaklanmış olabilir. Rohner,

yetişkinlikteki yakın duygusal ilişkilerde eş (veya sevgili) tarafından reddedilmenin ebeveyn reddi kadar incitici olabileceğini ve yetişkin kişide, çocuklarda olduğu gibi, ebeveyn reddi ile ilişkili olduğu gösterilmiş olan bu yedi kişilik boyutunda hasara yol açabileceğini ileri sürmüştür (Rohner, 2001).

Anne ve babası tarafından kabul ve reddedilme, çocukta ailenin bir parçası olma duygusunu vermesinin yanı sıra dışlanmışlık duygusunu da yanında getirmektedir. Bu durumun çocuğun fiziksel, bilişsel sosyal ve duygusal gelişimine etkisi olduğu gibi yetişkinlikteki davranışlarına ve kişiliğine de yansımaları olabilecektir.

Yapılmış olan araştırmalarda ebeveynlerin kabul ve reddeleri dışında çocukların kişilikleri üzerinde etki eden, birçok faktörden bahsedilmektedir. Özellikle aile içinde bile annenin ve babanın çocuk üzerinde farklı etkiye sahip olması bu faktörlerden bir tanesidir. Anne, çocukla biyolojik ve psikolojik olarak derin bir ilişki içindedir, ilk yıllarda bu etki daha yoğundur. Öyle ki iki yaşına kadar annenin çocuk için en önemli “Sosyal çevre”yi oluşturduğu söylenmektedir (Haffter, 1960; akt. Akyüz, 1978). Çocuğun annesi ile kurduğu ilişkinin niteliği daha sonradan kuracağı ilişkilerini belirler. Babanın etkisini daha sonraki yaşlarda özellikle okul döneminde daha kesin olduğu ileri sürülmektedir. Çocuk için baba bu dönemde bir model, koruyucu bir rehber olmaktadır (Muchow, 1964; akt. Akyüz, 1978).

Çocukluğun önemini vurgulayan psikanalitik kuramda önceleri sadece annenin rolüne odaklanılmış ancak çocuklar ve yetişkinlerle yapılan çalışmalar sonucunda, sağlıklı gelişim ve psikolojik uyum açısından anne sevgisi gibi baba sevgisinin de önemli olduğu görülmüştür (Lamb, 2000). Benzer şekilde anne-baba kabul veya red kuramında da, çocuğun gelişiminde ve kişiliğinde annenin etkisinden bağımsız olarak baba sevgisinin ve ilgisinin de oldukça önemli olduğu belirtilmektedir.

1. 4. BOŞANMA SÜRECİNDE EBEVEYN KABUL REDDİNİN VE BABA İLGİSİNİN ÇOCUĞA ETKİSİ

Boşanmanın çocuk-ebeveyn ilişkisini yıprattığını öne süren araştırmalarda, boşanmanın çocuklar üzerinde olumsuz etkiler yarattığı varsayılır. Yapılan çalışmaların pek çoğunda anne baba ayrı ayrı ele alınır. Çünkü birçok çalışma boşanmanın baba-çocuk ilişkisini anne-çocuk ilişkisinden daha çok etkilediğini öne sürmektedir (Aguilino; Amoto & Booth. 1991; Booth ve Amato, 1994; White, 1992; akt. Candan, 2006).

Boşanma sonrasında evden ayrılanın çoğunlukla baba olduğu düşünülürse, babanın boşanma sonrası çocuklarını ziyareti ve ilgilenmesi çocuğun üzerine olumlu etki yapmaktadır. Arditti (1999)'nin bir incelemesine göre, boşanma sonrası babaların çocuklarıyla ilişkileri arttıkça iletişim de sıcaklaşmaktadır. Nitekim baba-çocuk teması duyguyla birleştiğinde babaya karşı sevgi ve değer artar (D'Andrea, 1983; Dominic ve Schlesinger, 1980; akt. Öngider, 2006). Bowman ve Ahros'un (1985) bulgularına göre babaların çocuklarına olan ilgisi, daha sıcak ilişkiler kurmasıyla ve onları korumasıyla anlam bulur (akt. Öngider, 2006).

Whiteside ve Becker (2000), boşanma sonrasında ebeveynlerle ilişkinin çocuğun uyumu üzerindeki etkisini meta-analiz ile incelemişlerdir. Boşanma sonrasında baba çocuk ilişkisinin kalitesi ile çocuğun düşmanlık (hostilite) duyguları arasında anlamlı ilişkinin bulgulandığı birçok araştırma olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu konuda literatürde çelişkili sonuçlar olduğunu da belirtmişlerdir.

Kaynaroğlu (1984), tarafından yapılan araştırmada anne-babanın boşanmasından sonra anneleri ile birlikte yaşayan babayı hiç görmeyen çocukların diğer çocuklara oranla daha antisosyal, içe dönük, kaygılı ve korkulu, otoriteye karşı isyankar oldukları saptanmıştır (Aral ve Başar, 1995).

Herherington (1979) tarafından yapılan ölüm ve boşanmaya bağlı baba yoksunluğunun etkilerinin araştırıldığı çalışma sonucunda ise, baba yoksunu olan çocukların, çekingenlik, bağımlılık ve kaygılı kişilik geliştirerek duygusal problemler yaşadıkları ortaya konulmuştur, Lamb (1981), yaptığı araştırmalarda boşanma sonrası baba yokluğunun erkek çocuklarda benlik saygısı ve duygusal gelişim açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirlemiştir (akt. Öztürk, 2006).

Boşanma sürecinde genellikle evden ayrılan kişi baba olmaktadır, bu durumda baba-çocuk ilişkisinin önemi bir kat daha artmaktadır. Babanın çocukla duygusal bir ilişki kurabilmesi için fiziki temasa ihtiyacı vardır. Bunun için de çocuğun beslenme ve oyun faaliyetlerinde babanın da etkili olması, babayla nitelikli zaman geçirebilmesini sağlar. (Yavuzer, 1999).

Wenk ve ark. (1994), boşanma sonrasında babanın evdeki fiziksel yokluğunun kız ve erkek çocuklar arasında iyilik düzeyinde farklılaşma yaratmadığını göstermiştir. Hem kız hem de erkek çocuklar için babayla süre giden ilişkinin daha önemli olduğu üzerinde durmuştur.

Anne-babası boşanmış ama çatışmayan çocuklar, evli ama çatışan anne babası olan çocuklara göre, anne-babalarını çok daha soğuk, saldırgan, ihmalkar, ve reddedici anne-babalar olarak algılamaktadırlar (1.Uluslar arası Kabul ve Red Kongresi, 2006).

Ailenin tam ya da parçalanmış olması durumunda, çocuğun cinsiyetine göre reddetmeyi algılamasına göre ise, erkek çocuklar kız çocuklara oranla ailedeki çatışmadan daha fazla etkilenmektedir.

Bu sonuçlara göre, tam ailede çatışma, parçalanmış aileye oranla daha fazladır ve çocuk sürekli ebeveyn çatışmasına maruz kaldığından kendini daha fazla reddedilmiş algılamaktadır. Bunun en olumsuz sonuçları, çocuğun psikolojik uyumunun düşük ve

sosyal kaygısının yüksek olmasına neden olmasdır. Reddedilme kaygısının çocuğun sosyal yaşantısına olumsuz olarak yansiyacağı dűřüncesinden ve araştırma bulgularından yola çıkararak, çatışmadan tam ailede daha fazla erkek çocukların olumsuz etkilendiğini buna karşın boşanmış ailede çocuğun kendini reddedilmiş hissetmediğini yani çatışmaya maruz kalmadığı için sevgi ve kabul yaşayacağı grlmektedir (1. Uluslararası Kabul ve Red Kongresi, Varan, 2006).

Bu konuda yapılan başka bir araştırma verilerine göre, çatışmalı evliliklerdeki çocuklar, anne-babası anlaşarak boşanmış çocuklara göre, hem daha fazla ebeveyn reddi algılamakta, hem de psikolojik açıdan daha fazla rselenmektedir. Anne-baba arasındaki çatışma, hem annelerin hem babaların çocuklarına karşı reddedici davranmalarına yol açmaktadır. Araştırmadan elde edilen önemli bir bulgu da, evli ailelerde babaların, çocuğun psikolojik uyumu üzerinde en az anneler kadar etkili olduğu, ancak boşanma sonrasında babaların çocukları üzerindeki bu etkisinin oldukça azaldığı ve çocuğun yaşamına annenin daha fazla damga vurduğudur. Bu alışma, çocukların ruhsal gelişimi için en ideal ortamın; anne-baba arasında çatışmanın olmadığı evlilikler olduğunu, bunun dışındaki tüm durumlarda (atışmalı evlilik, çatışmasız veya çatışmalı boşanma) ocukların psikolojik açıdan rselendiğini ortaya koymuştur (Varan, 2006). Ayrıca ocukların anne-babaları tarafından reddedildikleri yönündeki algıları da depresyonun artmasında etkili olmaktadır (Baran 1995; Elmacı, 2001).

Öngider (2006) anne-babası evli 138 ocuk ile anne-babası boşanmış 124 ocuk ve bu çocukların anneleri ile yaptığı çalışmada, boşanmış annelerin, evli annelere göre çocukları tarafından daha fazla kontrol edici olarak algılandığını, evli veya boşanmış annelerin çocuklarını kabullerinde anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna varmıştır.

Buna göre boşanma, annelerin çocuklarını daha az veya daha fazla kabul etmesine yol açmamaktadır.

Oysa diğer yanda, boşanmış ailelerde çocuklar, babalarını evli ailelerdeki çocuklara göre çok daha az kabul edici olarak algılamaktadır.

Literatürdeki konuyla ilgili çalışmalarda da, boşanma sonrasında anne-çocuk ilişkisinde önemli bir farklılaşma görülmezken, baba-çocuk ilişkisinin genellikle değiştiği bulunmuştur (Amato ve Booth, 1996; Amato ve Gilbreth, 1999; Skolnick ve Skolnick, 1999).

Bu nedenle boşanma sürecinde çocukların annelerinin kabul ya da red düzeylerinin kişiliklerine etkisinde babanın kabul reddinin aracının rolünün olması etkilimdir sorusu önemini korumaya devam etmektedir.

1.5. Araştırmanın Amacı ve Problemleri

Bu çalışmada, anne-babası evli ve boşanmakta olan çocuk ve ergenlerin anne ve babalarından algıladıkları kabul ya da red düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki sorular araştırılmıştır

1. Anne-babası evli veya boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerine ilişkin problemler:

1.1. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeyleri, ölçek ve alt boyutları bakımından farklılaşmakta mıdır?

1.2. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeyleri, ölçek ve alt boyutları

bakımından çocukların cinsiyeti, yaşı, anne-babanın eğitim durumu ve ailenin ekonomik durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

1.3. Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeyleri, ölçek ve alt boyutları bakımından çocuğun psikolojik destek almasına ve anne-babanın ayrı yaşamasına göre farklılaşmakta mıdır?

2. Anne-babası evli veya boşanma aşamasında olan çocukların kişisel özelliklerine ilişkin problemler:

2.1. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların, kişilik özelliklerine ilişkin değerlendirme düzeyleri farklılaşmakta mıdır?

3. Anne-babası evli veya boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye ilişkin problemler:

3.1 Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özelliklerine ilişkin değerlendirme düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

3.2. Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların, annelerinden algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özelliklerine ilişkin değerlendirme düzeyleri arasındaki ilişkide babalardan algıladıkları kabul ya da red düzeyi aracı bir etkiye sahip midir?

1.6. Araştırmanın Önemi

Türkiye’de boşanmış ve boşanma sürecindeki ailelere, yakınlarına yönelik hizmetlerin geliştirilebilmesi, öncelikle bu konuda araştırma yapılmasına bağlıdır. Ancak bu konuda ülkemizde yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır (Arıkan, 1992). Bunun temel nedeninin sorun yaşayan ailelerin büyük bir çoğunluğunun boşanma sürecinden önce danışmanlık gibi hizmetlere yönelmemesinden dolayı boşanma sürecindeki eşlere ulaşılabilirliğin kısıtlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada ulaşılabilirliğin daha fazla olduğu ve boşanmanın son adımı olan yeni aile hizmet modellerinden aile mahkemeleri odak alınmıştır (Timur, 2008).

Boşanma süreci içinde olan bireyler birçok problemlerle baş etmek zorunda kalmaktadır. Özellikle bu süreçte eşler çocukların velayeti, ebeveynleri ile olan şahsi ilişki tesisi vb. konularda sorun yaşamaktadır. Ancak toplum içerisinde ruh sağlığı yerinde olan bireylerin yetişmesi önemlidir.

Boşanmanın çocukların psikopatolojik gelişim için risk faktörü olduğunu ortaya koyan araştırmalar da boşanmış aile çocukların, diğer çocuklara göre ruhsal sorunlar yönünden iki kat risk altında olduğu belirtilmiştir (Cebiroğlu, 1977).

Daha önceden yapılan çalışmalarda anne-babası evli çocukların anne-baba kabul ya da reddi, baba kabul reddine bağlıyken; anne-babası boşanmış olan bir çocuğun anne-baba kabul ya da reddi daha çok anne kabul ya da reddine bağlı olduğu görülmüştür (Arifoğlu, 2006). Her ne kadar çalışmalar evli ailelerde babanın rolünün en az anne kadar önemli olduğunu ortaya koymuşlarsa da boşanma sürecinde

çocuğun algıladığı anne kabul veya reddinde babanın nasıl bir rolü oynadığı bilinmemektedir.

Bu araştırmada anne ve babası boşanmakta olan bu popülasyonun anne ve baba kabul- red düzeylerinin değişik değişkenler ile olan ilişkileri tespit edilecek ve bu süreçte baba ilgisinin rolü incelenecektir.

Son olarak, yapılan literatür taraması sırasında ülkemizde boşanmış aile çocukları ile bir çok araştırma yapıldığı fakat boşanma sürecinde olan aile çocukları ve bu popülasyonun babaları ile ilgili yapılan her hangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Tüm bunlara dayanarak bu araştırmanın alandaki çalışmalara ilk giriş niteliğinde olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın bu şekilde, boşanmakta olan kişilere, Aile Mahkemesi uzmanlarının ve bu ailelerle çalışan ruh sağlığı uzmanlarının çalışmalarına katkı sağlaması beklenmektedir.

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın bu bölümünde sırasıyla araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, araştırmada kullanılacak veri toplama araçları, verilerin toplanma işlemleri ve toplanan verilerin çözümlenmesinde kullanılacak istatistiksel tekniklere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

2. 1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma anne-babası evli ve boşanmakta olan ailelerden gelen farklı cinsiyetteki çocuk ve ergenlerin algıladıkları anne kabul-red düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki ve bu ilişkide babanın ilgisinin aracı rolünün incelenmesi amacıyla karşılaştırma türü ilişkisel tarama modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

İlişkisel tarama modellerinde değişkenler arasındaki ilişkiler, “korelasyon türü” ve “karşılaştırma türü” olmak üzere iki şekilde incelenmektedir. Korelasyon türü ilişkisel taramada, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; eğer, birlikte değişim var ise, bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılırken; karşılaştırma türü ilişkisel tarama modellerinde ise, en az iki değişken bulunup, bunlardan birine (sınanmak istenen bağımsız değişkene) göre gruplar oluşturularak diğer değişkene (bağımlı değişkene) göre aralarında bir farklılaşma olup olmadığı incelenir (Karasar, 2003).

Bu araştırma, sözü edilen tarama modeline de uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada anne-babası boşanmakta ve evli olan ailelerden gelen çocukların algıladıkları anne kabul-red düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler, korelasyon türü tarama modelinde incelenmiş; anne-babası boşanmakta ve evli olan aile çocuklarının anne kabul-red düzeyleri araştırmada kullanılmış kişisel bilgi formundan elde edilmiş bağımsız değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığı da karşılaştırma türü ilişkisel tarama modelinde analiz edilecektir.

2. 2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, İstanbul sınırları içinde yaşayan anne ve babası evli çocuk ve ergenler ile İstanbul aile mahkemelerinde anne ve babası boşanmakta olan çocuk ve ergenler oluşturmuştur. İstanbul 1. ve 2. aile mahkemeleri, İstanbul ili içinde her sosyo-ekonomik düzeyden bireylerin boşanma için başvurdukları aile mahkemeleridir

Araştırmanın örneklemini, 2010-2011 yılları arasında İstanbul 1. ve 2. Aile Mahkemesi'nde boşanma davaları süren ve velayet konusunda pedagoga sevk edilen annesi babası boşanma sürecinde olan toplam 144 çocuk ve ergenler ile İstanbul Beykoz ve Güngören ilçesinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Resmi ve Özel İlköğretim ve Lise Okullarında Rehberlik ve Psikolojik Danışman öğretmenleri tarafından 2010-2011 Eğitim Öğretim Yılı içinde eğitim gören öğrencilerden anne-babası evli ve aile içinde problem yaşamadıkları tespit edilen öğrencilerden seçkisiz olarak belirlenen anne ve babası evli toplam 144 çocuk ve ergenlerden oluşmaktadır.

Tablo 2.1.'de araştırmaya katılan çocukların kendilerine ve anne-babalarına ait, kişisel bilgi formu ile elde edilen demografik özelliklere ilişkin frekans ve yüzde dağılımları verilmiştir.

Tablo 2. 1 Araştırmaya katılan çocukların kişisel özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları (N=288)

Değişken	Gruplar	Anne-Baba Evli (n=144)		Anne-Baba Boşanmakta (n=144)		Genel (n=288)	
		f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kız	72	50,0	72	50,0	144	50,0
	Erkek	72	50,0	72	50,0	144	50,0
Yaş	9-11 yaş	48	33,3	48	33,3	96	33,3
	12-14 yaş	48	33,3	48	33,3	96	33,3
	15-17 yaş	48	33,3	48	33,3	96	33,3
Babanın eğitim durumu	Okur-yazar değil	2	1,4	2	1,4	4	1,4
	İlkokul	21	14,6	49	34,0	70	24,3
	Ortaokul	17	11,8	13	9,0	30	10,4
	Lise	42	29,2	38	26,4	80	27,8
	Üniversite	62	43,1	42	29,2	104	36,1
Annenin eğitim durumu	Okur-yazar değil	2	1,4	8	5,6	10	3,5
	İlkokul	35	24,3	45	31,3	80	27,8
	Ortaokul	19	13,2	22	15,3	41	14,2
	Lise	33	22,9	27	18,8	60	20,8
	Üniversite	55	38,2	42	29,2	97	33,7
Ailenin ekonomik durumu	Çok iyi	28	19,4	17	11,8	45	15,6
	İyi	69	47,9	40	27,8	109	37,8
	Orta	44	30,6	58	40,3	102	35,4
	Ortanın altı	1	0,7	11	7,6	12	4,2
	Kötü	2	1,4	18	12,5	20	6,9
Psikolojik destek alma	Evet	46	31,9	43	29,9	89	30,9
	Hayır	98	68,1	101	70,1	199	69,1
Anne-baba birlikteliği	Evet	144	100,0	28	19,4	172	59,7
	Hayır	0	0,0	116	80,6	116	40,3
Çocuğun yanında olduğu kişi	Anne	0	0,0	71	49,3	71	24,7
	Baba	0	0,0	45	31,3	45	15,6
	Her ikisiyle	144	100,0	28	19,4	172	59,7

Anne-babası evli olan çocukların %50,0'si kız ve %50,0'si erkektir. Çocukların yaşları 9 ile 17 arasında değişmektedir (ortalama 13,00 ve ss=2,59). Çocukların %1,4'ünün babası ve yine %1,4'nün annesi okur-yazar değildir. Çocuklarına anne ve babalarının büyük kısmı üniversite mezunudur (baba %43,1 ve anne %38,2). Anne-babası evli olan çocukların büyük bir kısmı ailenin ekonomik durumunu orta ile çok iyi arasında değerlendirmektedir. Çocukların sadece %0,7'si ailenin ekonomik durumunu ortanın altı ve %1,4'ü kötü olarak değerlendirmektedir. Anne-babası evli olan çocukların hepsinin de anne-babası birlikte ve bu çocukların tümü de ailesi ile birlikte kalmaktadır.

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların da %50,0'si kız ve %50,0'si erkektir ve çocukların yaşları 9 ile 17 arasında değişmektedir (ortalama 13,00 ve ss=2,59). Çocukların %1,4'ünün babası ve %5,6'sının annesi okur-yazar değildir. Baba ve annelerde en büyük eğitim düzeyi grubunu %34,0 ve %31,3 ile ilkökul mezunları oluşturmaktadır. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların %11,8'i ailenin ekonomik durumunu çok iyi, %27,8'i iyi, %40,3'ü orta, %7,6'sı ortanın altı ve %12,5'i kötü olarak değerlendirmektedir. Çocukların %29,9'u boşanma süreciyle ilgili bir psikolojik destek aldığını belirtmektedir. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların %80,6'sının anne-babası ayrı, %19,4'ü birlikte. Son olarak, anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların %49,3'ü annesinin, %31,3'ü babasının ve %19,4'ü ise her ikisiyle birlikte kalmaktadır.

2. 3. Verilerin Toplanması

Bu başlık altında sırasıyla; araştırmanın verilerinin toplanmasında kullanılan veri toplama araçları tanıtılmış ve yapılan uygulama hakkında bilgi verilmiştir.

2. 3. 1. Veri Toplama Araçları

2. 3. 1. 1. Kişisel Bilgi Formu

Anne babası boşanmakta olan ve evli çocuklarının anne-baba kabul red düzeylerini ve kişilik özelliklerini etkilediği düşünülen bazı demografik değişkenlere ait verilerin elde edilmesi amacıyla, araştırmacı tarafından “Kişisel Bilgi Formu” hazırlanmıştır. Bu formda çocukların cinsiyeti, yaşı, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu, psikolojik destek alma durumu, anne-babasının ayrı yaşayıp yaşamadığına ve ekonomik düzeye ilişkin sorular yer almaktadır (Bkz. Ek -1).

2.3.1.2. Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (Çocuk/Ergen EKRÖ/K)

Ebeveyn kabul-reddinin ve olası sonuçlarının dünya çapında çalışılması için çeşitli araştırma desenleri ve yöntemleri kullanılmıştır. Etnografik toplumsal ve psikolojik çalışmalarda algılanan ebeveyn kabul-reddini ölçmek için görüşmeler, kendi bildirimlerine dayanan ölçekler ve davranış gözlemleri yöntemleri kullanılmıştır (Öngider, 2006). Bu bölümde, bu çalışmada kullanılan self-report ölçeklerin nasıl geliştirildiği anlatılacaktır (Bkz. Ek -2).

Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği (EKRÖ) algılanan ebeveyn kabul-reddinin değerlendirilmesi amacıyla 1978 yılında Rohner ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Altmış maddelik uzun formu ve yirmidört maddelik kısa formu da bulunan EKRÖ dört alt ölçekten oluşmaktadır

1. Sıcaklık alt ölçeği (20 madde)
Örnek: “Bana karşı yumuşak ve iyi kalplidir”.
2. Düşmanlık/Saldırganlık alt ölçeği (15 madde)
Örnek: “Bana bir sürü kırıcı şey söyler”.
3. İhmal ve kayıtsızlık alt ölçeği (15 madde)
Örnek: “Onu rahatsız etmediğim sürece benimle ilgilenmez”.
4. Ayırışmamış ret alt ölçeği (10 madde)
Örnek: “Benden hoşlanmıyor gibi”.

Kabul-red ile ilgili yukarıda açıklanan dört alt ölçeğin toplam puanı bireylerin “ebeveyni tarafından kabul edilme-reddedilme” algısını göstermektedir. Uzun form da bu puanlar 60 ile 240 arasında değişmekte; 60 puan en yüksek düzeyde kabul algısını gösterirken, 240 puan en yüksek düzeyde red algısını göstermekte olup kısa form da puanlar 24 ile 96 arasında değişmekte; 24 puan en yüksek düzeyde kabul algısını gösterirken, 96 puan en yüksek red algısını göstermektedir. EKRÖ’de yer alan maddeler “hemen hemen her zaman doğru”, “bazen doğru”, “nadiren doğru”, “hiç bir zaman doğru değil” biçiminde dörtlü likert tipi bir ölçek üzerinde yanıtlanmaktadır.

Değerlendirme bu yanıtlara sırasıyla 4, 3, 2, ve 1 puan verilerek yapılmaktadır. EKRÖ’nün Çocuk/Ergen EKRÖ ve Yetişkin EKRÖ olmak üzere iki ayrı formu vardır. Her iki formda aynı maddeler yer almakta, ancak maddeler zaman kipi açısından farklılaşmaktadır. Çocuk/Ergen EKRÖ’nün maddeleri şimdiki zaman kipi ile yazılmışken (örneğin, “Beni başkalarına över”) Yetişkin EKRÖ’de aynı maddeler dili geçmiş zaman kipi ile yazılmıştır (örneğin, “Beni başkalarına överdi”).

Çocuk/Ergen EKRÖ, 9-17 yaşlar arasındaki çocukların anne-babalarıyla ilişkilerinde “algıladıkları” kabul-reddi, Yetişkin EKRÖ ise 17 yaş üstündeki bireylerin çocukluklarında algılamış oldukları ebeveyn kabul-reddini değerlendirmektedir.

EKRÖ, anne ve baba için ayrı ayrı doldurulmaktadır. Baba ile ilişkide algılanmış olan kabul-reddin değerlendirildiği EKRÖ, "Baba EKRÖ", anne ile ilişkide algılanmış olan kabul-reddin değerlendirildiği EKRÖ ise, "Anne EKRÖ" olarak adlandırılmaktadır.

Rohner (1996) daha sonra anne-baba-çocuk ilişkisinin değerlendirilmesine ebeveyn kabul-reddinin yanı sıra ikinci bir boyut daha ilave etmiştir. On üç maddeden oluşan Kontrol alt ölçeğinin eklenmesiyle birlikte EKRÖ “Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol

Ölçeği” (EKRÖ/K) olarak adlandırılmıştır. Kontrol alt ölçeği çocuğun ebeveyninin kontrolüne yönelik algılarını ölçme amacıyla geliştirilmiştir. Rohner, “kontrol boyutunu”, bir ucunda düşük ebeveyn kontrolü (izin vericilik - örneğin “Canım ne isterse yapmama izin verir”), diğer ucunda katı ebeveyn kontrolü (kısıtlayıcılık - “Yaptığım her şeyi kontrol etmek ister”) olan bir uzantıda kavramsallaştırmıştır. Kontrol alt ölçeği EKRÖ’den tamamen ayrı değerlendirilmektedir. Bu alt ölçekten alınabilecek puanlar 13 ile 52 puan arasında değişmektedir. 13-26 arası puanlar “düşük kontrol”, 27-39 arası puanlar “ılımlı kontrol”, 40-45 arası puanlar “sıkı kontrol” ve 46- 52 arası puanlar ise “katı kontrol” olarak değerlendirilmektedir. Kontrol alt ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları Rohner ve Brothers (1999) tarafından yapılmıştır.

EKRÖ Ölçeği 26’den fazla dile çevrilmiş ve yaklaşık 60 ülkede 230’dan fazla çalışmada kullanılmıştır. EKRÖ’ nün çeşitli ülkelerde yapılmış geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu gösterilmiştir (Khaleque ve Rohner, 2001). Çocuk/Ergen EKRÖ/K’nin ülkemizdeki güvenilirlik ve geçerlik çalışması Varan (2003) tarafından yapılmış ve elde edilen bulgular Çocuk/Ergen EKRÖ/K’nin ülkemizdeki çocukların algıladıkları ebeveyn kabul-reddini güvenilir ve geçerli bir şekilde değerlendirdiğini göstermiştir. Yasları 9 ile 18 arasında değişen 1657 denekle (821 kız - 49.5%; 833 erkek - 50.3%) yapılan çalışmada Çocuk/Ergen EKRÖ’ nün hem anne hem de Baba formlarına ait alt ölçeklerin Cronbach Alpha iç-tutarlık katsayıları .82 ile .96 arasında değişmiştir. Her iki form içinde toplam iç-tutarlık katsayısı .96 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini irdeleyen faktör analizi sonuçları da, Çocuk/Ergen EKRÖ’ nün Anne ve Baba formlarının ülkemizdeki geçerliğini desteklemiştir. Uygulanan faktör analizlerinde maddeler öncelikle Rohner’in (1999) çalışmasında olduğu gibi, üç veya dört maddeden oluşan

16 küme haline getirilmiş ve faktör analizi bu 16 kümeye ait alt-puanlara (kümedeki maddelerin toplamı) uygulanmıştır. Uygulanan Oblimin Rotasyonu sonrasında 16 kümenin beklendiği gibi iki ayrı faktöre yüklendiği görülmüştür. Öz değerleri Anne formu için 8.83 ve 2.01, Baba formu için ise 9.18 ve 2.22 olan bu iki faktöre yüklenen kümeler incelendiğinde, birinci faktör “Red”, ikinci faktör ise “Kabul” olarak isimlendirilmiştir. Bu iki faktörün açıkladığı toplam varyans Anne formu için %67.75, Baba formu için %71.24 olarak belirmiştir. Diğer yanda, ölçeğe sonradan eklenen Kontrol alt ölçeğinin iç tutarlık katsayısı Anne Formu için .74, Baba Formu için .73 olarak hesaplanmıştır.

Kontrol alt ölçeğinin yapı geçerliği için uygulanan faktör analizinde uygulanan Oblimin Rotasyonu sonrası oluşturulmuş olan 5 kümenin beklendiği gibi iki ayrı faktöre yüklendiği görülmüştür. Öz-değerleri Anne formu için 2.23 ve 1.35, Baba formu için ise 2.11 ve 1.49 olan bu iki faktöre yüklenen kümeler incelendiğinde, birinci faktör “izin vericilik”, ikinci faktör ise “kısıtlayıcılık” olarak isimlendirilmiştir. Bu iki faktörün açıkladığı toplam varyans Anne formu için %71.53, Baba formu için %73.94 olarak belirmiştir. Bu sonuçların ışığında Çocuk/Ergen EKRÖ'nin Türk çocuklarının anne-babalarıyla ilişkide algılamış oldukları kabul-reddi güvenilir ve geçerli bir şekilde değerlendirdiği sonucuna varılmıştır.

Bu sonuçların ışığında Çocuk/Ergen EKRÖ'nün Türk çocuklarının anne-babalarıyla ilişkide algılamış oldukları kabul-reddi güvenilir ve geçerli bir şekilde değerlendirdiği sonucuna varılmıştır. (Öngider, 2006)

2. 3. 1. 3. Çocuk/Ergen Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ)

KİDÖ ebeveyn kabul-reddinin birey üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla Rohner, Saaverda ve Granum (1978) tarafından geliştirilmiştir. Ebeveyn kabul ve reddinin en fazla etkilediği kişilik özellikleri: 1. Bağımlılık, 2. Düşmanlık/saldırganlık, 3. Öz-saygı, 4. Öz-yeterlik, 5. Duygusal duyarlılık 6. Duygusal tutarlılık ve 7. Dünya görüşüdür. Bu yedi kişilik özelliği, KİDÖ'nün yedi alt ölçeğini oluşturmaktadır.

EKRÖ gibi, KİDÖ'nün de Çocuk/Ergen KİDÖ ve Yetişkin KİDÖ olmak üzere iki ayrı formu bulunmaktadır. Çocuk ve ergenlerin genel kişilik uyumunu değerlendiren Çocuk/Ergen KİDÖ'de yukarıda sözü edilen yedi kişilik özelliğinin her biri 6 madde ile irdelenmekte, dolayısıyla Çocuk/Ergen KİDÖ toplam 42 maddeden oluşmaktadır.

KİDÖ'de yer alan maddelere “hemen hemen her zaman doğru”, “bazen doğru”, “nadiren doğru”, “hiç bir zaman doğru değil” biçiminde likert tipi dördümlü bir ölçek üzerinde tepki verilmektedir. Değerlendirme, bu yanıtlara sırasıyla 4-1 arasında değişen puanlar verilerek yapılmaktadır. Çocuk ve ergenlerin genel psikolojik uyumunu yansıtan Çocuk/Ergen KİDÖ toplam puanı, yedi alt ölçek puanının toplanması ile belirlenmekte ve 42 (en düşük) ile 168 (en yüksek) arasında değişmektedir. Düşük puanlar kişinin genel psikolojik uyumunun “sağlıklı”, yüksek puanlar ise “sağlıksız” olduğunu göstermektedir.

KİDÖ'nün ABD ve diğer çeşitli ülkelerde yapılan güvenirlik ve geçerlik çalışmalarında ölçeğin güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu bulunmuştur (Rohner, 1999).

Ölçeğin ülkemizdeki güvenirlik ve geçerlik çalışması Varan (2003) tarafından yapılmış ve elde edilen bulgular Çocuk/Ergen KİDÖ'nün ülkemizdeki çocuk ve

ergenlerin psikolojik uyumlarını güvenilir ve geçerli bir şekilde değerlendirdiğini göstermiştir.

Yaşları 9 ile 18 arasında değişen, 821 kız 833 erkek olmak üzere toplam 1657 denekle yapılan çalışmada Çocuk/Ergen KİDÖ'nün alt ölçeklerin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları. 53 ile. 80 arasında değişmiştir. Ölçeğin toplam iç-tutarlık katsayısı. 86 olarak hesaplanmıştır. EKRÖ iç tutarlık katsayılarına göre düşük gözükmele birlikte, bu katsayılar KİDÖ'nün Amerika Birleşik Devletlerinde yapılmış olan orijinal güvenilirlik-geçerlik çalışmasında elde edilmiş olan katsayılardan daha yüksektir.

Ölçeğin yapı geçerliğini irdelleyen faktör analizi sonuçları da, Çocuk/Ergen KİDÖ'nün ülkemizdeki geçerliğini desteklemiştir. Uygulanan faktör analizinde maddeler öncelikle Rohner'in (1999) çalışmasında olduğu üçlü kümeler haline getirilmiş ve faktör analizi oluşturulan 14 kümeye ait alt-puanlara uygulanmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, KİDÖ'de yedi alt ölçek bulunmaktadır. Ancak bu yedi alt ölçekten Öz-Saygı ve Öz-Yeterlik alt ölçekleri genellikle tek bir faktör oluşturmakta ve KİDÖ'de ortaya altı faktörlü bir yapı çıkmaktadır. Dolayısıyla KİDÖ'nün faktör analizinde altı faktörlü bir yapı araştırılmış ve uygulanan Oblimin Rotasyonu sonucunda bu altı faktörlü yapının net bir şekilde belirdiği görülmüştür. Beklendiği gibi, Öz-Saygı ve Öz-Yeterlik alt ölçekleri tek bir faktöre yüklenmiş ve bu faktör Öz-Değerlendirme faktörü olarak isimlendirilmiştir. Geriye kalan beş faktöre ait faktör yükleri incelendiğinde, diğer beş alt ölçeğin (Bağımlılık, Düşmanlık/Saldırganlık, Duygusal Duyarlılık, Duygusal Tutarlılık ve Dünya Görüşü) her birine ait küme puanlarının .77 ile.94 arasında değişen faktör yükleri ile net bir şekilde beş faktörden birine yüklendiği belirlenmiştir (Öngider, 2006).

Belirlenen bu toplam altı faktörün açıkladığı toplam varyans %75.81'dir. Bu sonuçların ışığında Çocuk/Ergen KİDÖ' nün Türk çocuk ve ergenlerin genel psikolojik uyumunu geçerli bir şekilde değerlendirdiği sonucuna varılmıştır (Öngider, 2006). (Bkz. Ek -3).

2. 3. 2. İşlem

Araştırma verilerinin toplanabilmesi için, hazırlanmış olan Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (Çocuk/Ergen EKRÖ/K), Çocuk/Ergen Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ) ve Kişisel Bilgi Formu gerekli izinlerin alınabilmesi amacıyla Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü aracılığıyla İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'ne ve Adalet Bakanlığı'ndan araştırmacı tarafından daha önce belirlenmiş olan okullarda ve aile mahkemelerinde veri toplama için gereken izinler alınmıştır.

Araştırmanın verileri, Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (Çocuk/Ergen EKRÖ/K), Çocuk/Ergen Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ) ve Kişisel Bilgi Formu kullanılarak toplanmıştır. Uygulama, araştırmacı tarafından, gerekli izinler alındıktan sonra, belirlenen gün ve saatlerde yapılmıştır. Uygulama yapılmadan önce, çocukların ölçekleri doğru biçimde, objektif olarak yanıtlamaları için kendilerinden toplanan bilgilerin sadece araştırmacı tarafından okunacağı, okul yönetimine, öğretmenlere veya ailelerine bu bilgilerin verilmeyeceği gibi gerekli açıklamalar yapılmış, araştırmanın amacı hakkında gereken bilgi verilmiştir ve ölçeklerin uygulaması bireysel olarak yapılmıştır.

2. 3. 3. Veri Çözümleme Yöntemleri

Araştırma verilerinin toplanmasından sonra ölçekler puanlanmıştır. Eksik ve/veya hatalı doldurulan ölçekler araştırmaya dahil edilmemiştir.

Anne-babası evli veya boşanma sürecinde olan, 9-17 yaş arası, kız ve erkek çocuklardan kişisel bilgi formu ve ölçekler ile toplanan veriler, SPSS for Windows 17.0 paket programı ile çözümlenmeye tabi tutulmuştur.

Verilerin çözümüne geçilmeden önce, toplanan verilerin belirlenen sınırlar içinde olup olmadığı, hatalar barındırıp barındırmadığı kontrol edilmiş, işlemlere ancak bundan sonra geçilmiştir.

Çözümlemelerde demografik değişkenler, bağımsız değişkenler olarak kabul edilirken, Çocuk/Ergen EKRÖ (anne ve baba için) ile Çocuk/Ergen KİDO ölçekleri ve alt boyutlarına ilişkin hesaplanan puanlar bağımlı değişkenler olarak kabul edilmiştir.

Buna göre:

Ebeveynlerin ve çocuklarının demografik özelliklerini özetlemek üzere değişkenlerin frekans (*N*) ve yüzdeleri (%) hesaplanmıştır.

Çocukların, ölçekler ve alt boyutlarından aldıkları puanların ortalaması ve standart sapmaları (betimsel istatistikler) hesaplanmıştır.

Anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların anne ve babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel değerlendirme ölçeği puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere *bağımsız gruplar t testi* uygulanmıştır.

Anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların anne ve babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel değerlendirme ölçeği puanlarının cinsiyet ve psikolojik destek alma, anne-babanın ayrı yaşaması bağımsız

değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere *bağımsız gruplar t testi* uygulanmıştır.

Anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların anne ve babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel değerlendirme ölçeği puanlarının yaş, ailenin ekonomik durumu bağımsız değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere *tek yönlü varyans analizi (ANOVA)* ve hangi gruplar arasında farklılık olduğunu araştırmaya yönelik *post-hoc Scheffe* (anlamli farklar) testi uygulanmıştır.

Ebeveyn kabul ya da red düzeyi ile çocukların kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırmaya yönelik *Pearson Korelasyon* katsayıları hesaplanmıştır.

Anne ve babası boşanma sürecindeki çocukların anne veya baba reddi ya da kabulünün evlilere göre anlamli bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı araştırmak üzere *Ki-kare (Chi-Square)* testi uygulanmıştır.

Anne-babası boşanma sürecindeki olan çocukların, annelerinden algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özelliklerine ilişkin değerlendirme düzeyleri arasındaki ilişkide babalardan algıladıkları kabul ya da red düzeyini etkisini araştırmak üzere çok aşamalı bir regresyon analizi testi uygulanmıştır.

III. BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen verilerin analiz sonuçlarına yer verilerek, elde edilen temel bulgular özetlenmiştir. Araştırma verilerinin istatistiksel analizi “SPSS 17.0 for Windows” programı ile yapılmış, süreksiz verilerin analizinde t- testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), pearson korelasyon, post-hoc scheffe (anlamli farklar), ki-kare (Chi-Square), çok aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Bulguların sunulusunda, araştırmannın problemlerinin sıralaması esas alınmıştır.

3. 1.1. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular

Tablo 2. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-testi (N=288)

Ölçek	Boyut	Anne-Baba	\bar{X}	Ss	s _h	t-test		
						T	sd	P
Anne EKR	Sıcaklık	Evli	28,90	3,60	0,30	2,59	286	0,010*
		Boşanmakta	27,49	5,46	0,46			
Ö	Düşmanlık/	Evli	7,74	2,54	0,21	3,55	286	0,000**
	Saldırganlık	Boşanmakta	9,09	3,81	0,32			
	İhmal ve	Evli	8,75	2,80	0,23	2,21	286	0,028*
	Kayıtsızlık	Boşanmakta	9,57	3,46	0,29			
	Ayrışmamış Ret	Evli	5,06	1,84	0,15	2,92	286	0,004*
		Boşanmakta	5,88	2,83	0,24			
Toplam Puan		Evli	50,44	5,20	0,43	2,48	286	0,014*
		Boşanmakta	52,03	5,63	0,47			

* p<.05 düzeyinde anlamlıdır. ** p<.001 düzeyinde anlamlıdır. Evli 144, Boşanmakta 144.

Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin yapılan t-testine göre; çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi, ölçek ve tüm alt boyutlar için anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Bu sonuçlar Tablo 2' de sunulmuştur.

Araştırmaya katılan çocukların Sıcaklık alt boyutunu algılama düzeylerinin, anne-babalarının evli veya boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(286)=2,59, p<.05$). Anne-babası evli olan çocukların Sıcaklık alt boyutu puanları, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların, annelerinin kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha olumsuzdur.

Araştırmaya katılan çocukların Düşmanlık/Saldırganlık alt boyutuna ilişkin algılama düzeylerinin de, anne-babalarının evli veya boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(286)= 3,55, p<.001$). Anne-babası evli olan çocukların Düşmanlık/Saldırganlık alt boyutu puanları, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan anlamlı şekilde daha düşüktür. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların, annelerinin kendilerine karşı olumsuz, saldırganlık ve düşmanlık içeren davranışları gösterdiği algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksektir.

Çocukların İhmal ve Kayıtsızlık alt boyutuna ilişkin algılama düzeylerinin de, anne-babalarının evli veya boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(286)= 2,21, p<.05$). Anne-babası evli olan çocukların İhmal ve Kayıtsızlık alt boyutu puanları, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan anlamlı şekilde daha düşüktür. Anne-babası boşanma sürecinde olan

çocukların, annelerinin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasında duyarsız kaldığı algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksektir.

Araştırmaya katılan çocukların Ayrışmamış Red alt boyutuna ilişkin algılama düzeylerinin de, anne-babalarının evli veya boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(286) = 2,92, p < .05$). Anne-babası evli olan çocukların Ayrışmamış Red alt boyutu puanları, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan anlamlı şekilde daha düşüktür. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların, annelerinin kendilerine karşı red edici tavırlar gösterdiği algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksektir.

Son olarak, çocukların anneleri tarafından kabul veya red edildiklerine ilişkin algılama düzeylerinin de, anne-babalarının evli veya boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(286) = 2,48, p < .05$). Anne-babası evli olan çocukların annelere ait EKRÖ toplam puan ortalaması, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan anlamlı şekilde daha düşüktür. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların anneleri tarafından red edildikleri algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksektir.

Tablo 3. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-testi (N=288)

Ölçek	Boyut	Anne-Baba	\bar{X}	ss	s_h	t-test		
						T	sd	P
Baba	Sıcaklık	Evli	28,01	5,18	0,43	6,48	286	0,000**
		Boşanmakta	22,90	7,93	0,66			
EKR	Düşmanlık/	Evli	8,10	3,38	0,28	5,29	286	0,000**
		Saldırganlık	Boşanmakta	10,98	5,58			
Ö	İhmal ve	Evli	9,13	3,49	0,29	7,12	286	0,000**
		Kayıtsızlık	Boşanmakta	13,08	5,67			
Red	Ayrışmamış	Evli	5,09	2,24	0,19	5,81	286	0,000**
		Boşanmakta	7,34	4,08	0,34			
Toplam	Evli		50,33	5,91	0,49	4,71	286	0,000**
Puan	Boşanmakta		54,58	9,05	0,75			

** $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır. Evli 144, Boşanmakta 144.

Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin yapılan t-testine göre; çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi, ölçek ve tüm alt boyutlar için anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (Tablo 3).

Araştırmaya katılan çocukların Sıcaklık alt boyutunu algılama düzeylerinin, anne-babalarının evli veya boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(286)=6,48$, $p < .001$). Anne-babası evli olan çocukların Sıcaklık alt boyutu puanları, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların, babalarının kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar (kabul edildiğine dair) sergilediğine ilişkin algısı daha olumsuzdur.

Araştırmaya katılan çocukların Düşmanlık/Saldırganlık alt boyutuna ilişkin algılama düzeylerinin de, anne-babalarının evli veya boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(286) = 5,29, p < .001$). Anne-babası evli olan çocukların Düşmanlık/Saldırganlık alt boyutu puanları, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan anlamlı şekilde daha düşüktür. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların, babalarının kendilerine karşı olumsuz, saldırganlık ve düşmanlık içeren davranışları gösterdiği algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksektir.

Çocukların İhmal ve Kayıtsızlık alt boyutuna ilişkin algılama düzeylerinin de, anne-babalarının evli veya boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(286) = 7,12, p < .001$). Anne-babası evli olan çocukların İhmal ve Kayıtsızlık alt boyutu puanları, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan anlamlı şekilde daha düşüktür. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların, babalarının çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasında duyarsız kaldığı algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksektir.

Araştırmaya katılan çocukların Ayrışmamış Red alt boyutuna ilişkin algılama düzeylerinin de, anne-babalarının evli veya boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(286) = 5,81, p < .001$). Anne-babası evli olan çocukların Ayrışmamış Red alt boyutu puanları, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan anlamlı şekilde daha düşüktür. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların, babalarının kendilerine karşı red edici tavırlar gösterdiği algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksektir.

Son olarak, çocukların babaları tarafından kabul veya red edildiklerine ilişkin algılama düzeylerinin de, anne-babalarının evli veya boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(286) = 5,81, p < .001$). Anne-

babası evli olan çocukların babalara ait EKRÖ toplam puan ortalaması, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan anlamlı şekilde daha düşüktür. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babaları tarafından red edildikleri algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksektir.

3.1.2. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerinin çocukların demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular

Anne-babası boşanma aşamasında olan çocuklar ile anne babası evli olan çocukların anne ve babalarından algıladıkları kabul ya da red düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız gruplar t-testiyle, yaş, annenin öğrenim durumu ve ailenin ekonomik durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı ise tek-yönlü varyans analiziyle (ANOVA) araştırılmıştır. Tek-yönlü varyans analizi sonrası anlamlı farklar bulunduğu durumda, hangi gruplar arasında anlamlı farklılaşma olduğunu bulmak üzere post-hoc Scheffe testi (anlamlı farklar testi) uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin t-testi

Boyut	Değişken	Grup (Cinsiyet)	n	\bar{X}	ss	s_h	t-test		
							t	sd	P
Sıcaklık	Anne-Baba	Kız	72	29,68	3,15	0,37	2,64	142	0,009*
	Evli	Erkek	72	28,13	3,88	0,46			
	Anne-Baba	Kız	72	27,42	5,62	0,66	0,17	142	0,867
	Boşanmakta	Erkek	72	27,57	5,34	0,63			
Saldırma	Anne-Baba	Kız	72	7,06	1,64	0,19	3,32	142	0,001*
	Evli	Erkek	72	8,42	3,06	0,36			
Düşmanlık	Anne-Baba	Kız	72	9,03	3,96	0,47	0,20	142	0,845
	Boşanmakta	Erkek	72	9,15	3,68	0,43			
İhmal ve Kayıtsızlık	Anne-Baba	Kız	72	8,26	2,33	0,27	2,11	142	0,037*
	Evli	Erkek	72	9,24	3,15	0,37			
	Anne-Baba	Kız	72	9,18	3,47	0,41	1,35	142	0,178
	Boşanmakta	Erkek	72	9,96	3,43	0,41			
Ayrışma mış Red	Anne-Baba	Kız	72	4,65	1,22	0,14	2,69	142	0,008*
	Evli	Erkek	72	5,46	2,23	0,26			
	Anne-Baba	Kız	72	6,07	2,96	0,35	0,83	142	0,411
	Boşanmakta	Erkek	72	5,68	2,69	0,32			
Anne EKRÖ	Anne-Baba	Kız	72	49,65	3,88	0,46	2,04	142	0,047*
	Evli	Erkek	72	51,24	6,18	0,73			
	Anne-Baba	Kız	72	51,69	6,18	0,73	0,71	142	0,479
	Boşanmakta	Erkek	72	52,36	5,04	0,59			

* $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır. ** $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi; Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu bulunmuştur ($t(142)=2,64$, $p < .05$). Anne-babası evli olan kız çocuklarının annelerinin kendilerine

karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, erkek çocuklardan daha yüksektir/olumludur. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür ($t(142)=0,17, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(142)= 3,32, p.05$). Anne-babası evli olan erkek çocuklarının annelerinin kendilerine karşı olumsuz, saldırganlık ve düşmanlık içeren davranışlar gösterdiği algısı, kız çocuklarından daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 0,20, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu bulunmuştur ($t(142)= 2,11, p<.05$). Anne-babası evli olan erkek çocukları, kız çocuklarından daha fazla, anneleri tarafından kendilerinin ihmal edildikleri ve ihtiyaçlarına kayıtsız kalındıkları algısında dırlar. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 1,35, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu bulunmuştur ($t(142)= 2,69, p<.05$). Anne-babası evli olan erkek çocukları, kız çocuklarından daha fazla, anneleri tarafından red edildikleri algısına sahiptirler. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların

annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)=0,83, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu bulunmuştur ($t(142)= 2,04, p<.05$). Anne-babası evli olan kız çocuklarının annelere ait EKRÖ toplam puan ortalaması, erkek çocukların ortalama puanlarından anlamlı şekilde daha düşüktür. Anne-babası evli, kız çocuklarının annelerine ilişkin kabul edilme algıları erkeklerden daha olumludur. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür ($t(142)=0,71, p>.05$). Kız ve erkek çocuklarının annelere ait EKRÖ toplam puan ortalamaları birbirine yakın çıkmıştır.

Tablo 5. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin t-testi

Boyut	Değişken	Grup (Cinsiyet)	n	\bar{X}	ss	sh	t-test		
							t	sd	p
Sıcaklık	Anne-Baba	Kız	72	28,46	4,87	0,57	1,03	142	0,305
	Evli	Erkek	72	27,57	5,47	0,65			
	Anne-Baba	Kız	72	22,67	8,08	0,95	0,36	142	0,722
	Boşanmakta	Erkek	72	23,14	7,83	0,92			
Düşmanlık	Anne-Baba	Kız	72	7,49	2,83	0,33	2,22	142	0,028*
	Evli	Erkek	72	8,72	3,78	0,45			
	Anne-Baba	Kız	72	10,90	5,62	0,66	0,16	142	0,870
	Boşanmakta	Erkek	72	11,06	5,58	0,66			
İhmal	Anne-Baba	Kız	72	8,82	3,20	0,38	1,05	142	0,294
	Evli	Erkek	72	9,43	3,75	0,44			
	Anne-Baba	Kız	72	13,00	5,88	0,69	0,16	142	0,872
	Boşanmakta	Erkek	72	13,15	5,49	0,65			
Ayrışma mı Red	Anne-Baba	Kız	72	4,69	1,34	0,16	2,15	142	0,033*
	Evli	Erkek	72	5,49	2,82	0,33			
	Anne-Baba	Kız	72	7,25	4,11	0,48	0,27	142	0,791
	Boşanmakta	Erkek	72	7,43	4,07	0,48			
Baba EKRÖ	Anne-Baba	Kız	72	49,46	4,82	0,57	2,29	142	0,025*
	Evli	Erkek	72	51,21	6,75	0,80			
	Anne-Baba	Kız	72	54,82	8,41	0,99	1,00	142	0,317
	Boşanmakta	Erkek	72	54,33	9,64	1,14			

* $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır. **Fark $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5’ de görüldüğü gibi anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyutu puanlarının cinsiyete göre

anlamli bir Şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 1,03, p >,05$). Anne-babası boşanma sũrecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red dũzeyinin sıcaklık boyut puanlarının cinsiyete gŕre anlamli bir Şekilde farklılaşmadığı gŕrũlmũřtũr ($t(142) = 0,36, p >,05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red dũzeyinin saldırganlık/dũřmanlık boyutu puanlarının cinsiyete gŕre anlamli bir Şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t(142) = 2,22, p <,05$). Anne-babası evli olan erkek çocuklarının babalarının kendilerine karşı olumsuz, saldırganlık ve dũřmanlık içeren davranışlar gŕsterdiği algısı, kız çocuklarından daha yũksektir. Anne-babası boşanma sũrecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red dũzeyinin saldırganlık/dũřmanlık boyutu puanlarının cinsiyete gŕre anlamli bir Şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 0,16, p >.05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red dũzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyutu puanlarının cinsiyete gŕre anlamli bir Şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 1,05, p >,05$). Anne-babası boşanma sũrecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red dũzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyut puanlarının da cinsiyete gŕre anlamli bir Şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 0,16, p >.05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red dũzeyinin ayrışmamış red boyutu puanlarının cinsiyete gŕre anlamli bir Şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu bulunmuştur ($t(142) = 2,15, p <.05$). Anne-babası evli olan erkek çocukları, kız çocuklarından daha fazla, babaları tarafından red edildikleri algısına sahiptirler. Anne-babası boşanma sũrecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red dũzeyinin ayrışmamış red boyut

puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)=0,27, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu bulunmuştur ($t(142)= 2,29, p<.05$). Anne-babası evli olan kız çocuklarının babalara ait EKRÖ toplam puan ortalaması, erkek çocukların ortalama puanlarından anlamlı şekilde daha düşüktür. Anne-babası evli, kız çocuklarının babalarına ilişkin kabul edilme algıları erkeklere göre daha olumludur. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 1,00, p>.05$). Kız ve erkek çocuklarının babalara ait EKRÖ toplam puan ortalamaları birbirine oldukça yakındır.

Tablo 6. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi

Boyut	Değişken	Grup (Yaş)	n	\bar{X}	ss	ANOVA		Anlamlı Fark (Scheffe)
						F	p	
Sıcaklık	Anne-Baba Evli	9-11 yaş (1)	48	30,04	2,75	6,36	0,002*	1 ile 3
		12-14 yaş (2)	48	29,13	3,68			
		15-17 yaş (3)	48	27,54	3,89			
	Anne-Baba Boşanmakta	9-11 yaş (1)	48	27,96	5,27	0,28	0,756	-
		12-14 yaş (2)	48	27,38	5,20			
		15-17 yaş (3)	48	27,15	5,96			
Düşmanlık /Saldırganlık	Anne-Baba Evli	9-11 yaş (1)	48	7,52	2,43	0,39	0,677	-
		12-14 yaş (2)	48	7,98	2,71			
		15-17 yaş (3)	48	7,71	2,51			
	Anne-Baba Boşanmakta	9-11 yaş (1)	48	9,69	4,58	0,95	0,388	-
		12-14 yaş (2)	48	8,65	3,49			
		15-17 yaş (3)	48	8,94	3,24			
İhmal ve Kayıtsızlık	Anne-Baba Evli	9-11 yaş (1)	48	8,31	2,49	1,71	0,185	-
		12-14 yaş (2)	48	8,60	2,71			
		15-17 yaş (3)	48	9,33	3,12			
	Anne-Baba Boşanmakta	9-11 yaş (1)	48	9,96	3,63	0,54	0,586	-
		12-14 yaş (2)	48	9,52	3,50			
		15-17 yaş (3)	48	9,23	3,27			
Ayrışmamış Red	Anne-Baba Evli	9-11 yaş (1)	48	5,04	1,73	0,15	0,857	-
		12-14 yaş (2)	48	5,17	2,01			
		15-17 yaş (3)	48	4,96	1,80			
	Anne-Baba Boşanmakta	9-11 yaş (1)	48	6,27	3,38	1,12	0,330	-
		12-14 yaş (2)	48	5,42	2,48			
		15-17 yaş (3)	48	5,94	2,52			
Anne EKRÖ	Anne-Baba Evli	9-11 yaş (1)	48	50,92	4,47	1,09	0,340	-
		12-14 yaş (2)	48	50,88	5,45			
		15-17 yaş (3)	48	49,54	5,60			
	Anne-Baba Boşanmakta	9-11 yaş (1)	48	53,88	6,30	4,08	0,019*	1 ile 2, 3
		12-14 yaş (2)	48	50,96	5,53			
		15-17 yaş (3)	48	51,25	4,56			

* $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6' da görüldüğü gibi; anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları sıcaklık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(2)= 6,36, p<.05$). ANOVA testi sonrası yapılan post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası evli, 9-11 yaş grubundaki çocukların annelerinin kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, 15-17 yaş grubundaki çocuklardan daha yüksektir/olumludur. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyut puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,28, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları saldırganlık/düşmanlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,39, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların da annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyut puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,95, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 1,71, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyut puanlarının da yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,54, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları ayrışmamış red boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)=0,15, p>.05$).

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyut puanlarının da yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 1,12, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,71, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(2)= 4,08, p<.05$). Post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası boşanma sürecinde olan 9-11 yaş grubundaki çocukların (Grup 1) annelere ait EKRÖ toplam puan ortalaması, 12-14 ve 15-17 yaş grubunda bulunan çocukların (Grup 2 ve 3) ortalama puanlarından anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde, 9-11 yaş grubundaki çocukların annelerine ilişkin kabul edilme algıları diğer büyük yaşdaki çocuklara göre daha olumsuzdur.

Tablo 7. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi

Boyut	Değişken	Grup (Yaş)	n	\bar{X}	ss	ANOVA		Anlamlı Fark (Scheffe)
						F	p	
Sıcaklık	Anne-Baba Evli	9-11 yaş (1)	48	29,69	3,57	6,43	0,002*	1 ile 3
		12-14 yaş (2)	48	28,29	4,73			
		15-17 yaş (3)	48	26,06	6,31			
	Anne-Baba Boşanmakta	9-11 yaş (1)	48	23,56	8,39	0,69	0,505	-
		12-14 yaş (2)	48	23,33	7,72			
		15-17 yaş (3)	48	21,81	7,72			
Düşmanlık /Saldır ganlık	Anne-Baba Evli	9-11 yaş (1)	48	7,90	3,20	0,14	0,872	-
		12-14 yaş (2)	48	8,23	3,82			
		15-17 yaş (3)	48	8,19	3,15			
	Anne-Baba Boşanmakta	9-11 yaş (1)	48	11,56	6,26	0,49	0,616	-
		12-14 yaş (2)	48	10,44	5,00			
		15-17 yaş (3)	48	10,94	5,46			
İhmal ve Kayıtsızlık	Anne-Baba Evli	9-11 yaş (1)	48	8,31	2,98	3,36	0,038*	1 ile 3
		12-14 yaş (2)	48	8,96	3,54			
		15-17 yaş (3)	48	10,10	3,73			
	Anne-Baba Boşanmakta	9-11 yaş (1)	48	12,25	5,15	1,33	0,267	-
		12-14 yaş (2)	48	12,88	5,91			
		15-17 yaş (3)	48	14,10	5,88			
Ayrışmış Red	Anne-Baba Evli	9-11 yaş (1)	48	4,85	1,46	0,44	0,648	-
		12-14 yaş (2)	48	5,15	2,63			
		15-17 yaş (3)	48	5,27	2,47			
	Anne-Baba Boşanmakta	9-11 yaş (1)	48	7,75	4,39	1,06	0,350	-
		12-14 yaş (2)	48	6,65	3,69			
		15-17 yaş (3)	48	7,63	4,11			
Baba EKRÖ	Anne-Baba Evli	9-11 yaş (1)	48	50,75	4,77	0,52	0,596	-
		12-14 yaş (2)	48	50,63	6,46			
		15-17 yaş (3)	48	49,63	6,40			
	Anne-Baba Boşanmakta	9-11 yaş (1)	48	56,13	9,06	4,15	0,011*	1 ile 2, 3
		12-14 yaş (2)	48	53,63	9,54			
		15-17 yaş (3)	48	53,98	8,70			

* $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7' de görüldüğü gibi; anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları sıcaklık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(2)= 6,43, p<.05$). ANOVA testi sonrası yapılan post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası evli olan 9-11 yaş grubundaki çocukların (Grup 1) babalarından algıladıkları sıcaklık boyutu ortalama puanları, 15-17 yaş grubundaki çocuklardan (Grup 3) anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Anne-babası evli, 9-11 yaş grubundaki çocukların babalarının kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, 15-17 yaş grubundaki çocuklardan daha yüksektir/olumludur. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların ise babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyut puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,69, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları saldırganlık/düşmanlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,14, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların da babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyut puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,49, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(2)= 3,36, p<.05$). Post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası evli olan 9-11 yaş grubundaki çocukların (Grup 1) babalarından algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutu ortalama puanları, 15-17 yaş grubundaki çocuklardan (Grup 3) anlamlı bir şekilde daha düşüktür. Anne-babası evli, 15-17 yaş

grubundaki çocukların babalarının kendilerini ihmal ettiği ve ihtiyaçlarına karşı kayıtsız kaldığı algısı, 9-11 yaş grubundaki çocuklardan daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların ise babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyut puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 1,33, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları ayrışmamış red boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,44, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyut puanlarının da yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 1,06, p>.05$).

Tablo 7' de görüldüğü gibi; anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,52, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların ise babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(2)= 4,15, p<.05$). Post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası boşanma sürecinde olan 9-11 yaş grubundaki çocukların (Grup 1) babalara ait EKRÖ toplam puan ortalaması, 12-14 ve 15-17 yaş grubunda bulunan çocukların (Grup 2 ve 3) ortalama puanlarından anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Anne-babası boşanma aşamasında, 9-11 yaş grubundaki çocukların babalarına ilişkin kabul edilme algıları diğer büyük yaştaki çocuklara göre daha olumsuzdur.

Tablo 8. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının annenin öğrenim durumuna göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi

Boyut	Değişken	Grup (Eğitim)	n	\bar{X}	ss	ANOVA		Anlamlı Fark (Scheffe)
						F	p	
Sıcaklık	Anne-Baba Evli	İlkokul (1)	35	29,03	3,23	0,56	0,642	-
		Ortaokul (2)	19	27,95	4,71			
		Lise (3)	33	28,94	3,12			
		Üniversite (4)	55	29,18	3,73			
	Anne-Baba Boşanmakta	İlkokul (1)	45	26,58	5,75	2,24	0,087	-
		Ortaokul (2)	22	26,50	6,78			
		Lise (3)	27	28,59	4,93			
		Üniversite (4)	42	28,95	3,13			
Düşmanlık/Saldırganlık	Anne-Baba Evli	İlkokul (1)	35	7,46	2,31	0,42	0,738	-
		Ortaokul (2)	19	8,26	2,56			
		Lise (3)	33	7,70	2,31			
		Üniversite (4)	55	7,67	2,78			
	Anne-Baba Boşanmakta	İlkokul (1)	45	9,47	4,33	1,03	0,381	-
		Ortaokul (2)	22	9,45	4,49			
		Lise (3)	27	8,56	3,25			
		Üniversite (4)	42	8,24	2,72			
İhmal ve Kayıtsızlık	Anne-Baba Evli	İlkokul (1)	35	8,29	2,62	1,49	0,220	-
		Ortaokul (2)	19	9,89	3,07			
		Lise (3)	33	8,48	2,86			
		Üniversite (4)	55	8,82	2,78			
	Anne-Baba Boşanmakta	İlkokul (1)	45	9,89	3,78	1,28	0,284	-
		Ortaokul (2)	22	10,14	3,90			
		Lise (3)	27	9,07	3,28			
		Üniversite (4)	42	8,74	2,62			
Ayrışmış Red	Anne-Baba Evli	İlkokul (1)	35	4,86	1,44	0,88	0,451	-
		Ortaokul (2)	19	5,47	2,14			
		Lise (3)	33	4,76	1,32			
		Üniversite (4)	55	5,22	2,21			
	Anne-Baba Boşanmakta	İlkokul (1)	45	6,38	3,24	1,10	0,350	-
		Ortaokul (2)	22	6,14	3,29			
		Lise (3)	27	5,52	2,72			
		Üniversite (4)	42	5,38	2,07			
Anne EKRÖ	Anne-Baba Evli	İlkokul (1)	35	49,63	4,10	0,87	0,459	-
		Ortaokul (2)	19	51,58	6,32			
		Lise (3)	33	49,88	4,94			
		Üniversite (4)	55	50,89	5,44			
	Anne-Baba Boşanmakta	İlkokul (1)	45	52,31	6,89	0,26	0,853	-
		Ortaokul (2)	22	52,23	6,09			
		Lise (3)	27	51,74	5,63			
		Üniversite (4)	42	51,31	3,63			

* $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 8' de görüldüğü gibi; anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları sıcaklık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının annenin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 0,56, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların da annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyut puanlarının annenin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 2,24, p>.05$). Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları saldırganlık/düşmanlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının annenin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 0,42, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların da annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyut puanlarının annenin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 1,03, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının annenin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)=1,49, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyut puanlarının da annenin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 1,28, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları ayrışmamış red boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının annenin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 0,88, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyut puanlarının da annenin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 1,10, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının annenin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 0,87, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının da annenin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 0,27, p>.05$).

Tablo 9. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının annenin öğrenim durumuna göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi

Boyut	Değişken	Öğrenim	n	\bar{X}	ss	ANOVA		Anlamlı Fark (Scheffe)
						F	p	
Sıcaklık	Anne-Baba Evli	İlkokul (1)	35	27,57	6,01	0,52	0,671	-
		Ortaokul (2)	19	27,00	5,73			
		Lise (3)	33	28,30	3,85			
		Üniversite (4)	55	28,51	5,26			
	Anne-Baba Boşanmakta	İlkokul (1)	45	20,47	8,02	2,43	0,068	-
		Ortaokul (2)	22	21,68	7,98			
		Lise (3)	27	23,52	8,75			
		Üniversite (4)	42	24,81	7,01			
Düşmanlık/Saldırganlık	Anne-Baba Evli	İlkokul (1)	35	8,26	4,03	0,47	0,701	-
		Ortaokul (2)	19	8,21	2,64			
		Lise (3)	33	7,42	2,28			
		Üniversite (4)	55	8,15	3,43			
	Anne-Baba Boşanmakta	İlkokul (1)	45	11,82	6,25	1,15	0,331	-
		Ortaokul (2)	22	11,68	5,84			
		Lise (3)	27	11,30	6,09			
		Üniversite (4)	42	9,74	4,39			
İhmal ve Kayıtsızlık	Anne-Baba Evli	İlkokul (1)	35	9,46	3,98	0,48	0,698	-
		Ortaokul (2)	19	9,74	3,59			
		Lise (3)	33	8,67	3,01			
		Üniversite (4)	55	9,09	3,44			
	Anne-Baba Boşanmakta	İlkokul (1)	45	14,58	5,90	1,87	0,138	-
		Ortaokul (2)	22	12,91	5,52			
		Lise (3)	27	13,74	6,02			
		Üniversite (4)	42	11,79	5,14			
Ayrışmış Red	Anne-Baba Evli	İlkokul (1)	35	5,23	2,51	1,92	0,130	-
		Ortaokul (2)	19	5,68	3,42			
		Lise (3)	33	4,30	0,92			
		Üniversite (4)	55	5,18	2,04			
	Anne-Baba Boşanmakta	İlkokul (1)	45	8,22	4,64	1,04	0,376	-
		Ortaokul (2)	22	7,36	4,24			
		Lise (3)	27	7,07	4,13			
		Üniversite (4)	42	6,71	3,40			
Baba EKRÖ	Anne-Baba Evli	İlkokul (1)	21	49,52	5,13	0,34	0,795	-
		Ortaokul (2)	17	49,71	6,26			
		Lise (3)	42	50,55	6,68			
		Üniversite (4)	62	50,82	5,58			
	Anne-Baba Boşanmakta	İlkokul (1)	49	54,67	10,78	0,50	0,680	-
		Ortaokul (2)	13	56,31	10,05			
		Lise (3)	38	55,16	8,91			
		Üniversite (4)	42	53,26	6,36			

* $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9’ da görüldüğü gibi; anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları sıcaklık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)=0,52$, $p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların da babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyut puanlarının babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 2,43$, $p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları saldırganlık/düşmanlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)=0,47$, $p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların da babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyut puanlarının babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 1,15$, $p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)=0,48$, $p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyut puanlarının da babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 1,87$, $p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları ayrışmamış red boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 1,92$, $p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyut puanlarının da babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 1,04$, $p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 0,34$, $p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının da babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3)= 0,50$, $p>.05$).

Tablo 10. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi

Boyut	Değişken	Grup (Ekonomik Durum)	n	\bar{X}	ss	ANOVA		Anlamlı Fark (Scheffe)
						F	p	
Sıcaklık	Anne-Baba Evli	Çok iyi (1)	28	29,54	3,29	3,16	0,043*	1, 2 ile 3
		İyi (2)	69	29,35	3,23			
		Orta (3)	44	27,82	4,20			
	Anne-Baba Boşanmakta	Çok iyi (1)	17	28,24	4,92	1,17	0,327	-
		İyi (2)	40	28,13	4,84			
		Orta (3)	58	26,47	6,45			
		Ortanın Altı (4)	11	26,82	5,71			
Kötü (5)	18	29,11	2,70					
Saldırganlık /	Anne-Baba Evli	Çok iyi (1)	28	7,71	2,31	1,77	0,175	-
		İyi (2)	69	7,36	2,28			
		Orta (3)	44	8,27	2,94			
Düşmanlık	Anne-Baba Boşanmakta	Çok iyi (1)	17	10,18	5,46	0,65	0,627	-
		İyi (2)	40	9,25	3,85			
		Orta (3)	58	8,81	3,68			
		Ortanın Altı (4)	11	9,55	3,11			
		Kötü (5)	18	8,33	2,59			
İhmal ve Kayıtsızlık	Anne-Baba Evli	Çok iyi (1)	28	8,50	2,55	3,43	0,035*	1, 2 ile 3
		İyi (2)	69	8,29	2,28			
		Orta (3)	44	9,66	3,51			
	Anne-Baba Boşanmakta	Çok iyi (1)	17	8,94	3,25	0,35	0,844	-
		İyi (2)	40	9,28	2,94			
		Orta (3)	58	9,88	3,91			
		Ortanın Altı (4)	11	9,91	2,95			
Kötü (5)	18	9,61	3,66					
Ayrışma / Ş Red	Anne-Baba Evli	Çok iyi (1)	28	5,54	2,13	2,13	0,122	-
		İyi (2)	69	4,75	1,67			
		Orta (3)	44	5,25	1,89			
	Anne-Baba Boşanmakta	Çok iyi (1)	17	6,65	3,82	1,39	0,242	-
		İyi (2)	40	5,48	2,39			
		Orta (3)	58	6,14	2,98			
		Ortanın Altı (4)	11	6,45	3,17			
Kötü (5)	18	4,83	1,43					
Anne EKR Ö	Anne-Baba Evli	Çok iyi (1)	28	51,29	6,29	1,24	0,292	-
		İyi (2)	69	49,75	4,36			
		Orta (3)	44	51,00	5,55			
	Anne-Baba Boşanmakta	Çok iyi (1)	17	54,00	6,78	3,28	0,039*	1 ile 2, 3, 4, 5
		İyi (2)	40	52,13	5,64			
		Orta (3)	58	51,29	5,80			
		Ortanın Altı (4)	11	52,73	4,36			
Kötü (5)	18	51,89	4,48					

* $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 10' da görüldüğü gibi; anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları sıcaklık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(2)= 3,16, p<.05$). ANOVA testi sonrası yapılan post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası evli ve ekonomik durumu 'Çok iyi' ve 'İyi' olan çocukların (Grup 1-2) annelerinden algıladıkları sıcaklık boyutu ortalama puanları, ekonomik durumu 'Orta' olan çocuklardan (Grup 3) anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Anne-babası evli ve ekonomik durumu 'Çok iyi' ve 'İyi' olan çocukların annelerinin kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, daha yüksektir/olumludur. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların ise annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyut puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(4)= 1,17, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları saldırganlık/düşmanlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)=1,77, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyut puanlarının da ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(4)= 0,65, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(2)= 3,43, p<.05$). Post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası evli ve ekonomik durumu 'Çok iyi' ve 'İyi' olan çocukların (Grup 1-2) annelerinden algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutu ortalama puanları, ekonomik durumu 'Orta' olan çocuklardan (Grup 3) anlamlı bir şekilde daha düşüktür. Anne-babası evli ve aile ekonomik durumu 'Orta' olan çocuklar,

anneleri tarafından diğer çocuklara göre daha çok ihmal edildikleri ve ihtiyaçlarına karşı kayıtsız kalındığını düşünmektedirler. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların ise annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyut puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(4)= 1,17, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları ayrışmamış red boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)=2,13, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyut puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(4)= 1,39, p>.05$).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 1,24, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(4)= 3,28, p<.05$). Post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası boşanma sürecinde ve ailesinin ekonomik durumu ‘Çok iyi’ olan çocukların (Grup 1) annelere ait EKRÖ toplam puan ortalaması, diğer gruptaki çocukların (Grup 2, 3, 4 ve 5) ortalama puanlarından anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde ve ailesinin ekonomik durumu ‘Çok iyi’ olan çocukların annelerine ilişkin kabul edilme algıları, diğer ekonomik durum grubundaki çocuklara göre daha olumsuzdur.

Tablo 11. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA testi

Boyut	Değişken	Grup (Ekonomik Durum)	n	\bar{X}	ss	ANOVA		Anlamlı Fark (Scheffe)
						F	p	
Sıcaklık	Anne-Baba Evli	Çok iyi (1)	28	29,04	4,05	2,33	0,101	-
		İyi (2)	69	28,46	5,03			
		Orta (3)	44	26,66	5,93			
	Anne-Baba Boşanmakta	Çok iyi (1)	17	25,41	7,41	4,35	0,002*	1, 2 ile 4, 5
		İyi (2)	40	25,38	7,03			
		Orta (3)	58	22,62	8,09			
		Ortanın Altı (4)	11	21,00	5,83			
Kötü (5)	18	17,11	8,12					
Saldırma	Anne-Baba Evli	Çok iyi (1)	28	7,68	2,21	0,91	0,404	-
		İyi (2)	69	7,86	3,45			
		Orta (3)	44	8,59	3,49			
Düşmanlık	Anne-Baba Boşanmakta	Çok iyi (1)	17	9,06	4,13	4,43	0,002*	5 ile 1, 2, 3, 4
		İyi (2)	40	10,30	4,91			
		Orta (3)	58	10,47	5,49			
		Ortanın Altı (4)	11	11,36	5,95			
		Kötü (5)	18	15,72	6,22			
İhmal ve Kayıtsızlık	Anne-Baba Evli	Çok iyi (1)	28	8,25	2,91	1,49	0,229	-
		İyi (2)	69	9,17	3,43			
		Orta (3)	44	9,70	3,88			
	Anne-Baba Boşanmakta	Çok iyi (1)	17	11,53	5,78	3,40	0,011*	4, 5 ile 1, 2, 3
		İyi (2)	40	12,08	4,75			
		Orta (3)	58	12,59	5,63			
		Ortanın Altı (4)	11	15,82	5,60			
Kötü (5)	18	16,67	6,23					
Ayrışma mış Red	Anne-Baba Evli	Çok iyi (1)	28	5,04	1,95	0,04	0,965	-
		İyi (2)	69	5,06	2,50			
		Orta (3)	44	5,16	2,03			
	Anne-Baba Boşanmakta	Çok iyi (1)	17	6,00	2,78	4,47	0,002*	5 ile 1, 2, 3, 4
		İyi (2)	40	6,68	3,93			
		Orta (3)	58	7,12	3,88			
		Ortanın Altı (4)	11	7,27	3,98			
Kötü (5)	18	10,83	4,62					
Baba EKRÖ	Anne-Baba Evli	Çok iyi (1)	28	50,00	5,26	0,12	0,886	-
		İyi (2)	69	50,55	5,71			
		Orta (3)	44	50,11	6,50			
	Anne-Baba Boşanmakta	Çok iyi (1)	17	52,00	5,84	3,00	0,021*	5 ile 1, 2
		İyi (2)	40	52,79	9,81			
		Orta (3)	58	55,43	8,08			
		Ortanın Altı (4)	11	55,45	8,77			
Kötü (5)	18	60,33	10,81					

*p<.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 11’ de görüldüğü gibi; anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları sıcaklık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 2,33, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların ise babalarından algıladıkları sıcaklık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(4)= 4,35, p<.05$). ANOVA testi sonrası yapılan post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası boşanma sürecinde ve ekonomik durumu ‘Çok iyi’ ve ‘İyi’ olan çocukların (Grup 1-2) babalarından algıladıkları sıcaklık boyutu ortalama puanları, ekonomik durumu ‘Ortanın altı’ ve ‘Kötü’ olan çocuklardan (Grup 4-5) anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde ve ekonomik durumu ‘Çok iyi’ ve ‘İyi’ olan çocukların babalarının kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, daha yüksektir/olumludur.

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları saldırganlık/düşmanlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,91, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları saldırganlık/düşmanlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(4)= 4,43, p<.05$). Post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası boşanma sürecinde ve ekonomik durumu ‘Kötü’ olan çocukların (Grup 5) babalarından algıladıkları saldırganlık/düşmanlık boyutu ortalama puanları, diğer çocuklardan (Grup 1-2-3-4) anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde ve ekonomik durumu ‘Kötü’ olan çocukların babalarının kendilerine karşı saldırganlık/düşmanlık içeren davranışlar sergilediği algısı, daha yüksektir/olumsuzdur.

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 1,49, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(2)= 3,40, p<.05$). Post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası boşanma sürecinde ve ekonomik durumu ‘Ortanın altı’ ve ‘Kötü’ olan çocukların (Grup 4-5) babalarından algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutu ortalama puanları, ekonomik durumu ‘Çok iyi’, ‘İyi’ ve ‘Orta’ düzeyde olan çocuklardan (Grup 1-2-3) anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde ve aile ekonomik durumu ‘Ortanın altı’ ve ‘Kötü’ olan çocuklar, babaları tarafından diğer çocuklara göre daha çok ihmal edildikleri ve ihtiyaçlarına karşı kayıtsız kalındığını düşünmektedirler.

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları ayrışmamış red boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2)= 0,04, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları ayrışmamış red boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(4)= 4,47, p<.05$). Post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası boşanma sürecinde ve ekonomik durumu ‘Kötü’ olan çocukların (Grup 5) babalarından algıladıkları ayrışmamış red boyutu ortalama puanları, diğer gruplardaki çocuklardan (Grup 1-2-3-4) anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde ve ekonomik durumu ‘Kötü’ olan çocukların, babalarının kendilerine karşı red edici davranışlar gösterdiği algısı, daha yüksektir.

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(2) = 0,12, p > .05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F(4) = 4,00, p < .05$). Post-hoc Scheffe testi sonucuna göre; anne-babası boşanma sürecinde ve ailesinin ekonomik durumu ‘Kötü’ olan çocukların (Grup 5) babalara ait EKRÖ toplam puan ortalaması, ailesinin ekonomik durumu ‘Çok iyi’ ve ‘İyi’ olan çocukların (Grup 1 ve 2) ortalama puanlarından anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde ve ailesinin ekonomik durumu ‘Kötü’ olan çocukların babalarına ilişkin kabul edilme algıları, ailesinin ekonomik durumu ‘Çok iyi’ ve ‘İyi’ olan diğer iki gruptaki çocuklara göre daha olumsuzdur.

3.1.3. Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerinin çocuğun psikolojik destek almasına ve anne-babanın ayrı yaşamasına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular

Tablo 12. Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının psikolojik destek alma ve anne-babanın ayrı yaşamasına göre karşılaştırılmasına ilişkin t-testi

Boyut	Değişken	Grup	n	\bar{X}	ss	s_h	t-test		
							t	Sd	P
Sıcaklık	Psikolojik destek alma	Evet	43	27,00	6,18	0,94	0,71	142	0,481
		Hayır	101	27,70	5,14	0,51			
	Anne-Baba birlikteliği	Evet	116	27,92	4,96	0,46	1,94	142	0,054
		Hayır	28	25,71	6,99	1,32			
Düşmanlık	Psikolojik destek alma	Evet	43	9,95	4,57	0,70	1,79	142	0,076
		Hayır	101	8,72	3,40	0,34			
	Anne-Baba birlikteliği	Evet	116	8,96	3,81	0,35	0,85	142	0,394
		Hayır	28	9,64	3,85	0,73			
İhmal	Psikolojik destek alma	Evet	43	9,53	3,76	0,57	0,78	142	0,938
		Hayır	101	9,58	3,34	0,33			
	Anne-Baba birlikteliği	Evet	116	9,66	3,35	0,31	0,67	142	0,507
		Hayır	28	9,18	3,93	0,74			
Ayrışmamış Red	Psikolojik destek alma	Evet	43	6,23	3,26	0,50	0,99	142	0,324
		Hayır	101	5,72	2,62	0,26			
	Anne-Baba ayrı	Evet	116	5,77	2,82	0,26	0,93	142	0,353
		Hayır	28	6,32	2,84	0,54			
Anne EKR Ö	Psikolojik destek alma	Evet	43	52,72	5,82	0,89	0,96	142	0,336
		Hayır	101	51,73	5,54	0,55			
	Anne-Baba birlikteliği	Evet	116	52,31	5,81	0,54	1,23	142	0,221
		Hayır	28	50,86	4,70	0,89			

* $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır. **Fark $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 12’de görüldüğü gibi; anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyutu puanlarının psikolojik destek almaya göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur

($t(142) = 0,71, p > .05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyutu puanlarının anne-babanın ayrı yaşaması durumuna göre de anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 1,94, p > .05$).

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyutu puanlarının psikolojik destek almaya göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 1,79, p > .05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyutu puanlarının da anne-babanın ayrı yaşaması durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 0,85, p > .05$).

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyutu puanlarının psikolojik destek almaya göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 0,78, p > .05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyutu puanlarının anne-babanın ayrı yaşaması durumuna göre de anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 0,67, p > .05$).

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyutu puanlarının psikolojik destek almaya göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 0,78, p > .05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyutu puanlarının anne-babanın ayrı yaşaması durumuna göre de anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) = 0,67, p > .05$).

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının psikolojik destek almaya göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)=0,96, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının anne-babanın ayrı yaşaması durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 0,27, p>.05$).

Tablo 13. Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının psikolojik destek alma ve anne-babanın ayrı yaşamasına göre karşılaştırılmasına ilişkin t-testi

Boyut	Değişken	Grup	n	\bar{X}	ss	s_h	t-test		
							t	sd	P
Sıcaklık	Psikolojik destek alma	Evet	43	24,53	7,97	1,22	1,62	142	0,107
		Hayır	101	22,21	7,85	0,78			
	Anne-Baba ayrı	Evet	116	23,05	7,88	0,73	0,46	142	0,648
		Hayır	28	22,29	8,27	1,56			
Düşmanlık	Psikolojik destek alma	Evet	43	10,00	4,85	0,74	1,38	142	0,170
		Hayır	101	11,40	5,84	0,58			
	Anne-Baba ayrı	Evet	116	11,06	5,63	0,52	0,35	142	0,724
		Hayır	28	10,64	5,43	1,03			
İhmal	Psikolojik destek alma	Evet	43	11,72	5,40	0,82	1,89	142	0,061
		Hayır	101	13,65	5,71	0,57			
	Anne-Baba ayrı	Evet	116	12,92	5,63	0,52	0,66	142	0,509
		Hayır	28	13,71	5,90	1,12			
Ayrışma miş Red	Psikolojik destek alma	Evet	43	6,37	3,23	0,49	1,88	142	0,063
		Hayır	101	7,75	4,34	0,43			
	Anne-Baba ayrı	Evet	116	7,34	4,08	0,38	0,02	142	0,981
		Hayır	28	7,36	4,12	0,78			
Baba EKRÖ	Psikolojik destek alma	Evet	43	52,63	6,77	1,03	2,42	142	0,012*
		Hayır	101	55,41	9,77	0,97			
	Anne-Baba birlikteliği	Evet	116	54,72	9,22	0,86	0,37	142	0,709
		Hayır	28	54,00	8,42	1,59			

* $p<.05$ düzeyinde anlamlıdır. **Fark $p<.001$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 13’de görüldüğü gibi; anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyutu puanlarının psikolojik destek almaya göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 1,62, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyutu puanlarının anne-babanın ayrı yaşaması durumuna göre de anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 0,46, p>.05$).

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyutu puanlarının psikolojik destek almaya göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 1,38, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyutu puanlarının da anne-babanın ayrı yaşaması durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142) 0,35, p>.05$).

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyutu puanlarının psikolojik destek almaya göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 1,89, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyutu puanlarının anne-babanın ayrı yaşaması durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 0,66, p>.05$).

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyutu puanlarının psikolojik destek almaya göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 1,88, p>.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyutu puanlarının anne-babanın ayrı yaşaması durumuna göre de anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 0,02, p>.05$).

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının psikolojik destek almaya göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın psikolojik destek alanlar lehine olduğu bulunmuştur ($t(142)=2,42, p<.05$). Anne-babası boşanma sürecinde olan ve psikolojik destek almayan çocukların babalarından algıladıkları red edilme duygusu daha yüksektir. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının anne-babanın ayrı yaşaması durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur ($t(142)= 0,37, p>.05$).

3.2. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların, kişilik özelliklerine (saldırganlık, bağımlılık, öz-saygı, öz yeterlilik, duygusal duyarlılık, dünya görüşü) ilişkin değerlendirme düzeyleri dair bulgular

Tablo 14. Evli ve Boşanma Sürecindeki ailelerden gelen çocukların Çocuk/Ergen KİDO alt boyut ve ölçek toplam puanlarına ilişkin betimsel istatistikler

Ölçek	Boyut	Evli				Boşanma Sürecinde			
		Min.	Maks.	A.O.	ss	Min.	Maks.	A.O.	Ss
Çocuk/ Ergen KİDO	Düşmanlık/Saldırganlık	6	22	12,01	4,10	6	22	11,21	3,95
	Bağımlılık	6	24	17,10	3,80	8	24	17,75	3,30
	Öz Saygı	6	19	11,90	2,53	8	20	12,33	2,77
	Öz Yeterlilik	6	18	10,08	3,11	6	23	11,17	3,74
	Duygusal Duyarlılık	6	23	11,14	3,72	6	22	11,97	3,65
	Duygusal Tutarlılık	6	23	15,36	3,36	6	24	14,98	3,72
	Dünya Görüşü	6	21	10,46	3,69	6	21	10,73	3,99
	Toplam Puan		56	129	88,39	15,01	57	138	90,13

Tablo 14’ de görüldüğü gibi; çocuk/Ergen Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDO) her biri 6’şar maddeden oluşan 7 alt boyutlu, çocuk ve ergenlerin psikolojik uyumunu göstermektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 42 ve en yüksek puan ise 168’dir (alt boyutlardan ise alınabilecek en düşük puan 6 en yüksek puan ise 24’tür). Düşük puanlar çocuk/ergenin genel psikolojik uyumunun sağlıklı, yüksek puanlar ise sağlıksız olduğunu göstermektedir.

Anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların kendi kişisel özelliklerini değerlendirmelerine ilişkin karşılaştırmalar tablo 15’ de sunulmuştur.

Tablo 15. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların kişisel değerlendirme ölçeği (KİDO) ve alt boyutları puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-testi (N=288)

Ölçek	Boyut	Anne-Baba	\bar{X}	ss	s_h	t-test		
						t	sd	P
Çocuk	Düşmanlık/	Evli	12,01	4,10	0,34	1,68	286	0,094
	/Erge	Boşanmakta	11,21	3,95	0,33			
n	Bağımlılık	Evli	17,10	3,80	0,32	1,56	286	0,121
		Boşanmakta	17,75	3,30	0,28			
KİDO	Öz Saygı	Evli	11,90	2,53	0,21	1,38	286	0,169
		Boşanmakta	12,33	2,77	0,23			
	Öz Yeterlilik	Evli	10,08	3,11	0,26	2,69	286	0,008*
		Boşanmakta	11,17	3,74	0,31			
	Duygusal	Evli	11,14	3,72	0,31	1,90	286	0,058
	Duyarlılık							
		Boşanmakta	11,97	3,65	0,30			
	Duygusal	Evli	15,36	3,36	0,28	0,92	286	0,361
	Tutarlılık							
		Boşanmakta	14,98	3,72	0,31			
	Dünya Görüşü	Evli	10,46	3,69	0,31	0,60	286	0,550
		Boşanmakta	10,73	3,99	0,33			
	Toplam Puan	Evli	88,39	15,01	1,25	0,92	286	0,360
		Boşanmakta	90,13	17,15	1,43			

* $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır. Evli 144, Boşanmakta 144.

Tablo 15’ de görüldüğü gibi; araştırmaya katılan, anne-babası evli ve anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların genel psikolojik uyumları açısından farklılaşıp farklılaşmadıkları bağımsız gruplar t-testi ile sınanmış ve çocukların sadece Öz Yeterlilik boyutu puanlarının anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur.

Anne-babası evli ve anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların Öz Yeterlilik puanlarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın anne-babası evli olan

çocuklar lehine olduğu bulunmuştur ($t(286) = 2,69, p < .05$). Çocukların alt boyut için algılarına bağlı olarak bulunan ortalama puanlarına bakıldığında, anne-babası evli olan çocukların Öz Yeterlilik puanlarının daha düşük olduğu, dolayısıyla Öz Yeterliliğe ilişkin psikolojik uyum düzeylerinin daha sağlıklı olduğu anlaşılmaktadır.

Anne-babası evli ve anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların psikolojik genel uyum düzeyleri ile Düşmanlık/Saldırganlık, Bağımlılık, Öz Saygı, Duygusal Duyarlılık, Duygusal Tutarlılık ve Dünya Görüşlerine ilişkin psikolojik uyum düzeyleri arasında ise anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır ($p > .05$).

3.3.1. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özelliklerine ilişkin değerlendirme düzeyleri arasındaki ilişkiye dair bulgular

Tablo 16. Ebeveyn kabul ya da red düzeyi ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye dair korelasyon testi

		Anne-Baba Evli		Anne-Baba Boşanmakta	
		Anne EKRÖ	Baba EKRÖ	Anne EKRÖ	Baba EKRÖ
Düşmanlık/Saldırganlık	<i>r</i>	0,085	0,055	0,124	-0,088
	<i>p</i>	0,312	0,510	0,140	0,293
Bağımlılık	<i>r</i>	0,065	-0,057	-0,034	0,071
	<i>p</i>	0,436	0,500	0,690	0,398
Öz Saygı	<i>r</i>	-0,027	-0,126	0,015	-0,052
	<i>p</i>	0,750	0,132	0,857	0,538
Öz Yeterlilik	<i>r</i>	,257**	,224**	0,119	0,08
	<i>p</i>	0,002	0,007	0,156	0,342
Duygusal Duyarlılık	<i>r</i>	,186*	0,047	,184*	0,123
	<i>p</i>	0,026	0,574	0,027	0,143
Duygusal Tutarlılık	<i>r</i>	0,106	0,058	0,13	0,128
	<i>p</i>	0,207	0,492	0,119	0,127
Dünya Görüşü	<i>r</i>	0,051	0,105	0,008	0,111
	<i>p</i>	0,542	0,209	0,923	0,187
KİDO (Toplam Puan)	<i>r</i>	,172*	0,082	0,12	0,082
	<i>p</i>	0,039	0,327	0,153	0,329

* $P < .05$ düzeyinde & ** $P < .01$ düzeyinde anlamlıdır.

Araştırmaya katılan çocukların ebeveyn kabul ya da red düzeyi ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere Pearson korelasyon tekniği kullanılmış ve sonuçları yukarıda, Tablo 16’da verilmiştir.

Anne-babası evli çocukların anneden ve babadan gelen kabul veya red düzeyleri ile kişisel özellikler arasındaki ilişkiler;

Çocukların anneden algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel özelliklerinden öz yeterlilikleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,257$ ve $p<0,01$).

Çocukların anneden algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel özelliklerinden duygusal duyarlılıkları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,186$ ve $p<0,05$). Çocukların anneden algıladıkları kabul veya red düzeyi ile genel psikolojik uyumları (KİDO toplam puanı) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,172$ ve $p<0,05$).

Çocukların babadan algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel özelliklerinden öz yeterlilikleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,224$ ve $p<0,01$).

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların anneden ve babadan gelen kabul veya red düzeyleri ile kişisel özellikler arasındaki ilişkiler.

Çocukların anneden algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel özelliklerinden duygusal duyarlılıkları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,184$ ve $p<0,05$). Baba EKRÖ: Çocukların babadan algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel özellikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

3.3.2 Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların, annelerinden algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özelliklerine ilişkin değerlendirme düzeyleri arasındaki ilişkide babalardan algıladıkları kabul ya da red düzeyini etkisine ilişkin bulgular

Tablo 17. Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların, annelerinden algıladıkları kabul-red düzeyinin yordanmasına ilişkin aşamalı regresyon analizi

Aşama	Değişken	<i>B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>R</i>	<i>R</i> ²
1. Aşama	Çocuk/Ergen KİDO (Toplam Puan)	0,510	0,149	2,55*	0,011	0,149	0,122
2. Aşama	Çocuk/Ergen KİDO (Toplam Puan)	0,042	0,124	2,69*	0,009	0,414	0,291
	Baba EKRÖ (Toplam Puan)	0,191	0,277				

**p*<,05

Anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların, annelerinden algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özelliklerine ilişkin değerlendirme düzeyleri arasındaki ilişkide babalardan algıladıkları kabul ya da red düzeyini etkisini araştırmak üzere çok aşamalı bir regresyon analizi uygulanmış ve sonuçları yukarıda, Tablo 17’de sunulmuştur. Görüldüğü üzere Çocuk/Ergen KİDO toplam puanı tek başına Anne EKRÖ toplam puanındaki varyansın %12,2’sini açıklamaktadır. İkinci aşamada, Baba EKRÖ toplam puanının da denkleme sokulması ile iki değişken birden Anne EKRÖ toplam puanındaki varyansın %29,1’ini açıklar duruma gelmektedir.

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma, anne-babası evli ve boşanmakta olan çocuk ve ergenlerin anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki incelenmeyi amaçlanmıştır. Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan analizlerden elde edilen bulgular literatür ışığında tartışılmıştır. İlk olarak, anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul ya da düzeyleri dair elde edilen bulgular tartışılmıştır. Ardından anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların kişilik özelliklerine dair elde edilen bulgular tartışılmıştır. Son olarak da, anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların kişilik özellikleri ile anne-baba kabul ya da red düzeylerine ilişkin bulgular tartışılmıştır. Araştırmada yanıt aranan sorulara ilişkin bulgular tartışıldıktan sonra, çalışmanın sınırlılıkları ve elde edilen bulguların klinik doğrularını sunulmuştur.

4.1. Anne-babası evli veya boşanma sürecinde olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerine ilişkin bulguların tartışılması:

Anne ile İlgili Değerlendirmeler

Hatırlanacağı üzere, araştırmanın ilk problemi, anne-babası evli veya boşanma aşamasında olan çocukların, algıladıkları ebeveyn kabul-reddi açısından farklılaşp

farklılaşmadıklarıdır. Anne-babası evli ve boşanma aşamasında olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelendiğinde anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları sıcaklık alt boyutu puanları, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Buna göre anne-babası evli olan çocuklar annelerini daha sıcak algılamaktadır. Buradan yola çıkılarak aile bağlılığı anne sıcaklığı ile olumlu, anne saldırganlığı, ihmali ve ayrışmamış reddi ile olumsuz yönde anlamlı ilişkiler gösterdiği sonucuna ulaşabiliriz (Erkman, 1989).

Araştırmanın diğer bulgusu olan anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelendiğinde anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları saldırganlık/ düşmanlık alt boyutu puanlarının anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksek olduğudur. Dolayısıyla bu sonuç; anne-babası boşanmış ama çatışmayan çocuklar, evli ama çatışan anne babası olan çocuklara göre, anne-babalarını çok daha soğuk, saldırgan, ihmalkar, ve reddedici anne-babalar olarak algıladığına yönelik çalışma ile desteklenmektedir (1.Uluslar arası Kabul ve Red Kongresi, 2006). Ayrıca aile bağlılığı anne sıcaklığı ile olumlu, anne saldırganlığı, ihmali ve ayrışmamış reddi ile olumsuz yönde anlamlı ilişkiler gösterdiği sonucuna ulaşabiliriz (Erkman, 1989).

Bununla birlikte Becker, ebeveyn tarafından reddedilmenin, ebeveyn saldırganlığının, çocukta da saldırganlık ve bazı davranış problemlerine yol açtığını ifade etmiştir, reddedilmiş çocukların daha düşmanca ve saldırgan davranmaya eğilimli olduğunu ve kabul edilmiş olanlara oranla dünyaya bakışlarının daha olumsuz olduğunu iddia etmiştir (akt. Rohner, 2002).

Çalışmamızda elde ettiğimiz diğer bulgu anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık alt boyutu puanlarının anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksek olduğudur.

Çocuk örnekleminin yanı sıra ergenlerle yapılan bir yüksek lisans tez çalışmasında da EKAR Kuramı ve ölçeklerinin kullanıldığı görülmüştür. Yapılmış olan çalışmanın en önemli amacı ergenlik döneminde meydana gelen değişimlere uyum sağlama noktasında anne baba tutumlarını algılayış biçimleri ve davranışlarına olan etkisi araştırılmasıdır. Çalışmanın en önemli bulgusunun, annenin ihmalinin çocuk davranışlarını; özellikle de saldırganlığı etkileyen en önemli değişken olduğu belirtilmiştir (Karaca, 2006). Başka bir çalışmaya göre ise aile bağlılığının annenin saldırganlığı ve ihmali ve ayrışmamış reddetme ile olumsuz yönde, algılanan anne sıcaklığı ile olumlu yönde anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuştur (Erkman, 1989).

Çalışmamızda anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları ayrışmamış red alt boyutu puanlarının anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrışmamış red, ortada gözle görülür bir reddetme durumu veya ihmal olmamasına rağmen kişinin kendisinin sevilmediğine ve istenmediğine inanmasıdır. Buradan yola çıkılarak aile bağlılığının annenin saldırganlığı ve ihmali ve ayrışmamış reddetme ile olumsuz yönde algılanan anne sıcaklığı ile olumlu yönde anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuş olması sonuca ulaşabiliriz (Erkman, 1989).

Sonuç olarak çocukların anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerinin anne-babası evli ve boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuş ve anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların anneleri tarafından red edildikleri algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksek olduğu

bulunmuştur. Boşanma süreci evlilikte ki çatışmaların devamı niteliğinde olup yasal prosedürlerin ve dava sürecinde ki velayet, nafaka, maddi ve manevi tazminat gibi konuların tartışılması ebeveynler arasındaki çatışmaların daha fazla yoğunlaşmasına neden olmaktadır ve bu durum çocuklar tarafından hissedilmektedir. Boşanma sürecini de çatışma süreci olarak değerlendirdiğimizde yapılmış olan anne-babası boşanmış ama çatışmayan çocuklar, evli ama çatışan anne babası olan çocuklara göre, anne-babalarını çok daha soğuk, saldırgan, ihmalkar, ve reddedici anne-babalar olarak algıladığına yönelik çalışmada olan araştırmada desteklenmektedir (1.Uluslar arası Kabul ve Red Kongresi, 2006).

Ayrıca esiyle yaşadığı çatışmadan olumsuz etkilenen anne, muhtemelen çocuğuna karşı da daha olumsuz olacak ve bunun sonucunda çocuğu tarafından daha red edici olarak algılanacaktır. Literatürde, konuyla ilgili çalışmalarda, annelerin yaptığı ebeveynliği en fazla etkileyen faktörlerden birisinin, annenin eşiyle olan ilişkisi olduğu bulunmuştur (Rogers ve White, 1998)

Baba İle ilgili Değerlendirmeler

Anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelendiğinde anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları sıcaklık alt boyutu puanlarının anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Buna göre anne-babası çatışmasız ve evli olan çocuklar babalarını kendilerine daha sıcak davranışlar sergilediğini algılamaktadır. Buna göre kabul edici ebeveynlerin sıcaklık göstergeleri ebeveyn sıcaklık düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir ve çatışmasız ailelerde ebeveynin sıcaklık skor düzeyi yüksektir ve bu bağlamda önemli olan ailenin parçalanmış ya da tam olması değil çatışmak ya da çatışmasız oluşudur

eğer anne babalar sevecenlik göstermişse çocuklar güven duygusu geliştiremiyor ve anne baba arasında çatışma varsa çocuklar kendini güvensiz hissediyor (I.Uluslararası Kabul ve Red Kongresi, Varan, 2006). Çünkü boşanma süreci, boşanma sonrasındaki ve evlilik birliğinin devam ettiği süreçten çok daha farklı olup anne ve babanın arasındaki çatışmanın en çok yaşandığı süreçtir. Dolayısıyla çocuklar bu süreçte tüm olumsuzlukları daha yoğun hissetmekte ebeveynin kendisine olan yaklaşımları farklı algılamaktadır.

Çalışmamızda, anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları saldırganlık/ düşmanlık alt boyutu puanlarının anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde parçalanmış ailelerden gelen çocukların, tam ailelerde yaşayan akranlarına göre daha fazla uyumsuz davranışlar gösterdikleri, ayrıca saldırganlık, psikolojik problemler ve okul başarılarında düşme olduğuna dair pek çok araştırma bulgusu vardır (Mechanic ve Hansell 1989, Aral ve Basar 1998, Neher ve Short 1998). Ayrıca boşanma sürecinde anne ve babalar çocukları taraf tutmaya veya arabuluculuk yapmaya zorlamaktadır, evden ayrılan kişi baba olduğu düşünüldüğünde çocukların babasını öfkeli ve saldırgan ebeveyn olarak algılamasına sebep olmaktadır. Ayrıca çoğunlukla çocuğa bakım veren kişinin anne olduğu düşünülecek olursa, annenin çocuğa sözel ve / veya fiziksel açıdan saldırgan davranmasının kişinin depresif belirtiler göstermesinde belirleyici bulunması beklendik bir durum olarak düşünülebilir.

Çünkü annenin saldırgan davranması; çocuğunu dövmesi, ona küfür etmesi veya aşağılayıcı sözler söylemesini içermektedir (Rohner, 1985). Bununla birlikte babanın da reddedici saldırgan olması kişinin benlik değerini sorgulamasına yol açabilir (Garber ve ark., 1997; Robertson & Simons,1989; Simons & Miller, 1987; Wind & Silvern, 1994).

Çalışmamızdan elde ettiğimiz diğer bulgu; anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığı incelendiğinde anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık alt boyutu puanlarının anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Boşanma sürecinde evden ayrılan kişi baba olmaktadır ve çatışmanın yoğun olarak devam ettiği düşünüldüğünde baba, anneye olan öfkesini çocuklarını ihmal ederek anneye bir tepki olarak gösterdiği düşünülmektedir. Parçalanmış ailelerden gelen çocukların birlikte yaşamadıkları ebeveynleri ile kuracakları ilişki onların yaşam kalitelerinin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Bununla birlikte mahkeme kararından memnun olmayan kimi ebeveynler de çocuklarına daha az zaman ayırarak ve ihmal ederek tepkilerini ortaya koyabilmektedirler (Amato ve Keith 1991).

Çalışmanın önemli bulgularından biri, anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların anne-babalarından algıladıkları ayrışmamış red düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığı incelendiğinde ise anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları ayrışmamış red alt boyutu puanlarının anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrışmamış red, ortada gözle görülür bir reddetme durumu veya ihmal olmamasına rağmen kişinin kendisinin sevilmediğine ve istenmediğine inanmasıdır. Buradan yola çıkılarak erkeklerin babaları tarafından aleni olarak reddedilmeler de, daha az sevildiklerine inandıkları sonucuna varılabilir. Bu bulgu Eryavuz'un (2006) yapmış olduğu çalışmayla tutarlılık göstermemektedir. Eryavuz'un (2006) çalışmasında kadın ve erkekler arasında babadan algılanan ayrışmamış red düzeyinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Öngider'in (2006) yapmış olduğu çalışmada evli ve boşanmış ailelerin çocukları algıladıkları ebeveyn kabul veya red düzeyi açısından

incelenmiştir. Bu çalışmada babadan algılanan ayrışmamış reddin boşanmış anne babanın çocuklarında evli anne babaların çocuklarına kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ailenin tam ya da parçalanmış oluşu durumunda da çocuğun reddetmeyi algılamasının en açıklayıcı nedeni; erkek çocukların kız çocuklara oranla ailedeki çatışmadan daha fazla etkilenmesidir. Tam ailede çatışma, parçalanmış aileye oranla daha fazladır ve çocuk sürekli ebeveyn çatışmasına maruz kaldığından kendini daha fazla reddedilmiş algılamaktadır. Bunun en olumsuz sonuçları çocuğun psikolojik uyumunun düşük ve sosyal kaygısının yüksek olmasına neden olmasındır. Reddedilme kaygısı çocuğun sosyal yaşantısına olumsuz olarak yansıtacağı düşüncesinden ve araştırma bulgularından yola çıkarak çatışma tam ailede daha fazla erkek çocukların olumsuz etkilendiğini ama boşanmış ailede çocuğun kendini reddedilmiş hissetmediğini yani çatışmaya maruz kalmadığı için sevgi ve kabul yaşayacaktır (1 .Uluslararası kabul ve red kongresi, Varan, 2006).

Sonuç olarak da, çocukların anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeylerinin anne-babası evli ve boşanma sürecinde olmasına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuş ve anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babaları tarafından red edildikleri algısı, anne-babası evli olan çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Birlikte yaşadığı veya boşandığı eşiyle çatışmalı olan babalar, çatışma yaşamayan babalara göre çocukları tarafından çok daha az kabul edici, hatta red edici olarak algılanmaktadırlar. Bu durum, hem evli hem de boşanmış babalarda aynıdır. Diğer bir deyişle, babalarda eşle çatışma, babanın çocuğuna karşı çok daha red edici olmasına neden olmakta ve çocuğun baba tarafından red edilmesine yol açmaktadır. Boşanma süreci, evlilik yaşamındaki çatışmaların daha fazla yoğunlaştığı ve ebeveynlerin tutumlarının farklılaştığı bir süreç olarak gelişmekte ve çocuklarda bu süreci olumsuz olarak yaşamaktadır. Özellikle davanın

hangi ebeveyn tarafından açıldığını bilmesi çocuğun o ebeveynine yönelik tutumlarında değişikliğe neden olmaktadır.

Çocukların babaları hakkındaki algıları onları ne sıklıkla gördüklerine göre değişim gösterebilir. Örneğin babalarıyla çok seyrek görüşen veya iletişimlerini tamamen yitiren çocuklar şiddete yönelik anıları bastırarak babalarını idealize edebilir, annelerini babalarının yokluğu nedeniyle suçlayabilirler. Periyodik aralıklarla babalarıyla görüşebilen çocuklar ise babalarını kahramanlaştırmadıkları gibi onlar hakkında daha gerçekçi algılar geliştirebilirler. Ayrıca babaları ile düzenli bir şekilde görüşebilen çocuklar anneleri ile de daha olumlu bir ilişki geliştirirler (Smith-Stover ve ark., 2003).

Ayrıca boşanma üzerine yapılan diğer araştırmalarda yer alan çocukların anne baba kabulleri karşılaştırıldığında, hem evli hem de boşanmış ailelerde çocuklar annelerini babalarına göre daha fazla kabul edici olarak algılamaktadırlar (I.Uluslararası Kabul ve Red Kongresi, Rohner, 2006). Varan (2003, 2005) tarafından hem çocuk hem de yetişkin deneklerle yapılan çalışmalarda da gözlemlenmiştir. Ülkemizdeki bir çok ailede babalar, annelerle karşılaştırılacak olursa, çocuklarına karşı daha otoriter ve daha mesafeli bir konuma sahiptirler. Babaların aile içerisindeki bu konumu onların çocukları tarafından daha az kabul edici olarak algılanmalarına neden olmuş olabilir. Literatürdeki konuyla ilgili çalışmalarda da, boşanma sonrasında anne-çocuk ilişkisinde önemli bir farklılaşma görülmezken, baba-çocuk ilişkisinin genellikle değiştiği bulunmuştur (Amato ve Booth, 1996; Amato ve Gilbreth, 1999; Skolnick ve Skolnick, 1999) Çocukların algılarındaki bu önemli farklılığın nedeni babanın evden uzaklaşmış olması olabilir

4.1.1. Anne-babası evli ve boşanma sürecinde olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeyleri, ölçek ve alt boyutları bakımından çocukların cinsiyeti, yaşı, anne-babanın eğitim durumu ve ailenin ekonomik durumuna göre farklılaşmasına ilişkin bulguların tartışılması

Anne İle İlgili Değerlendirmeler

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık alt boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Bu fark kız çocukların lehine olduğu, anne-babası evli olan kız çocuklarda annelerinin kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, erkek çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bunun temelinde kız çocukların erkek çocuklara göre anneleri ile daha yakın ilişkiler içinde olması ve annelerinin kendilerine daha sıcak ilişki kurduğu yönde algının oluşması bulunabilir. Nitekim Arditti (1999), boşanmış aile çocukları ile yaptığı nitel bir çalışmada boşanmadan sonra özellikle kız çocuklarının anneleri ile daha yakın ve sıcak ilişki kurduklarını bulmuştur.

Çalışmamızda anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukların lehine olduğu, anne-babası evli olan erkek çocuklarının annelerinin kendilerine karşı olumsuz, saldırganlık ve düşmanlık içeren davranışlar gösterdiği algısı, kız çocuklarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. (Özdiker, 2002)'in erkeklerin, annelerinin gösterdiği saldırganlık davranışını algılamalarının kızlarda daha yüksek olduğunu ortaya çıkaran çalışması da çalışmanın bu bulgusunu desteklemektedir.

Çalışmamızda elde ettiğimiz bir diğer bulgu anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ihmal ve kayıtsızlık boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu, anne-babası evli olan erkek çocukları, kız çocuklarından daha fazla, anneleri tarafından kendilerinin ihmal edildikleri ve ihtiyaçlarına kayıtsız kalındıkları algısında oldukları bulunmuştur. Bu sonuca göre anne-babası evli olan erkek çocukları kız çocuklarından daha fazla anneleri tarafından red edildikleri algısına sahip olduğu bulunmuştur. Bu bulguların açıklanmasında özellikle döngüsel nedensellik üzerinde durulmuş ve ebeveyn reddinin çocukta isyankar davranışları, isyankar davranışların ise daha fazla ebeveyn reddi getirdiği düşünülmektedir, bu durumda annesi tarafından red edildiğini düşünen çocuk annesinin kendisinin ihtiyaçlarına (sevgi, şefkat, yemek, giyinme vb.) ilgisiz kaldığını ve kendisini ihmal ettiğini düşünecektir.

Ayrıca evli ailelerde çatışma yaşayan hem anne hem de babalar, çatışma yaşamayan evli anne babalara göre, çocukları tarafından daha soğuk, daha saldırgan, daha ilgisiz ve red edici olarak algılanmaktadırlar. Diğer yanda, boşanmış ailelerdeki çocuklar, annelerini (babasıyla çatışması olsun veya olmasın) hemen hemen aynı düzeyde kabul edici olarak algılamaktadırlar. Ancak, bu durum, söz konusu babalar olduğunda değişmektedir.

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrılmamış red boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu, anne-babası evli olan erkek çocukları, kız çocuklarından daha fazla, anneleri tarafından red edildikleri algısına sahip oldukları bulunmuştur. Ülkemizde ve yurt dışında yapılan araştırmalarda aile içinde alınan sorumluluklarda kız çocukların erkek çocuklara göre daha fazla sorumluluk aldığı,

bu nedenle erkek çocukları cinsiyet rol standartlarında hem annelerinden hem de babalarından farklı tutumlarla karşılaşmaktadır. Özellikle ev ile ilgili faaliyetlerin tüm sorumluluğu ait olan anne sorumluluklar ve cinsiyet rolleri noktasında kız çocuğu ile yakınlık kurabilmekte, bu durum erkek çocuklarında anneleri tarafından red edildikleri algısına sebep olabileceği düşünülmektedir (Şafak, 1996).

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu, anne-babası evli, kız çocuklarının annelerine ilişkin kabul edilme algıları erkeklerden daha olumlu olduğu, anne-babası evli olan erkek çocukları, kız çocuklarından daha fazla, anneleri tarafından red edildikleri algısına sahip olduğu bulunmuştur. Özdiker (2002) annelerin çocuklarına karşı olan kabul veya red davranışlarının çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmadığını belirtmiştir, bu sonuç bu araştırma araştırma sonucuyla çelişmektedir. Ansari (2002) ise ebeveynlerin çocuklarına karşı olan kabul ve red davranışlarının onların cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini, annelerin hem erkek hem de kız çocuklarına karşı kabul veya red davranışlarını aynı oranda gösterdiğini belirtmiştir. Aynı şekilde Turner ve diğerleri (2001) ebeveynlerin çocuklarına karşı olan kabul davranışlarının nedenlerinin çocukların cinsiyet farklılığından kaynaklanmadığı, çocukların cinsiyeti ile ebeveyn kabul arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını belirtmiştir. Buna karşın Bao ve diğerleri (1999) annelerin çocuklarına karşı olan kabul davranışlarının erkek ve kız çocuklarına göre farklılık gösterdiğini belirtmiştir.

Baba İle İlgili Değerlendirmeler

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin saldırganlık/düşmanlık boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde

farklılaştığı, bu farkın kız çocukların lehine olduğu, anne-babası evli olan erkek çocuklarının babalarının kendilerine karşı olumsuz, saldırganlık ve düşmanlık içeren davranışlar gösterdiği algısı, kız çocuklarından daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Erkek çocukların kızlardan daha fazla olarak babaları tarafından sevilmediklerine inanmaları ödipal çatışmanın çözümlenmesinde sorun yaşadıklarını düşündürmektedir. Çatışmanın çözülememesi durumunda, erkek çocukların annelerine daha yakın olmak ve onun ilgisini kazanmak konusunda babalarıyla rekabet etmeleri, babalarıyla aralarına mesafe girmesine ve hatta 'kıskançlık' ve 'kırgınlık' hissetmelerine ve kendilerinde babalarının saldırganlık ve düşmanlık içeren davranışlar gösterdiği algısı oluşmasına sebep olabilir. Ayrıca yaşamın ilk yıllarında bakım verme işlevi dolayısıyla anne ile olan yakınlık kaçınılmazdır, ikinci yıldan itibaren anne-çocuk ilişkisinde ayrışma ve çocuğun özerkliğini kazanma süreci başlamakta; böylelikle babanın çocuğun yaşamındaki önemi artmakta ve babalar annelerle birlikte çocukların sorumluluklarını almaktadır (Solmuş, 2010). Bu evre de babanın kural koyma çabaları ve aile içinde otorite durumunu oluşturması, erkek çocuk tarafından ödipal dönemin uzantısı olarak, babanın bu davranışını saldırgan ve düşmanca olarak algılayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu olan anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin ayrışmamış red boyutu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu, anne-babası evli olan erkek çocukları, kız çocuklarından daha fazla, babaları tarafından red edildikleri algısına sahip oldukları bulunmuştur. Ayrışmamış red, ortada gözle görülür bir reddetme durumu veya ihmal olmamasına rağmen kişinin kendisinin sevilmediğine ve istenmediğine inanmasıdır. Bu durumda erkek çocukların kızlardan daha fazla olarak babaları tarafından sevilmediklerine inanmaları ödipal çatışmanın

çözümlemesinde sorun yaşadıklarını düşündürmektedir. Buradan yola çıkılarak erkeklerin babaları tarafından aleni olarak reddedilmeler de, daha az sevildiklerine inandıkları sonucuna varılabilir. Bu bulgu Eryavuz'un (2006) yapmış olduğu çalışmayla tutarlılık göstermemektedir. Eryavuz'un (2006) çalışmasında kadın ve erkekler arasında babadan algılanan ayrışmamış red düzeyinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Öngider'in (2006) yapmış olduğu çalışmada evli ve boşanmış ailelerin çocukları algıladıkları ebeveyn kabul veya red düzeyi açısından incelenmiştir. Bu çalışmada babadan algılanan ayrışmamış reddin boşanmış anne babanın çocuklarında evli anne babaların çocuklarına kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın kız çocukları lehine olduğu, anne-babası evli, kız çocuklarının babalarına ilişkin kabul edilme algıları erkeklerden daha olumlu olduğu, anne-babası evli olan erkek çocukları, kız çocuklarından daha fazla, babaları tarafından red edildikleri algısına sahip olduğu bulunmuştur. Baba ile çocuk arasında çok küçük yaştan itibaren kurulan sıcak yakın ilişkiler çocuk tarafından daha çabuk kabulünü sağlar ayrıca çocuğun ihtiyaçlarına gerçekçi ve günümüz koşullarına uygun olarak yerine getiren ona cesaret veren, sorunlarını paylaşan ve kurallara niçin uyması gerektiğini açıklayarak uymasını bekleyen bir otorite figürünün çocuğun gelişiminde, sağlıklı bir kişilik yapısına sahip olmasında etkin olduğu kabul edilmektedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki boşanma olgusundan en çok erkek çocukları olumsuz etkilenmektedirler ve çocuğun gelişiminde otorite figür olarak yer sahibi olan babanın boşanma sürecinde evden ayrılması ve kısıtlı zamanlarda çocuk ile

görüşmesi gibi durumların çocuğun babası tarafından red edildiği algısına sebep olmaktadır.

Erkek çocukların kızlardan daha fazla olarak babaları tarafından sevilmediklerine inanmaları ödipal çatışmanın çözümlenmesinde sorun yaşadıklarını düşündürmektedir. Çatışmanın çözülememesi durumunda, erkek çocukların annelerine daha yakın olmak ve onun ilgisini kazanmak konusunda babalarıyla rekabet etmeleri, babalarıyla aralarına mesafe girmesine ve hatta ‘kıskançlık’ ve ‘kırgınlık’ hissetmelerine sebep olabilir. Ancak babayı kıskanmak, ona öfkelenmek hatta onu sevmemek baş edilebilir duygular olmadığı için, psikanalitik kuramda belirtildiği üzere savunma mekanizmalarından biri olan ‘yansıtmayı’ kullanarak babalarının onları sevmediklerine inanabilirler. Bu nedenle de babalarından algıladıkları red düzeylerinde erkekler ve kadınlar arasında fark olmuş olabilir. Kız çocukları da doğal olarak bu psikososyal gelişim süreçlerinden geçmektedir. Onlar da babalarına ilgi duymakta ve anneyi rakip olarak görmektedir ki bu durum da ‘Elektra Karmaşası’ olarak adlandırılır. Literatürdeki çalışmaları derlediği yazısında Rohner ve Veneziano (2001), özellikle erkek çocukların cinsiyet rolüyle ilgili çalışmaların maskülen babaların sıcak ve ilgili olduğu durumlarda çocuğun erkek rolüyle barışık olduğunu gösterdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Lamb’ın (2000) çalışmasında çocuklarıyla ilgili babaların çocuklarının ilgisiz olanlara kıyasla bilişsel ve sosyal düzeyde daha başarılı, psikolojik açıdan uyumlu ve daha empatik oldukları bulunmuştur. Literatürdeki bir çok yayın, babanın yokluğu ve ilgisizliğinin çocukta antisosyal davranışlar ve yetişkinlerde de yakın ilişki kurmada ve sürdürmede güçlüklerle ilişkili olduğu yönündedir. Ancak, bu durum, söz konusu babalar olduğunda değişmektedir.

Boşanmış anne-babalara sahip çocuklar, anne-baba çatışmalı olduğunda, babalarını (anne-babası boşanmış ama çatışma yaşamayan çocuklara göre) çok daha soğuk, saldırgan, ihmalkar, ve red edici olarak algılamaktadırlar (Öngider,2006).

Anne ile ilgili Değerlendirmeler

Çalışmamızda anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyutu puanları yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın 9-11 yaş grubundaki çocukların lehine olduğu, anne-babası evli olan 9-11 yaş grubundaki çocukların annelerinin kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, anne-babası evli olan 15-17 yaş grubundaki çocuklardan daha yüksektir/olumlu olduğu bulunmuştur. bu yaş grubu son çocukluk dönemi olarak değerlendirilmekte ve bu evre de çocuklar henüz aileye bağımlı olarak yaşamaktadır. Lundberg, Perris ve Adolfsson (1999) zamana bağlı kültürel değişimlerin ebeveyn yetiştirme tutumlarından neleri kapsadığını inceledikleri araştırmada; yaş grupları arasında küçük, fakat birbirini izleyen yaş artışının ebeveynin duygusal sıcaklığının ve bakımının algılanmasında önemli farklılıkların olduğu; yaşın azaldığı deneyimlerde ise ebeveyn reddinin algılandığı bulunmuştur. Bu araştırmanın sonuçları araştırmanın sonuçları ile çelişmektedir. Rohner ve Pettengill (1985) Kore'de 15-18 yaş arası 62 erkek, 63 kız çocuğu üzerinde yaptıkları araştırmalarında ebeveyn kontrolünü algılayan bireylerin bunu ebeveyn kabul olarak algıladıkları, kontrolü uygulayan ebeveynlerin ılımlı olan ebeveynlerden daha çok çocuklarına karşı sıcak ve kabul edici olduklarını saptamışlardır. Araştırmacılar bu çelişkili sonuçların kültürel değer ve yargılarla bağlantılı olduğunu tartışmışlardır.

Çalışmamızdan elde ettiğimiz bir diğer bulgu anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının yaş ile anlamlı bir şekilde farklılaştığı bu farkın 9-11 yaş grubundaki çocukların lehine olduğu, 9-11 yaş grubundaki çocukların annelerine ilişkin kabul edilme algıları diğer büyük yaştaki çocuklara göre daha olumsuz olduğu bulunmuştur. Annenin çocuğu daha kabullenici olması ve sıcak davranışlar için de olması, çocuk odaklı bir ebeveynlik tutumu benimsemesi, annenin kendisinin de boşanma sonrasında daha mutlu olmasına katkı sağlamaktadır. Anne-babası tarafından terk edilmeyeceğine inanan çocuklar, boşanma sonrasında daha sağlıklı bir uyum süreci geçirmektedir (Solmuş, 2010).

Dokuz ile on iki yaşları arasındaki bir çocuğun aile içi parçalanmaya ilk tepkisi yaşanan durumla ilgili ebeveynlerden birini suçlamaktır. Çocuklar ebeveynlerden birine ya da her ikisine birden kızgınlık duyguları yasayabilirler (Eksi; 1990). Özellikle boşanma sürecinde çocukların dava sürecine ve bu süreçte velayet, nafaka vs gibi nedenlerle çatışan anne ve babaya karşı kızgınlık duymakta ve ayrıca anne ve baba boşanma sürecinde daha küçük yaşlarda çocuğun velayetini alma noktasında baba daha çekimser davranırken 9-11 yaş grubundaki çocukların velayetini yani çocuğun bu dönemdeki bakım ve sorumluluğunu alma noktasında ısrarcı olabilmekte bu durum ebeveynler arasında daha çok çatışmaya neden olabilmekte ve ebeveynlerin bu çatışma da çocuklarda kendilerinin red edildiğine yönelik bir algıya neden olduğu düşünülmektedir. Ancak Wolchik ve ark. (2000) tarafından anne-babası son iki yıl içerisinde boşanmış, boşanma sonrası anneleriyle yaşayan, 8–15 yaş arası 678 çocuk ve anneleri ile yapılan olmasının, çocuğu boşanmanın olumsuz etkilerine karşı koruduğu bulunmuştur.

Grych ve Fincham (1994), boşanmaya uyumunda en önemli etkenlerden birinin çocuğun yaşı olduğunu belirtmiştir. Çünkü, çocuğun sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimini tamamlaması, boşanma sürecine verdiği tepkiyi ve boşanmayı anlamlandırmasını etkilemektedir. Hetherington (1979) ise, çocuğun uyumunun yaşa göre farklılaşmadığını, farklı yaşlardaki çocukların farklı baş etme mekanizmaları ve davranış sorunları olduğunu belirtmiştir. Ancak, yaşca küçük olan çocukların bilişsel yetenekleri ve sosyal becerileri sınırlı olduğu için, boşanmaya uyumları ile ilgili daha az veri vardır. Yaşca daha büyük olan çocukların ise birlikte olmadığı ebeveyniyle görüşme sıklığı ve kalitesi iyiye boşanmaya uyumunun daha iyi olduğunu gösteren çalışmalar da vardır.

Baba ile ilgili Değerlendirmeler

Anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları sıcaklık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı, anne-babası evli olan 9-11 yaş grubundaki çocukların babalarının kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, 15-17 yaş grubundaki çocuklardan daha yüksektir/olumlu olduğu bulunmuştur. Lundberg, Perris ve Adolfsson (1999) zamana bağlı kültürel değişimlerin ebeveyn yetiştirme tutumlarından neleri kapsadığını inceledikleri araştırmada; yaş grupları arasında küçük, fakat birbirini izleyen yaş artışının ebeveynin duygusal sıcaklığının ve bakımının algılanmasında önemli farklılıkların olduğu; yaşın azaldığı deneyimlerde ise ebeveyn reddinin algılandığı bulunmuştur.

Amerika, Almanya da ve Kore de yapılan araştırmalar da ana-babanın çocuğu sıkı denetiminin, çocuklarca ana-baba tarafından reddedilme olarak algılandığı bulgulanmıştır (Rohner, 1978; Saavedra, 1980). Ancak, Japonya'da ve Kore de aynı

ana-baba denetiminin, çocuğun gözünde ana-babası tarafından sevilme ve kabul edilme olarak görüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Başka deyişle, Amerikalı ve Alman çocuklarla ergenler ana babalarının kendilerine uyguladığı sıkı disiplini az sevildikleri şeklinde yorumlarken, Koreli ve Japon çocuklar da bu durum söz konusu değildir. Alman ve Türk ergen çocukların karşılaştırıldığı araştırmalarda da benzer sonuçla karşılandı (Hantal, Kağıtçıbaşı ve Ataca,2006).

Çalışmamızdan elde ettiğimiz bir diğer bulgu anne-babası evli olan çocukların babalarından algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaştığıdır. Anne-babası evli, 15-17 yaş grubundaki çocukların babalarının kendilerini ihmal ettiği ve ihtiyaçlarına karşı kayıtsız kaldığı algısı, 9-11 yaş grubundaki çocuklardan daha yüksektir. Bu yaştaki çocuklar ergenlik döneminde olup bu dönemde ki gençler aile içinde farklı beklentiler içine girmekte, bu beklentileri aileden ayrı olarak bağımsız hareket edebilme, akranları ile daha fazla bir arada olma, ev den ayrı olarak yaşama, daha fazla maddi gereksinimler içinde olmaları nedeniyle çoğu zaman anne-babası ile çatışma yaşamaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanmadığı zamanda anne ve babasının kendisini ihmal ettiğini düşünmektedir.

Bu konu ile ilgili olarak Amerika, Almanya da ve Kore de yapılan araştırmalar da ana-babanın çocuğu sıkı denetiminin, çocuklarca ana-baba tarafından reddedilme olarak algılandığı bulgulanmıştır (Rohner, 1978; Saavedra, 1980). Ancak ,Japonya'da ve Kore de aynı ana-baba denetiminin, çocuğun gözünde ana-babası tarafından sevilme ve kabul edilme olarak görüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Başka deyişle, Amerikalı ve Alman çocuklarla ergenler ana babalarının kendilerine uyguladığı sıkı disiplini az sevildikleri şeklinde yorumlarken, Koreli ve Japon çocuklar da bu durum

söz konusu değildir. Alman ve Türk ergen çocukların karşılaştırıldığı araştırmalarda da benzer sonuçla karşılandı (Hantal, Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2006).

Çalışmamızda anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bu farkın 9-11 yaş grubundaki çocukların lehine olduğu, 9-11 yaş grubundaki çocukların annelerine ilişkin kabul edilme algıları diğer büyük yaştaki çocuklara göre daha olumsuz olduğu bulunmuştur.

Boşanmanın etkilerine çocuk yönünden bakıldığında, üç temel nokta dikkate alınmalıdır. Bunlardan ilki, boşanmanın çocuğun günlük yaşamında ortaya çıkardığı değişikliklerdir. İkinci sorun, çocuğun boşanma sürecinde kaç yaşında olduğudur. Okul öncesi dönemde ve ergenlik çağında ortaya çıkan olumsuz etkiler diğer yaş gruplarına göre daha fazla olabilmektedir. Çünkü gelişimsel süreç içerisinde okul öncesi ve ergenlik dönemleri benmerkezciliğin en yüksek olduğu gelişim evreleridir. Bu yapısı nedeniyle boşanmanın kusurunu kendisinde arayabilecek çocuk, ebeveynlerinin boşanmasından daha fazla olumsuz etkilenecektir. Üçüncü temel nokta ise boşanma durumunda çocuğun kimin yanında kalacağıdır. Velayet ile ilgili verilecek karar, boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini doğrudan biçimlendirecektir (Cüceloğlu, 2005). Dokuz ile on iki yaşları arasındaki bir çocuğun aile içi parçalanmaya ilk tepkisi yaşanan durumla ilgili ebeveynlerden birini suçlamaktır. Çocuklar ebeveynlerden birine ya da her ikisine birden kızgınlık duyguları yaşayabilirler (Eksi, 1990).

Özellikle boşanma sürecinde çocukların dava sürecine ve bu süreçte velayet, nafaka vs gibi nedenlerle çatışan anne ve babaya karşı kızgınlık duymakta ayrıca anne ve babası boşanma sürecinde olan daha küçük yaşlarda çocuğun velayetini alma

noktasında baba daha çekimser davranırken 9-11 yaş grubundaki çocukların velayetini yani çocuğun bu dönemdeki bakım ve sorumluluğunu alma noktasında baba ısrarcı olabilmekte bu durum ebeveynler arasında daha çok çatışmaya neden olabilmekte ve ebeveynlerin bu çatışmaları çocuklarda kendilerinin red edildiğine yönelik bir algıya neden olduğu düşünülmektedir.

Anne ile İlgili Değerlendirmeler

Anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık alt boyutu puanları ailenin ekonomik boyutuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın ekonomik durumu ‘Çok iyi’ ve ‘İyi’ olan çocukların lehine olup anne-babası evli ve ekonomik durumu ‘Çok iyi’ ve ‘İyi’ olan çocukların annelerinin kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, daha yüksektir olduğu bulunmuştur. Child Trends (2002) Amerika’da anne ve babaların ebeveynliği üzerine yaptıkları çalışmada; annelerin yaşlarının, aile üyelerinin, eğitim düzeylerinin, çalışıp çalışmamalarının ve ailenin gelir düzeyi gibi değişkenlerin annelerin çocuklarına karşı gösterdikleri fiziksel sıcaklık-yakınlık, çocuklarına olan sevgileri ve çocuklarının yaptıklarına karşı takdir edici davranışları üzerinde etkili olduğunu saptamışlardır.

Ebveyn Kabul-Red Ölçeği’ni (EKRÖ) ve Kişilik Değerlendirme Ölçeği’ni kullanarak iki sosyo-ekonomik düzeydeki (orta/üst ve alt) ilkökul çocuklarının ebeveyn kabul reddi algılamaları ile kişilik değerlendirmeleri arasındaki ilişkiyi incelenmişlerdir. Orta ve üst düzey çocuklarının düşük düzeye göre daha fazla kabul ve daha az red algıladıklarını bulmuşlardır. Ayrıca algılanan anne sıcaklığı arttıkça kişiliğe yönelik olumsuz değerlendirmelerin azaldığını saptamışlardır (Polat ve Sunar, 1988).

Toran'ın (2010) çalışmasında, annelerin çocuklarına karşı olan kabul ve red davranışları ile annelerin öğrenim düzeyleri ve ailelerinin gelir düzeyleri arasında ise anlamlı düzeyde bir fark bulunmamıştır. Annelerin kabul-red davranışları çocukların cinsiyetine göre hem alt hem de üst sosyokültürel düzeyde önemsiz bulunmuştur. Ancak annelerin hem kız hem de erkek çocuklarına karşı olan kabul ve red davranışlarının alt ve üst sosyokültürel düzey arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Araştırmanın bulguları annelerin çocuklarına karşı olan kabul ve red davranışları üzerinde sosyokültürel değişkenlerin sosyokültürel düzeye göre etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın diğer bir bulgusuna göre anne-babası evli olan çocukların annelerinden algıladıkları ihmal ve kayıtsızlık boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı, anne-babası evli ve aile ekonomik durumu 'Orta' olan çocuklar, anneleri tarafından diğer çocuklara göre daha çok ihmal edildikleri ve ihtiyaçlarına karşı kayıtsız kalındığını düşündükleri bulunmuştur. Bu konu ile ilgili yapılmış olan Raver (2003) düşük gelirli ailelerde çalışma durumunun depresyon belirtileri ve ebeveynlik üzerindeki etkisini incelediği araştırmada gelir düzeyi düşük olan ailelerde yaşayan annelerin çocuklarına karşı olan ilgi, yardım ve çocukların bakım ihtiyaçlarını karşılama davranışlarında azalmanın görüldüğünü ve gelir düzeyinin düşük olmasının annenin eşi ile olan ilişkileri üzerinde olumsuz etkisi olduğunu belirtmiştir.

Rothbaum (1988) annelerin çocuklarına karşı olan kabulü ve sosyal beceriler arasında karşılaştırdığı çalışmasında annelerin eğitim düzeyleri ile sosyo-ekonomik durumlarına göre ebeveyn kabulünün paralellik gösterdiğini bulmuştur (akt. Schneider 1993).

Özdiker (2002) annenin çocuğunu kabul ve red davranışının ekonomik düzeye göre değiştiğini ve ekonomik düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarını daha çok kabul ettiklerini belirtmiştir. Hill ve diğerleri (2003) ise ailenin gelir düzeyinin annenin çocuğuna gösterdiği kabul, düşmanlık ve annenin depresyon durumunu etkilediğini belirtmiştir.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1993) ailedeki birey sayısının artmasıyla çocuğa yönelik şiddet oranının arttığını belirtmiştir. Alt sosyo-kültürel düzeye sahip annelerin ailelerinde yaşayan birey sayısı ile çocuklarına gösterdikleri ilgisizlik-ihmal davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak, Meesters ve diğerleri (1995) aile içerisinde yaşayan bireylerin bireysel farklılıklarının ve aile içindeki nüfuzlarının çocukları etkilediği, bu çocukların ebeveynleri ilgisiz ve ihmalkar olarak algıladığını belirtmiştir. Üst sosyo-kültürel düzeye sahip annelerin sahip olduğu çocuk sayısı ile çocuklarına gösterdikleri ilgisizlik-ihmal, saldırganlık-kin ve ayrıştırılmamış reddetme davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna karşın Hwang ve James-Roberts (1998) çocukların aile yapılarının onların duygusal ve davranışsal problemleri ile ilişkili olduğu, çekirdek ailede yaşayan çocukların geniş ailede yaşayan çocuklara oranla daha az duygusal ve davranış problemleri yaşadıklarını belirtmiştir.

Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların ise annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı, anne-babası boşanma sürecinde ve ailesinin ekonomik durumu ‘Çok iyi’ olan çocukların annelerine ilişkin kabul edilme algıları, diğer ekonomik durum grubundaki çocuklara göre daha olumsuz olduğu bulunmuştur. Özdiker (2002) in araştırmasının sonucuna göre annenin çocuğunu kabul veya red davranışının ekonomik düzeye göre değişmekte ve ekonomik düzeyi yüksek olan annelerin

çocuklarını daha çok kabul ettiği sonucuna ulaşılmış olup bu araştırmanın sonuçları ile çelişmektedir. Boşanma süreci yasayan kadınlarda duygusal ve psikolojik semptomlar görülebilmektedir. Bu olumsuz duygu durumu, yaşanan ekonomik kaygılar ve gelecek belirsizliği ile birleşince annelerin ebeveynlik yeteneği azalabilmekte ve bu durum çocuklara yansiyabilmektedir (Amato 2003). Boşanmış kadınlar, özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde boşanma nedeniyle ekonomik açıdan yoksulluğa düşme riskini daha fazla yaşamaktadır. Gelir azalması kadında strese yol açmakta, boşanmanın sebep olduğu duygusal sorunlar ve ekonomik yetersizlik arasında kalan annenin bulunduğu durum, çocuğu da olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Kurdek 1991).

Parçalanmış ailelerde yasayan çocukların, ebeveynlerinin gelirinin düzenli olması, ayrıca gelir yüksekliği, çocuğa daha fazla sosyal imkan sağlama fırsatı sunduğundan, çocuğun kendisini daha rahat ifade edebilmesinin yolunu açarak, çocuğun boşanmaya uyumunu kolaylaştırmaktadır (Stewart ve ark. 2000). Bununla birlikte özellikle evlilik birliği içerisinde çalışmayan kadının, boşanma sürecinde ve sonrasında çalışmak zorunda kalması sebebiyle, gelirin sürekliliği sağlanmasına rağmen, ebeveynlik rolünü yerine getirirken zorlanma ihtimali çocuğun örselenmesinin yolunu açabilmektedir (Yörükoglu 2003).

Baba İle İlgili Değerlendirmeler

Çalışmamızda anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları kabul veya red düzeyinin sıcaklık boyutu puanları ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bu farkın ‘Çok iyi’ olan çocukların lehine olup anne-babası evli ve ekonomik durumu ‘Çok iyi’ olan çocukların

babalarının kendilerine karşı sevgi ve sıcaklık içeren davranışlar sergilediği algısı, daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Ailenin ekonomik ve sosyal yapısının yüksek düzeyi, yaşanacak olumsuz olayların etkilerini azaltabilmektedir (Küçükkendirci 2000). Ayrıca ailenin sosyo-ekonomik koşulları çocuğun kişiliğini ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Çocuğun boşanma sonucunda ebeveynini kaybetmesine, sosyo- ekonomik düzeyden kaynaklanan yaşam koşulları da eklenince, çocuk gelecekle ilgili kaygıları daha yoğun yaşayabilir (Başar, 1996). Uluğtekin (1977) tarafından yapılan çalışma sonucunda toplumsal ekonomik düzey yükseldikçe çocukların daha uyumlu kişilik özelliği geliştirdikleri saptanmıştır

Khaleque ve Rohner (2002) ebeveynlerin çocuklarına karşı ifade ettikleri sıcaklık, sevgi davranışları ya da bu davranışların olmadığı, kin, saldırganlık ilgisizlik, ihmal ve ayrıştırılmamış red davranışlarının oranının kültüre, etnik kökene, sosyal sınıfa cinsiyetlere ve diğer demografik bilgilere göre farklılıklar içerdiği ancak bu davranışların ifade edilme biçimlerinde benzerlikler olduğu bulunmuştur.

Çalışmamızda anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların babalarından algıladıkları saldırganlık/düşmanlık, ihmal ve kayıtsızlık, ayrışmamış red boyutuna ilişkin kabul veya red düzeyi puanlarının ailenin ekonomik durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı, anne-babası boşanma sürecinde ve ekonomik durumu ‘Kötü’ olan çocukların babalarının kendilerine karşı saldırganlık/düşmanlık, ihmal ve kayıtsızlık, ayrışmamış red içeren davranışlar sergilediği algısı, daha yüksek olduğu bulunmuştur. Anne-babası boşanma sürecinde ve ailesinin ekonomik durumu ‘Kötü’ olan çocukların babalarına ilişkin kabul edilme algıları, ailesinin ekonomik durumu ‘Çok iyi’ ve ‘İyi’ olan diğer iki gruptaki çocuklara göre daha olumsuz olduğu

bulunmuştur. Bazı evliliklerde çocukların sorumluluğu tek ebeveyn üzerine yüklenmektedir. Bu durum boşanma sürecinde de daha belirginleşmektedir, sorumluluğu almayan çocuğu aramamakta, maddi veya manevi zorunluluğunu yerine getirmektedir. Boşanma sürecinde veya boşanma sonrasında da evden ayrılan kişi baba olmakta ve çocuklar anne ile kalmaktadır, boşanma sürecinde ve sonrasında baba, çocukların ihtiyaçları noktasında nafaka yükümlüğü ile sorumlu olmaktadır ancak sosyo ekonomik durumu kötü olan çocuklar babalarının bu yükümlüklerini yerine getirmemesinden dolayı babasının kendisini ihmal ettiğini düşünmektedir (Şenol,2006).

Ayrıca Haktanır, Aral, Alisinanoğlu, Baran, Başar, Köksal ve Bulut (1998) 'ın sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan ailelerde ebeveynlerin çocuklarına karşı cezalandırıcı, kısıtlayıcı, istismar ve ihmale varan tutumlar sergiledikleri, sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe çocuklara karşı olumsuz yaklaşımların azaldığı ve daha demokratik tutumların yer aldığını belirtilmiştir. Tam ailede yaşayan çocukların, parçalanmış ailede yaşayan çocuklara oranla kendilerini daha olumlu, pozitif algıladıkları, ancak ailede problemlerin artmasıyla çocuk ihmalinin arttığı belirtilmiştir.

4. 2. Anne-babası evli veya boşanma sürecinde olan çocukların kişisel özelliklerine ilişkin bulguların tartışılması

Anne-babası evli ve anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların Öz Yeterlilik puanları anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farkın anne-babası evli olan çocuklar lehine olduğu bulunmuş olup anne-babası evli olan çocukların Öz Yeterlilik puanlarının daha düşük olduğu, dolayısıyla Öz Yeterliliğe ilişkin psikolojik uyum düzeylerinin daha sağlıklı olduğu bulunmuştur. Algılanan ebeveyn reddi daha önce

açıklanan yedi farklı ölçülebilir kişilik eğilimi ile birlikte görülmektedir (Rohner, 1986). Sözü edilen bu yedi kişilik eğilimi bir bütün olarak psikolojik uyumu ya ad uyumsuzluğu temsil etmektedir (Rohner, 1999). Yapılan araştırmalar algılanan ebeveyn kabul-reddi ve psikolojik uyum arasındaki ilişkinin kültürler arası olduğu varsayımını desteklemektedir (Rohner, 1999).

Cournoyer (2000) bu sonuçların elde edildiği ve tekrarlandığı Amerika, Hindistan, Pakistan, Peru, Japonya, Nijerya, Türkiye gibi değişik ülkelerdeki gruplarla ilgili benzer bulguları açıklamıştır. Buna ek olarak tüm dünyadan deneğin katıldığı 43 çalışmayla yapılan meta-analizin sonuçları da algılanan ebeveyn kabul reddi ile psikolojik uyum arasındaki ilişkinin tüm çalışmalarda görüldüğüne dikkat çekmiştir. Hem çocukların hem de yetişkinlerin psikolojik uyumları ile çocukluk döneminde yaşanan ebeveyn kabulü arasında doğrusal ilişki olduğu bildirilmiştir (Khaleque, 2002). Kendini reddedilmiş algılayan tüm deneklerin aynı zamanda kendini bir biçimde saldırgan bulduğu, öz-değerleri ve öz-yeterliklerinde bozulma olduğunu hissettikleri, duygusal açıdan tepkisiz ve tutarsız oldukları ve olumsuz bir dünya algılarının olduğu söylenebilir (Rohner, 1986). Anne-babası tarafından terk edilmeyeceğine inanan çocuklar, boşanma sonrasında daha sağlıklı bir uyum süreci geçirmektedir (Solmuş, 2010).

4.3. Anne-babası evli veya boşanma sürecinde olan çocukların, anne ve babalarından algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye ilişkin bulguların tartışılması

Anne İle İlgili Değerlendirmeler

Anne-babası evli çocukların anneden algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel özelliklerinden öz yeterlilikleri, duygusal duyarlılık ve psikolojik uyumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Anne kabul düzeyi arttıkça öz yeterlilikleri, duygusal duyarlılık ve psikolojik uyumları artmakta, aynı şekilde anne red düzeyi arttıkça öz yeterlilikleri, duygusal duyarlılık ve psikolojik uyumları artmaktadır

Yaşamın ilk yıllarından itibaren çocukla birlikte olan ebeveyn anne olmaktadır ve çocuğun ilk rol modeli, sıcaklığı alacak kişi annesidir.

Çocuğun kendisi ile ilgili yetersizlik duyguları, günlük yaşamın taleplerini karşılamada yetersiz kaldığını düşünmesi, kişinin istediği şeyler için yeterince mücadele edemediğini hissetmesi bir nevi kendisine güvenmesi ebeveynlerinden aldığı güven ile ilgili olup ilk iletişime geçtiği yakınlık kurduğu kişi anne olduğu için annenin çocuğun yeterlilik ve psikolojik uyumlarındaki etkisi azımsanamaz. Nitekim Ebeveyn tutumlarında çocukla ilk etkileşime giren, annedir. Annelik, annenin çocukla olan etkileşim becerilerini kapsamaktadır. Anne-çocuk ilişkilerinin gelişimi, çocukların ilk sosyal davranışları ile sonraki sosyal davranışlarıyla da ilgilidir (Spinrad ve Stifler 2004) kaynağı da bu sonucu desteklemektedir.

Turner, Sarason (2001) yetişkinlerin psikolojik uyumu ile ebeveyn kabul-red arasındaki ilişkiyi ebeveynlerin öz olup olmamasına göre karşılaştırmışlardır. Sonuçlar psikolojik uyum ile algılanan ebeveyn kabul arasında tutarlılığın olduğunu göstermiş, çocukları hakkında olumlu görüşe sahip olan ebeveynlerin çocuklarını daha fazla kabul ettiklerini ortaya çıkarmıştır.

Algılanan ebeveyn reddi daha önce açıklanan yedi farklı ölçülebilir kişilik eğilimi ile birlikte görülmektedir (Rohner, 1986). Sözü edilen bu yedi kişilik eğilimi bir bütün olarak psikolojik uyumu ya ad uyumsuzluğu temsil etmektedir (Rohner, 1999). Yapılan araştırmalar algılanan ebeveyn kabul-reddi ve psikolojik uyum arasındaki ilişkinin kültürler arası olduğu varsayımını desteklemektedir (Rohner, 1999). Cournoyer (2000) bu sonuçların elde edildiği ve tekrarlandığı Amerika, Hindistan, Pakistan, Peru, Japonya, Nijerya, Türkiye gibi değişik ülkelerdeki gruplarla ilgili benzer bulguları açıklamıştır. Buna ek olarak tüm dünyadan deneğin katıldığı 43 çalışmayla yapılan meta-analizin sonuçları da algılanan ebeveyn kabul veya reddi ile psikolojik uyum arasındaki ilişkinin tüm çalışmalarda görüldüğüne dikkat çekmiştir. Hem çocukların hem de yetişkinlerin psikolojik uyumları ile çocukluk döneminde yaşanan ebeveyn kabulü arasında doğrusal ilişki olduğu bildirilmiştir (Khaleque, 2002).

Diğer araştırma sonucuna göre anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların anneden algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel özelliklerinden duygusal duyarlılık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Boşanmış anneler, çocuklarının günlük yaşamlarına katıldıkları ve duygusal olarak ulaşılabilir oldukları oranda çocuklarının güvenli bağlanmaları için uygun bir zemin hazırlanmaktadır; güvenli bir bağlanma oluştuktan sonra da çocuklar anne-baba

arasında yaşanan çatışmalarda daha az etkilenmektedirler. Öte yandan, annenin çocuğu daha kabullenici olması ve sıcak davranışlar için de olması, çocuk odaklı bir ebeveynlik tutumu benimsemesi, annenin kendisinin de boşanma sonrasında daha mutlu olmasına katkı sağlamaktadır. Anne-babası tarafından terk edilmeyeceğine inanan çocuklar, boşanma sonrasında daha sağlıklı bir uyum süreci geçirmektedir (Solmuş, 2010).

Boşanma sürecinde çocuğun yaşadığı stres, aile içinde düzenin değişeceği kaygısı, bağlılığın kaybı, terk edilme korkusu ve anne baba arasındaki ilişkinin niteliği ile doğrudan ilişkilidir (Yavuzer 2005). Boşanma sürecinde ve sonrasında çocuğun karşılaşabileceği en önemli sorunlar; okul başarısızlığı, ruhsal çökmeler ve saldırganlık gibi durumlardır. Ayrıca boşanmış ailelerden gelen çocuklar fiziksel ve duygusal istismara daha açık olabilmekte, zamanlarını nitelikli kullanmanın aksine, boş zamanlarını kötü alışkanlıklar edinerek geçirebilmekte, yaşadıklarını kader olarak algılayıp, kaderci bir kişilik yapısı geliştirerek; yaşamları ile ilgili sorumluluk alamama, yönlendirilmeye açık olma ve özgüven eksikliği yasama riski taşıyabilmektedirler (Salk, 2002).

Baba İle ilgili Değerlendirmeler

Çalışmamızda anne-babası evli çocukların babadan algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel özelliklerinden öz yeterlilikleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Çocuğun kişiliğinin gelişiminde babanın çok önemli bir rolü vardır. Etkin bir baba rolü, çocuğun her türlü gelişimine olumlu yönde etki etmektedir. Babanın çocuğu ile ilişki kurma biçimi, çocuğun kişiliğini etkiler. Babasından ilgi ve sevgi gören çocukların arkadaşları ile ilişkilerinde daha uyumlu, liderlik özellikleri gelişmiş, yetenekleri artmış çocuklar olduğu gözlenmiştir. Anne ve

babanın birbirine uyumlu ve dengeli olması, çocuğun yetiştirilmesinde tüm gereksinimlerin karşılanmasında sorumluluk alması, çocuğun kendisiyle ve dünya ile barışık, mutlu bir birey olmasına katkıda bulunur.

Rohner (1998), baba sevgisinin çocuk gelişiminde annenin etkisi kadar ve bazen de annenin etkisinden bağımsız olarak oldukça önemli olduğunu ve baba sevgisinin çocuğun kişiliği üzerinde özgün sonuçları yordayabileceğini belirtmektedir. Benzer biçimde Lamb (2000) de kültürler arasında farklılaşan rolüne rağmen babaların çocuk gelişimi üzerinde önemli bir yere sahip olduklarını savunmaktadır.

Ayrıca Lamb'ın (2000) çalışmasında çocuklarıyla ilgili babaların, çocuklarına ilgisiz olanlara kıyasla bilişsel ve sosyal düzeyde daha başarılı, psikolojik açıdan uyumlu ve daha sempatik oldukları bulunmuştur. Literatürdeki bir çok yayın, babanın yokluğu ve ilgisizliğinin çocukta anti sosyal davranışlar ve yetişkin olduklarında da yakın ilişki kurmada ve sürdürmede güçlüklerle karşılaşan kişiler oldukları yönündedir.

Ayrıca reddedici tutumla yetiştirilen çocuklarda ileriki yıllarda saldırganlık, kişilere bağımlılık, düşük özgüven, düşük öz yeterlilik, karamsarlık, duygusal anlamda katı olmak, duygusal tepkisizlik, duygusal belirsizlik görülebilmektedir (Kitahara, 1987).

Çalışmamızın önemli bir bulgusu anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların, annelerinden algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özelliklerine ilişkin değerlendirme düzeyleri arasındaki ilişkide babalardan algıladıkları kabul ya da red düzeyini etkisi çok aşamalı bir regresyon analizi sonucunda çocuk/Ergen KİDO toplam puanı tek başına Anne EKRÖ toplam puanındaki varyansın %12,2'sini açıklamaktadır. İkinci aşamada, Baba EKRÖ toplam puanının da denkleme sokulması ile iki değişken birden Anne EKRÖ toplam puanındaki varyansın %29,1'ini açıkladığı bulunmuştur. Yani anne-babası boşanma aşamasında olan çocukların,

annelerinden algıladıkları kabul-red düzeyleri ile kişilik özelliklerine ilişkin değerlendirme düzeyleri arasındaki ilişkide babalardan algıladıkları kabul ya da red düzeyi aracı bir etkiye sahiptir.

Rohner (1998), baba sevgisinin çocuk gelişiminde annenin etkisi kadar ve bazen de annenin etkisinden bağımsız olarak oldukça önemli olduğunu ve baba sevgisinin çocuğun kişiliği üzerinde özgün sonuçları yordayabileceğini belirtmektedir. Benzer biçimde Lamb (2000) de kültürler arasında farklılaşan rolüne rağmen babaların çocuk gelişimi üzerinde önemli bir yere sahip olduklarını savunmaktadır. Rohner'e (1975) göre; ekonomik sistemler, politik sistemler, aile yapıları ve diğer sosyo-kültürel faktörler ayırt etmeksizin, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar çocuklar, babanın evin içinde yer aldığı ailelerde anneleri tarafından daha kabul görmektedirler.

Boşanma sonrasında evden ayrılanın baba olduğu düşünülürse, babanın boşanma sonrası çocuklarını ziyareti ve ilgilenmesi çocuğun üzerine olumlu etki yapmaktadır. Arditti (1999)'nin bir incelemesine göre, boşanma sonrası babaların çocuklarıyla ilişkileri arttıkça iletişim de sıcaklaşmaktadır. Nitekim baba-çocuk teması duyguyla birleştiğinde babaya karşı sevgi ve değer artar (D'Andrea, 1983; Dominic ve Schlesinger, 1980; akt. Öngider, 2006). Bowman ve Ahros'un (1985) bulgularına göre babaların çocuklarına olan ilgisi, daha sıcak ilişkiler kurmasıyla ve onları korumasıyla anlam bulur (akt. Öngider, 2006).

Araştırmanın sınırlılığı olarak; anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklara yapılan uygulamalar, aile mahkemesi uzmanlarınca yapılan görüşmelerden önce ya da sonra, bu ölçeklerin yalnızca bir tez çalışması için kullanılacağı açıklaması ile verilmiş olsa da çocukların yargılama sürecinde değerlendirildikleri izlenimine

kapılıp sürece ilişkin beklentileri doğrultusunda soruları cevaplamış, duygu ve düşüncelerini değerlendirilecekleri kaygısı ile yansıtmış olma ihtimalleri kabul edilmektedir.

Araştırmanın anne-babaların ihmal ve sıcaklık boyutları açısından çocukların ebeveynleri ile olan ilişkileri ilgi çekici bulunmuştur. Dolayısıyla anne- babası boşanma süreci içinde olan denek sayısı artırılarak ebeveynlerin bu boyutların araştırılması önemli olacaktır.

Bu araştırmada çocukların anne ve babalarına olan kabul ya da reddinin demografik bilgiler ile olan ilişkisi incelenmiştir. Dolayısıyla anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların bu süreçten nasıl etkilendiği ve bu sürecin çocukların duygu durumuna etkisine yönelik bir araştırmanın yapılması önerilebilir.

Boşanma süreci ülkemizde araştırma konuları arasında araştırılmayan bir konudur. Bu nedenle araştırma sonuçları boşanma sürecinde ilgili birçok ayrıntıya yer vermesi ve özellikle boşanma sürecindeki çatışmaları, çocukların bu süreçten ne kadar ve nasıl etkilendiğini ve bu sürecin daha olumlu geçmesi için nasıl bir yasal işleyişin olacağı yönde araştırmanın yapılması eksikliği gidermede bir katkı amacı taşımaktadır.

Araştırma da cinsiyet bakımından kızlar lehine çıkan sonuçlar dikkate alındığında; erkeklerin travmatik yaşantılardan etkilenmesi, duygusal, sosyal süreçlerine etki eden durumların belirlenmesinin başka çalışmalarla araştırılması uygun olacaktır.

Araştırmanın bulgularında da belirlendiği gibi boşanma noktasına gelen ailelerin çoğu sorunları ile baş edebilmek için boşanma sürecinden önce hizmetlere yönelmemektedir. Bu nedenle boşanma sürecindeki ailelere ulaşılabilirliğin daha rahat sağlanabilmesi için aileye yeni bir hizmet modeli olan aile mahkemeleri ele

alınmış ve aile mahkemelerindeki psikolog, pedagog ve sosyal hizmet uzmanın müdahalelerin önemi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle boşanma sürecinde eşler arasındaki çatışmanın en az düzeye indirilebilmesi açısından Aile Mahkemesi Uzmanları tarafından yürütülen müdahale programı geliştirilebilir.

Boşanma sürecinde ortaya eşlerin kendi aralarında ki velayet, şahsi ilişki kurulması, mali konuların aile bireyleri arasında olumlu bir yaklaşımla çözümlenmesi ve bu suretle ailevi uyuşmazlıkların özellikle çocuklar olmak üzere aile bireyleri üzerinde üzücü etkilerinin azaltılması veya önlenmesi amaçlayan “Aile Ombusmanlığı” sisteminin kullanılması veya yaygınlaştırılması önerilmiştir. Ayrıca kimi batı ülkelerinde olduğu gibi, “boşanma arabuluculuğu” sistemi ülkemizde de uygulamaya konulmalıdır. Alanında uzman olan arabulucu, yetişkinlere davaya başlanmadan önce boşanma, velayet, şahsi ilişki, nafaka, tazminat, mal paylaşımı gibi konularda çözüm yolları önermeli, bunları taraflar ile tartışmalı, anlaşma sağlanan konuları yazılı bir şekilde belirlemelidir. Bu sayede yetişkinler ve dolayısıyla çocuklar mahkeme sürecinde daha az kalacakları için örselenme düzeyleri düşecek, ayrıca mahkemelerde iş yoğunluğu azaldığı için, sorunlarını kendi aralarında veya arabulucunun gözetiminde çözemeyen kişiler için daha sağlıklı hizmet verebilecektir.

Boşanma sürecinden sonra velayet durumunda ve şahsi münasebetin gerçekleşmesi sırasındaki çatışmalar dikkate alınarak yasal düzenlemenin kişilerin, çocukların yaşam koşullarına uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Özellikle kardeşlerin ayrı ebeveynlerde kalmaları halinde; çocukların ebeveynler arasında taraf tutma durumunda bırakılmaları, adeta ‘savaş hali, birbirlerine düşman tarafmış gibi’ davranmak durumunda kalmalarına neden olabildiğinden, kardeşlerin birbirinden ayrılmamasına özen gösterilmeli, kardeşlerin ayrılması son çare olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Boşanma sonucunda yaşam standardı düşen ve sürekli gelir getirici bir işi olmayan kadınların ise yerleştirilme konusunda pozitif ayrımcılığa tabi tutulmaları gerektiği düşünülmektedir. Bu sayede anneler boşanma nedeniyle ekonomik sorunlar ile baş etmek zorunda kalmayacakları gibi, özellikle velayeti annelerinde kalan çocukların yüksek yararı göz önüne alınarak yaşam standartlarındaki olası düşmenin önüne geçilebilecektir.

5.KAYNAKÇA

Akar, H. (2005). Psikiyatrik Yardım Talebi Olanlar ile Yardım Talebi Olmayan ve Boşanma Aşamasında Olan Çiftlerde Çift Uyumu ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırılması, Yayınlanmış Uzmanlık Tezi, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.

Akduman, G., Akduman, B. ve Cantürk, G. (2007). Ergen Suçluluğunda Bazı Kişisel ve Ailesel Özelliklerin İncelenmesi” Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Ana Bilim Dalı Çocuk İstismarı Araştırma Birimi, Türk Pediatri Arşivi, 42 (4), 156-161.

Akıntürk, Y. (2003). Türk Medeni Hukuku, Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış Aile Hukuku. 8. Basım, Cilt 2, s. 231; İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Akyüz, E. (1978). Boşanmanın Çocuk Üzerine Etkileri, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara: İlk San Matbaası, s.183.

Altuntaş, Ü., E., (2010). İstanbul Fatih Adliyesi 1.Aile Mahkemesi’nde 2005- 2007 Yılları Arasında Verilen Velayet Kararlarında yer Alan Uzman Raporlarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Amato, P.R. (1991). The Child of Divorce” as a Person Prototype: Bias in the Recall of Information about Children in Divorced Families. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 59-69.

Amato, P.R. (1993). Children's Adjustment To Divorce: Theories, Hypotheses and Empirical Support. *Journal of Marriage and the Family*, 55 (1), 23-38.

Amato, P.R. (1994). Life-Span Adjustment of Children to Their Parents Divorce, The Future of Children: Children and Divorce, V.4, N.1, 143-146

Amato, P. R. ve Booth, A. (1996). A Prospective Study of Divorce and Parent-Child Relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 356-365.

Amato, P. R., Gilbreth, G. J. (1999). Nonresident Fathers and Children's Well-Being: A Meta-Analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 557-573.

Amato, P.R. (2000). The Consequences of Divorce for Adult and Children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.

Amato, P. R (2001). Children and Divorce In The 1990's. An Update At The Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*. (Sayı: 15).

Amato, P. R. (2005). The Impact of Family Formation Change on the Cognitive Social and Emotional Well-being of the Next Generation. *The Future of Children*, 15(2), 75-96.

American Psychological Association. (1996) Guidelines for Child Custody Evaluations in Divorce Proceedings. *American Psychologist*, 49(7), 677-680.

Aral, N.,(1997). Fiziksel İstismar ve Çocuk. Ankara: Tek Işık ve Ofset Tesisleri.

Aral, N. ve Basar, F. (1998). Çocukların Kaygı Düzeylerinin Yaş, Cinsiyet, Sosyo-ekonomik Düzey ve Ailenin Parçalanma Durumuna Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 22 (110), 7-12.

Aral, N. (2000). Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin Çocuklarının Depresyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma", *Toplum ve Sosyal Hizmetler*, Sayı:1, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara.

Arditti, J.A. (1999). Rethinking Relationships Between Divorced Mothers and Their Children: Capitalizing on Family Strengths. *Family Relations*, 48, 109-119.

Arıkan, Ç. (1992). Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma. Ankara: Şafak Matbaası.

Arifoğlu, .B (2006). Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı'nın ocukların Boşanmaya Uyum, Kaygı, ve Depresyon Düzeylerine Etkisi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ash, P. ve Guyer, M. (1984). Court Implementation of Mental Health Professionals' Recommendations in Contested Child Custody and Visitation Cases. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry Law*, 12(2): 137-147.

Aslan, K. (1996). Ailenin Sosyo-ekonomik Durumunun ocuğun Okul Başarisına Etkisi. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ay, S. (2000). Birliktelikleri Devam Eden Ailelerin Yapı ve İşlevleri ile Boşanmış Ailelerin Yapı ve İşlevlerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Aydın, Betül (2005). ocuk ve Ergen Psikolojisi. İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım.

Bahar, Halil İbrahim.(2002). Okul ve Aile de şiddet , Ankara. Polis Akademisi Yay.

Baumrind, D.(1978). Parental Discipline and Social Competence in Children, Youth and Society, 9, 238-276.

Bauserman, R. (2002). Child Adjustment in Joint-Custody Versus Sole-Custody Arrangements: *A Meta-Analytic Review. Journal of Family Psychology*, Vol.16, N.1, 91-102.

Baq, W-ning., L. B. Whitbeck, D. R. Hoyt, R. D. Conger. "Perceived Parental Acceptance as Moderator of Religious Transmission Among Adolescent Boys and Girls." *Journal of Marriage And Family*, 61, 2, 1999:362-374.

Benedek, E.P. ve Brown, C.F. (1997). Boşanma ve ocuğunuz, viren: Serap Katlan, Ankara: Hyb Yayıncılık.

Berksun, E. O. (2005). Boşanma. <http://www.psikiyatri.net/cat/index>.

Billler, H., 1970. Father Absence and the Personality Development of the Male Child. *Developmental Psychology*. 2(2): 181-201.

Bilir, Ş. ve Dabanlı, D. (1990). Ailelerde Boşanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler ve Bu Tepkileri Doğuran Faktörler. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Aile Yazıları Birey Kişilik ve Tutum. Derleyenler: B. Dikeçligil, A. Çiğdem. Bilim Serisi 5/3. Ankara.

Billick, S. B. And C.D. Perry (1994) Role Of Psychiatric Evaluator In Child Custody Disputes. New York: Chapman ve Hall.

Bulut, 1.(1990). Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma, Aile Yazdan, Birey, Kişilik ve Toplum. Derleyen: Beylü Dikeçligil, A.Çiğdem. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.

Butler, I. (2003). Divorcing Children: Children's Experience of Their Parents Divorce, Philadelphia, USA: Jessica Kingsley Publishers. 56-57.

Büyüköztürk, Ş. (2008). Veri Analizi El Kitabı, Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.

Candan, G. (2006). 8-11 Yaşındaki Parçalanmış ve Tam Aile Çocuklarının Anne-Babalarının Kabul ve Reddetme Davranışını Algılayışı. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Campo, A. T., R. P. Rohner (1992). Relationships Between Perceived Parental Acceptance-Rejection, Psychological Adjustment, and Substance Abuse Among Young Adults.” *Child Abuse&Neglect*, 16, 1992:429-440.

Cebiroğlu, R. (1977). Boşanmış Ailede Çocuğun Ruhsal Durumu, 13. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları, Ankara.

Cohen, O., Dottan, F., R., (2005). Parent–Child Relationships During the Divorce Process: From Attachment Theory and Intergenerational Perspective, *Contemporary Family Therapy* 27(1).

Cooney, T.M., M.A., Smyer, G.O. Hagestad ve R. Klock (1986) “ Parental Divorce in Young Adulthood: Some Preliminary Findings” *American Journal of Orthopsychiatry*, 56:470-477

Cournoyer, D.E. (2000). Universalist Research: Examples Drawing From the Methods and Findings of Parental Acceptance-Rejection theory. In A.L. Comunian & U.

Child Trends. "Charting Parenthood: A statistical Portrait of Fathers and Mothers in America." 2002.

Cüceloğlu, D. (1994). İnsan ve Davranışı, İstanbul: Remzi Kitabevi

Cüceloğlu, D. (1996). İçimizdeki Biz. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Cüceloğlu D. (2000). İnsan ve Davranışı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağdaş, A. (2002). Anne-Baba Çocuk İlişkisi. Ankara: Nobel Yayınevi.

Çelikel, S. (2006). Boşanmanın Çocuklara Hukuki Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Çelikoğlu, C. (1997). Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989).

Ekşi, A. (1990). Normal Çocuk ve Özellikleri Bölüm: II Çocuğun Ruhsal Gelişiminde Annenin Önemi, Anneden Ayrılığa Tepkiler, İstanbul, İstanbul Çocuk Sağlığı Yayını, 97,98,99.

Elçin Grassinger, G. (2009). Küçüğün Kişi Varlığının Korunması İçin Alınacak Tedbirler, İstanbul.

Elmacı, F. (2001), Parçalanmış ve Bütünlüğünü Koruyan Aileye Sahip Ergenlerin Depresyon ve Uyum Düzeylerinde Sosyal Desteğin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Ericson, E. (1963). Childhood and Society. NewYork:Norton, 67-68.

Eryavuz, A. (2006). Çocukta Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin yetişkinlik Dönemi Yakın İlişkileri Üzerindeki Etkisi. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Faron, O. (2001). Father-child Relations in France: Changes in Paternal Authority in the Nineteenth and Twentieth Centuries, *History of the Family*, 6, 365-375.

Furstenberg, F.F. & Kiernan, K.E. (2001). Delayed Parental Divorce: How Much Do Children Benefit?, *Journal of Marriage and the Family*, 63. 446-457.

Fincham, F.D., Grych, J.H. & Osborne, L.N. (1994). Does Marital Conflict Cause Child Maladjustment? Directions and Challenges for Longitudinal Research. *Journal of Family Psychology*, Vol.8, No.2, 128-140.

Fışıloğlu H. (2005). Aile ve Evlilik Terapisi Ders Notları, ODÜSEM.

Fiyakalı, C.N., (2008). Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Darling, N., Steinber, L.: (1993) Parenting style as context: Integrative model, *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.

Devlet İstatistik Kurumu. (2009). Türkiye İstatistik Yıllığı. Ankara: Devlet İstatistik Kurumu.

Dönmezer, İ. (1999). Ailede İletişim ve Etkileşim, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Dunn J., Davies L., O'Connor T. and Sturgess W. (2001). Family Lives and Friendships: the Perspectives of Children in Step-Single-parent, and Nonstop Families, *Journal of Family Psychology*, 15:272-287.

Gander, M., J., Gardiner H., W. (1998) , Çocuk ve Ergen Gelişimi, Çevirenler: Dönmez, A., Çelen, N., Onur, B., Ankara: İmge Kitabevi Yayınları. Çeviren: Selim Yeniçeri, 1.Basım

Gindes, M. (1998). "The Psychological Effects of Relocation for Children of Divorce". *Journal of American Academy of Marimonial Lawyer.s\ Vol.1 5: 119-148.*

Gielen (Eds.), *International Perspective On Human Development*. Lengerich: Pabst Science Publishers.

Gladding, S. (2002). *Family Therapy. History, Theory and Practice*. Pearson Education, Inc., Merrill Prentice Hall, New Jersey.

Gökçe, Birsen, (1991).” Çocuk kişiliğinin gelişiminde aile, okul ve dış çevrenin rolü” Beylül Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem (ed) *Aile Yazıları, Birey, Kişilik ve Toplum*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi ,Ankara, s s.15-21

Güler, G. (1993). *Boşanmış Aile Çocuklarında Görülen Ruhsal Sorunlar ve Hemşirelik Yaklaşımın Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*

Hantal, B., Kağıtçıbaşı, Ç. & Ataca, B. (2006). Does Parental Acceptance-Rejection Constitute a Unidimensional Construct? A Turkish-German Comparison. Paper Presented at the First International Congress on Interpersonal Acceptance and Rejection, İstanbul.

Hetherington, E.M., (1979). Divorce: A Child's Perspective. *American Psychologist*, 34(10): 851-858.

Hetherington, E. M., M. Cox, and R. Cox. 1982. Effects of Divorce on Parents and Children. In M. Lamb (ed.), *Nontraditional Families*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Hetherington, E. M., Bridges, M., & Insabella, G. M. (1998). What Matters? What Does Not?

Five Perspectives on The Association Between Marital Transitions and Children's Adjustment. *American Psychologist*, 53(2), 167-184.

Hetherington, E. M.,& Kelly, J. (2002). *For Better Or For Worse: Divorce Reconsidered*. N.Y:Norton.

Hoffman, N.H. (1994). The father-daughter bond and intimate relationship outcomes in women. Yayınlanmamış doktora tezi. University of Pittsburg.

Hopper, J. (2001). The Symbolic Origins of Conflict in Divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 430-445.

Hortaçsu, N. (1991). Evlilik ve Boşanma Nedenlerine Verilen Önemi Etkileyen Faktörler Olarak Değerlendirme Yaklaşımı, *Cinsiyet ve Medeni Durum. Aile ve Toplum*, Sayı:1, Cilt:1, 35-40.

Hortaçsu, N. (1997). İnsan ilişkileri. Ankara: İmge Kitabevi.

Hwang, H. J., I. S. James-Roberts. (1998). Emotional and Behavioural Problems in Primary School Children From Nuclear and Extended Families in Korea. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39, 7,: 973-985.

Isaacs, A. (2002). Children a Adjustment to Their Divorced Parents New Relations. *Journal of Paediatric Child Health*, 38, 329-331.

Jonston, J. R. & Roseby, V. (1997). In the Name Of the Child: A Developmental Approach to Understanding and Helping Children of Conflicted and Violent Divorce. N.Y.: The Free Pres.

Johnson D., Wu J. (2002). An Empirical Test of Crisis, Social Selection, and Role Explanations of the Relationship Between Marital Disruption and Psychological Distress: A Pooled Time-Series Analysis of Four-Wave Panel Data. *Journal of Marriage and the Family*, 64, 211-224.

Kağıtçıbaşı, Ç.(2008). Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Karakuş, S. (2003). Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi ve Okul Başarısına Yansımaları. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Karasar, N. (2003).Bilimsel Araştırma Yöntemi. (12. basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kaynaroğlu, N., 1984. Orta Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Boşanmış Ailelerin 6 Yaş Grubu Çocuklarındaki Psiko-Sosyal Özelliklerinin incelenmesi. H.Ü. Sağlık Bil. Enst.Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Kelly, J. B., & Lamb, M.E. (2000). Using child development research to make appropriate custody and Access decisions for young children. *Family and Conciliation Courts Review*, 38(3), 297-311.

Kelly, J. B. & Emery, R. E. (2003). Children's Adjustment Following Divorce: Risk And Resilience Perspectives. *Family Relations*, 52(4), 352-262.

Kessler, H. (2006). Giriş. Yalom, İ. D. (Editörlüğünde). Evlilik Terapisi (çev. Yeşim Özkardeşler Şallı) İstanbul, Prestij Yayınları. (Eserin orijinali 1996'da yayımlandı).

Khaleque, A. ve Rohner, P.R. (2001). Reliability of the perceived parental control scale: A meta-analysis across ethnic groups. Center of Parental Acceptance and Rejection, School of Family Studies, University of Connecticut.

Khaleque, A. ve Rohner, P.R. (2002). Perceived parental acceptance-rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of cross cultural and intracultural studies. *Journal of Marriage and the Family*, 64, 54-64.

Kıtahara, Michio. "Perception of Parental Acceptance and Rejection Among Swedish University Students." *Child Abuse & Neglect*, 11, 1987:223-227.

Kitson G.C., Morgan L.A. (1990). The Multiple Consequences of Divorce: A Decade Review. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 913-924.

Koemer, S.S.; Waliace, S.; Lehman, S.J. & Raymond, M. (2002). "Mother-to-Daughter Disclosure After Divorce: Are There Costs and Benefits?" *Journal of Child and Family Studies*, Vol.II, No.4, 469-483.

Kurdek, A. L. 1991. Differences in Ratings of Childrens' Adjustment by Married Mothers Experiencing Low Marital Conflict, Married Mother Experiencing High marital conflict and divorce Single Mothers. *Applied Developmental Psychology*, 12, 289-303.

Küçükkendirci, H.(2000) İlköğretim II. Kısım Öğrencilerinde Kovaks Ölçeği ile Depresyon Taraması Sonuçlarının Sosyo-demografik Özelliklerle İlişkisi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilimdalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya.

Lamb, M.E.; Steenberg, K.J. & Thompson, R.A. (1997). "The Effects of Divorce and Custody Arrangements on Children's Behaviour, Development and Adjustment", *Expect Evidence*, 5. 83-88.

Lamb, M.E. (2000). The History of Research on Father Involvement: An Overview. *Marriage and Family Review*, 29, 23-42.

Lundberg, M., C. Perris, R. Adolfsson. Transcultural Influences on The Perception of Parental Rearing: A Transgenerational Study. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 6, 1, 1999:7-15.

Madden-Derdich, D.A. ve Leonard, S.A. (2000). Parental Role Identity and Fathers Involvement in Coparental Interaction After Divorce: Father's Perspectives, *Family Relations*, 49,311-318.

Maccoby, EE ve Mnookin, RH (1992), *Division of Children's Dilemmas housing. Legal and Social*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mangır, M., Alisinanoğlu, F. Boşanmış Ailelerden Gelen 17 Yaş Gnibu Gençlerin Kendini Kabul Düzeylerinin İncelenmesi, .Ankara: Ankara Ün. Ziraat Fakültesi Yayınları, 1310, 1993.

Mechanic, D. and Hansell, P. 1989. Divorce, family conflict and adolescents' wellbeing. *Journal of Health and Social Behavior*, 30, 105-116.

Meesters, C., P. Muris, T. Esselink. (1995). Hostility and Perceived Parental Rearing Behaviour. *Personality and Individual Differences*, 18, 4; 567-570.

Nazik, N., 1998. Çocuksuz Aileler Evlat Edinme ve Koruyucu Aile Hakkındaki Görüşleri. H.Ü. Sağlık Bil. Enst. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara.

Nazlı, S. (2000). *Aile Danışması*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Öngider, N.(2006). Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumu Üzerindeki Etkileri. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özbey, Ç. (2004). *Çocuk Sorunlarına Yapıcı Çözümler*, İnkılap Yayınları, İstanbul.

Özcan, B.(2005). Anne-Babaları Boşanmış Ve Anne-Babaları Birlikte Olan Lise Öğrencilerinin Yılmazlık Özellikleri ve Koruyucu Faktörler Açısından Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Önder, A., Gülay, H., (2007). Ebeveyn Kabul- Red Teorisi ve Bireyin Gelişimi Açısından Önemi. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 21: 20-28

Özgüven, İ. E. (2000). Evlilik ve Aile Terapisi. Ankara: Pdrem Yayınları.

Özgüven, İ.E. (2001). Ailede İletişim ve Yaşam. Ankara: PDREM Yayınları.

Özkan, Z. (2004). NLP Teknikleriyle Aile Sorunlarına Çözüm Önerileri. İstanbul: Hayat Yayınları.

Özusta, H.S., 1995. Çocuklar İçin Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Türk Psikoloji Dergisi, 10(34), 32-44.

Öztürk, S. (2006). Anne-Babası Boşanmış 9-13 yaşlarındaki Çocuklar İle Aynı Grubundaki Anne Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İle İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Parkinson, P., Dashmore, J. & Single, J. (2005). Adolescents' views of Fairness of Parenting and Financial Arrangements After Separation. *Family Court Review*, 43(3), 429-444.

Pettingill, S.M. ve Rohner, R.P. (1985). Korean-American adolescents' perceptions of control, parental acceptance-rejection, and parent-adolescent conflict. In I. R. Lagunes, & Y. H. Poortinga (Eds.), *From a different perspective: Studies of behavior across cultures*.

Polat, A.Siren (1988). Parental Acceptance-Rejection.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

- Pruett, M. K., Williams, T. Y., Insabella, G. & Little, T. D. (2003). Family and Legal Indicators of Child Adjustment to Divorce Among Families With Young Children. *Journal of Family Psychology*, 17(2), 169-180
- Raver, C. The Role of Employment in Predicting Depressive Symptoms and Parenting Among Low-Income Families, 2003.
- Rohrbaugh, J. B. (2008). *The Comprehensive Guide To Child Custody Evaluations Mental Health and Legal Perspectives*. N.Y.: Springer.
- Rohner, R.P. (1986). *The Warmth dimension: Foundations of Parental Acceptance-Rejection Theory*, Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Rohner, R.P. (1994). Patterns of parenting: The warmth dimension in worldwide perspective. In W.J. Lonner & R.S. Malpass (Eds.), *Readings in Psychology and Culture*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon, Inc.
- Rohner, R.P. (1998). Father love and child development: history and current evidence. *Current Directions in Psychological Science*, 7, 157-161.
- Rohner, R.P. (1999). Acceptance and rejection. In D. Levinson, J. Ponzetti & P. Jorgensen (Eds.), *Encyclopedia of Human Emotions*. New York: Macmillan Publishing.
- Rohner R.P. (2000). Glossary of significant concepts in parental acceptance-rejection theory. (Online: <http://www.cspar.uconn.edu/Glossary.pdf>)
- Rohner, R.P. ve Veneziano R.A. (2001). The importance of father love: History and Scontemporary evidence. *Review of General Psychology*, 5 (4), 382-405.
- Rohner, R.P. (2001). Reliability and validity of the Intimate Partner Acceptance Rejection Questionnaire". Manuscript in preparation, Rohner Center for the Study of Parental Acceptance and Rejection, School of Family Studies, University of Connecticut.
- Rohner, Ronald P., A. Khaleque. (2002). Parental Acceptance-Rejection and Life Span Development: A Universalist Perspective. *Online Reading Psychology and Culture*.

Rohner R.P. ve Britner, P.A. (2002). Worldwide Mental Health Correlates of Parental Acceptance-Rejection: Review of Cross-Cultural and Intracultural Evidence, *Cross-Cultural Research*, 36, 16-47.

Rohner, R. P. (2004). The Parental Acceptance-Rejection Syndrome: Universal Correlates of Perceived Rejection. *American Psychologist*, 830-840.

Rohner, P. R. and Khaleque, Editors. (2005). Handbook for the Study of Parental Acceptance and Rejection, 137-185, 69-77.

Rohner, P. R. (2006). /. Uluslararası Kişilerarası İlişkilerde Kabul ve Red Kongresi İstanbul.

Rogers S.J., White L.K. (1998). Satisfaction with Parenting: The Roles of Marital Happiness, Family Structure, and Parents' Gender. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 293-308.

Salahur, E. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Geriye Dönük Olarak Çocuklarında Algılamış Oldukları Ebeveyn Kabul veya Reddinin Yetişkin Bağlanma Biçimleri ve Depresif Belirtileri ile İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sargın, N. (2001). Çocuklarda Ruh Sağlığı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Salk, L. 2002. Bebeklikten Yetişkinliğe Çocugun Duygusal Sorunları (Çeviren: E. Onur). Remzi Kitabevi, 256 s., İstanbul.

Satir, V., Banmen, J., Gerber, J., Gomori, M. The Satir Model (1990): Family Therapy and Beyond. Palo Alto, CA Science & Behavior .

Satir, V. (2001). İnsanı Yaratmak, Aile Terapisinin Başyapıtı. Çeviren: Selim Yeniçeri, 1. Basım

Sayın, Ö. (1990). Aile Sosyolojisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, İstanbul, Beyaz Yayınları.

Semin, R. V. (1992) Gençlik Psikolojisi, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Skolnick, A.S. & Skolnick, J.H. (1999). Family Transition. USA: Addison-Wesley Longman.

Shapiro P.G. (1997). Çocuk ve İlk Gençlik Depresyonu, Çeviren: Meral Kesim, İstanbul: Papirüs Yayıncılık.

Smart C. and Neale B. (2000). It's My Life Too' Children's Perspectives on Post-Divorce Parenting, *Family Law*, 30:163-169.

Smith-Stover, C., Van Horn, P., Turner, R., Cooper, B., & Lieberman, A. F. (2003). The Effects of Father Visitation on Preschool-Aged Witnesses of Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 18, 1149-1166.

Solmuş, T. (2010). Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Sönmez, F. (2001). Anne-Babası Boşanmış Ergenlerle Anne-Babası Boşanmamış Ergenlerin Benlik İmgelerinin Karşılaştırılması, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Solmuş, T. (2010). Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Spinrad, Tracy., C. A. Stifler,(2004). "Mothering".

Stewart, A. C., Vandell, D. L., Mc.Cartney, K., Owen, M.T. and Booth, C. (2000). Effects of Parental Separation and Divorce on Very Young Children. *Journal of Family Psychology*, 14 (2), 304-326.

Şahbaz , Ü.,(1994). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri. *Yaşadıkça Eğitim*, (37): 22-25.

Şendil, G., Kaya, İ. (2005). Anne Baba Olmak, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Şentürk, Ü. (2006). Parçalanmış Aile çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler (Malatya Uygulaması). Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Şimşek, M. (2007). Aile Mahkemelerinin Görevine Giren Davalar Ve Yargılama Usulü, Ankara: Adalet Yayınevi.

Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D., Özcan, Ö. Ö. (2008). Kurum Bakımında ki Çocuk ve Ergenlerde Davranış ve Duygusal Sorunların Epidemiyolojisi; Ulusal Örneklemde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Türk Psikiyatri Dergisi, (sayı:19), s. 235-246

Spigelman A. and Spigelman G. (1991). Indications of Depression and Distress in Divorce and Nondivorce Children Reflected by the Rorschach Test, Journal of Personality Assessment, 57(1):120-129.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2001 Yılı Aile Raporu, Ankara, 2002.

Onur, B. (2007). Gelişim Psikolojisi. Altıncı Basla. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Özdiker, Jülide Becerik. (2002). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Anneleri ile İlişkilerini Algılamaları ile Annenin Çocuğunu Kabullenme ve Reddetme Davranışlarına Ait Algılamaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özen, Ş.D. (1998). Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Çocukların Davranış ve Uyum Problemleri ile Algıladıkları Sosyal Destek Üzerindeki Rolü. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tezcan, Mahmut, (1992). Sosyolojik Açıdan Bos Zamanların Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını No: 116, Ankara.

Timur ,M. (2008). Boşanma Sürecinde Olan ve Olmayan Evli Bireylerin Psikolojik İyi Oluş Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Toran, M., (2010). Farklı Sosyokültürel Düzeylere Sahip Annelerin Çocuklarını Kabullenme ve Reddetme Davranışlarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ilköğretim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Bilim dalı.

Turner, a. P., ı. G. Sarason, b. R. Sarason. (2001). C. Exploring The Link Between Parental Acceptance And Young Adult Adjustment.” *Cognitive therapy and resarch*, 25, 2:185-199.

Türkarılan, N. (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları,Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi. (Sayı 11), s. 99.

Türk medeni kanunu, 2001.

Uluğtekin, S., (1977). Çocuk Yetiştirme Açısından Ana-Baba-Çocuk ilişkileri. Ana-Baba Davranışlar ile Çocukun Saldırđanlık ve Bağımlılık Eğilimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Varan, a. (2003). Ekar Kuramı Değerlendirme Araçlarının Türkiye Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. Ege üniversitesi, Psikiyatri Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Çalışma).

Varan, a. (2006). Uluslararası Kişilerarası İlişkilerde Kabul veya Red Kongresi, İstanbul.

Verduyn, c. & Carlton Smith, h. (1995). Child Custody, Chapter 5.4 Bull, r. & Carson, d, (eds). (1995). Handbook of Psychology in Legal Contexts, Newyork: walley.

Walterstein, J. S., Lewis, J. M.& Blakeslee, S. (2000). The Unexpected Legacy Of Divorce:

The 25 Year Landmark Study. N.Y.: Hyperion.

Wallerstein and Kelly. (1980). The Effects of Divorce on the Visiting Father Child Relationship. American Journal of Psychiatry. 137, 153-154.

Walzer, S. & Oles, T.P. (2003). Accounting for Divorce: Gender and Uncoupling Narratives. Qualitative Sociology, Vol. 26, N.3: 331-349.

Warshak, R. A. (1996). Gender Bias in Child Custody Decisions. *Family and Conciliation Courts Review*, 34, 396-409.

Weiss, R.S. (1973), *Loneliness: The Experience of Emotion and Social Isolation*, MA: MIT Press, Cambridge.

Wenk D., Hardesty C.L., Morgan C.S. & Blair S.L. (1994). The Influence of Parental Involvement on the Well-Being of Sons and Daughters. *Journal of Marriage and the Family*, 56, 229-234

Whiteside, M.F. & Becker, B.J. (2000). Parental Factors and the Young Child's Postdivorce Adjustment: A Meta-Analysis With Implications for Parenting Arrangement. *Journal of Family Psychology*, Vol.14, N.1, 5-26.

Wiseman, Reva, S(1975). Crisis Theory and The Process of Diverce Social Casework, 56, 4, 205-212

Wolchik, S.A, Wilcox, K.L, Tein, J.Y. & Sandler, I.N. (2000). Maternal Acceptance and Consistency of Disipline as Buffers of Divorce Stressors on Children's Psychological Adjustment Problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*, Vol.28, No.1: 87-102.

Woodward, L., Fergusson, D.M. & Belsky, J. (2000). Timing of Parental Seperation and attachment to Parents in Adolescence: Results of a Prospective Study From Birth to Age 16. *Journal of Marriage and the Family*, 62: 162-174.

Wolff, S. (2004). Problem Çocuklar Stres Altındaki Çocukları tedavi Etme Yöntemleri (Çeviren: A. Oral& S. Kara), İstanbul: Say yayınları,

Yavuzer, H. (2005). *Gençleri Anlamak*. 1. Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yörükoğlu, A. (1986). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yörükoğlu, A. (1992). *Gençlik Çağı*. İstanbul: Özgür Yayıncılık.

Yörükoğlu, A. (2000). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Altıncı Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul, 86-87.

6. EKLER

EK 1

Değerli Katılımcı,

Araştırmaya katılımcı olarak katkıda bulunmanız için hazırlanmış kişisel bilgi formunun doldurulması ve üç ölçeğin uygulanması gerekmektedir.

Kişisel Bilgi formunda yaşıңыз, kaç kardeş olduğunuz gibi temel bilgiler hakkında sorular bulunmaktadır. İki ölçek anne ve babanızın size karşı nasıl davrandıklarını araştırmaktadır. Üçüncüsü ise kendinizle ilgili duygu ve düşünceleriniz üzerinde durmaktadır. Ayıracağınız zaman ile hukuk sistemimize, Aile Mahkemeleri'nin işleyişine, uzmanların çocukluk ve yetişkinlik dönemlerini ve aile içi ilişkileri iyi anlamasına ve dolayısıyla aileleri daha iyi yol göstermelerine ve önemli katkı sağlayacağına inanmaktayım.

Doldurmanızı istediğimiz form ve anketlere isminizi yazmanızı istemiyoruz. Paylaşacağınız tüm bilgiler sadece araştırmacılar tarafından, bilimsel amaçlar için kullanılacaktır.

Araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayalıdır. Doldurulmuş olan formlar gizli tutulacaktır.

Araştırmaya ilginiz ve katkınız için çok teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Pedagog

Fatma KABAOĞLU

EK 2
KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1) Cinsiyetiniz?

Kız

Erkek

2) Yaşınız?

3) Babanızın öğrenim durumu nedir?

Okur-yazar değil

Okur yazar veya ilkokul mezunu

Ortaokul ya da dengi bir okula devam etmiş ya da bitirmiş

Lise veya dengi bir okula devam etmiş ya da bitirmiş

Üniversite ya da bir yüksek okula devam etmiş ya da bitirmiş

4) Annenizin öğrenim durumu nedir?

Okur-yazar değil

Okur yazar veya ilkokul mezunu

Ortaokul ya da dengi bir okula devam etmiş ya da bitirmiş

Lise veya dengi bir okula devam etmiş ya da bitirmiş

Üniversite ya da bir yüksek okula devam etmiş ya da bitirmiş

5) Size göre aileniz ekonomik durumu hangisi ile nitelenebilir?

Çok iyi

İyi

Orta

Ortanın altı

Kötü

6) Aileniz, aşağıdaki aile türlerinden hangisine girmektedir?

Çekirdek aile

Geniş aile

7) Boşanma süreci ile ilgili herhangi bir psikolojik destek alıyor musunuz?

Evet

Hayır

8) Şu an da anne ve babanız ayrı yaşamakta mıdır? Evet ise belirtiniz

Anne

Baba

EK 3
Çocuk/Ergen EKRÖ (Kısa Form)

ANNEM

1. Benim hakkımda güzel şeyler söyler
2. Bana hiç ilgi göstermez
3. Benim için önemli olan şeyleri anlatabilmemi kolaylaştırır
4. Hak etmediğim zaman bile bana vurur
5. Beni büyük bir baş belası olarak görür
6. Kızdığı zaman beni cezalandırır
7. Sorularımı cevaplayamayacak kadar meşguldür
8. Benden hoşlanmıyor gibi
9. Yaptığım şeylerle gerçekten ilgilenir
10. Bana bir sürü kırıncı şey söyler
11. Ondan yardım istediğimde beni duymazlıktan gelir
12. Bana istenilen ve ihtiyaç duyulan biri olduğumu hissettirir
13. Bana çok ilgi gösterir
14. Beni kırmak için elinden geleni yapar
15. Hatırlaması gerekir diye düşündüğüm önemli şeyleri unuttur
16. Eğer kötü davranırsam benden hoşlanmadığımı hissettirir
17. Bana yaptığım şeylerin önemli olduğunu hissettirir
18. Yanlış bir şey yaptığımda beni korkutur veya tehdit eder
19. Benim ne düşündüğüme önem verir ve düşündüklerim hakkında konuşmamdan hoşlanır
20. Ne yaparsam yapayım, diğer çocukların benden daha iyi olduğunu hisseder
21. Bana istenmediğimi belli eder
22. Beni sevdiğini belli eder
23. Onu rahatsız etmediğim sürece benimle ilgilenmez
24. Bana karşı yumuşak ve iyi kalplidir

EK 4

Çocuk/Ergen EKRÖ (Kısa Form)

BABAM

1. Benim hakkımda güzel şeyler söyler
2. Bana hiç ilgi göstermez
3. Benim için önemli olan şeyleri anlatabilmemi kolaylaştırır
4. Hak etmediğim zaman bile bana vurur
5. Beni büyük bir baş belası olarak görür
6. Kızdığı zaman beni cezalandırır
7. Sorularımı cevaplayamayacak kadar meşguldür
8. Benden hoşlanmıyor gibi
9. Yaptığım şeylerle gerçekten ilgilenir
10. Bana bir sürü kırıncı şey söyler
11. Ondan yardım istediğimde beni duymazlıktan gelir
12. Bana istenilen ve ihtiyaç duyulan biri olduğumu hissettirir
13. Bana çok ilgi gösterir
14. Beni kırmak için elinden geleni yapar
15. Hatırlaması gerekir diye düşündüğüm önemli şeyleri unuttur
16. Eğer kötü davranırsam benden hoşlanmadığımı hissettirir
17. Bana yaptığım şeylerin önemli olduğunu hissettirir
18. Yanlış bir şey yaptığımda beni korkutur veya tehdit eder
19. Benim ne düşündüğüme önem verir ve düşündüklerim hakkında konuşmamdan hoşlanır
20. Ne yaparsam yapayım, diğer çocukların benden daha iyi olduğunu hisseder
21. Bana istenmediğimi belli eder
22. Beni sevdiğini belli eder
23. Onu rahatsız etmediğim sürece benimle ilgilenmez
24. Bana karşı yumuşak ve iyi kalplidir

EK 5

ÇOCUK/ERGEN KİDÖ

1. İçimden kavga etmek veya birine bir kötülük yapmak geliyor.
2. Hastalandığımda, annemin benim için üzülmesi hoşuma gider.
3. Kendimi beğenirim.
4. Yapmak istediğim şeyleri herkes kadar iyi yapabilirim.
5. İnsanlara duygularımı göstermekte zorlanırım.
6. Yapmaya çalıştığım bir şeyi yapamayınca, kendimi kötü hisseder ya da sinirlenirim.
7. Yaşamın güzel olduğunu düşünüyorum.
8. İçimden bir şeye veya birisine vurmak geliyor.
9. Anne ve babamın bana çok sevgi göstermelerini isterim.
10. Bir işe yaramadığımı ve hiçbir zaman da yaramayacağımı düşünüyorum.
11. Bir çok şeyi iyi yapamadığımı hissediyorum.
12. Anne ve babama sevgimi göstermek benim için kolaydır.
13. Önemli bir neden olmamasına rağmen sinirli ve aksiyim.
14. Yaşamı tehlikelerle dolu görüyorum.
15. Öyle sinirlenirim ki, bir şeyleri fırlatır ya da kırarım.
16. Mutsuz olduğum zaman sorunlarımı kendim çözmekten hoşlanırım.
17. Tanımadığım biriyle tanıştığımda, onun benden daha iyi olduğunu düşünürüm.
18. İsteddiğim şeyler için başarılı bir şekilde mücadele edebilirim.
19. İyi arkadaşlıklar kurmak ve bu arkadaşlıkları sürdürmekte zorlanıyorum.
20. İşler ters gittiğinde canım sıkılır.
21. Dünyanın iyi ve mutlu bir yer olduğunu düşünüyorum.
22. Aptalca şeyler yapan insanlarla dalga geçerim.
23. Annemin benimle çok ilgilenmesini isterim.
24. İyi bir insan olduğumu düşünüyor ve başkalarının da öyle düşünmesini istiyorum.
25. Başarısız biri olduğumu düşünüyorum.
26. Aileme sevgimi göstermek benim için kolaydır.
27. Bir an neşeli ve mutlu oluyorum, bir sonraki an üzgün veya mutsuz.
28. Benim için dünya mutsuz bir yerdir.
29. Kızdığım zaman suratımı asar, somurturum.
30. Bir şeyde zorlandığımda, birinin bana moral vermesini isterim.

31. Kendimden oldukça memnunum.
32. Yapmaya çalıştığım bir çok şeyi beceremediğimi düşünüyorum.
33. Hoşlandığım birine duygularımı göstermeye çalışmak benim için zordur.
34. Kolay kolay ne kızarım, ne de bir şeye canım sıkılır.
35. Dünyayı tehlikeli bir yer olarak görüyorum.
36. Kızgınlığımı kontrol etmekte zorlanırım.
37. Canım yandığında ya da hastalandığımda annemle babamın üzerime düşmeleri hoşuma gider.
38. Kendimden memnun değilim.
39. Yaptığım şeylerde başarılı olduğumu düşünüyorum.
40. Arkadaşlarıma onları gerçekten sevdiğimi göstermek benim için kolaydır.
41. Zor sorunlarla karşılaştığımda hemen canım sıkılır.

ÖZGEÇMİŞ

1982, Trabzon doğumluyum. İlkokul, ortaokulu Güngören İlköğretim Okulunda liseyi Çemberlitaş Süper Kız Lisesinde tamamlayıp 2000 yılında mezun oldum. Lisans eğitimimi 2005 yılında Marmara Üniversitesi Rehberlik ve Psikoloji Danışmanlık Bölümünde tamamladım. 2007 yılında Adalet Bakanlığın da Aile Mahkemesinde Pedagog olarak göreve başladım ve halen İstanbul 1. Aile mahkemesinde Pedagog olarak görevime devam etmekteyim.